

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
V. Vernadskyi National Library
of Ukraine

Головний редактор

Олексій ОНИЩЕНКО, академік НАН України

Editor-in-Chief

Oleksii ONYSHCHENKO, academician of NAS of Ukraine

Редакційна колегія

Л. Дубровіна (заступник головного редактора)

В. Попик (заступник головного редактора)

Н. Маслакова (відповідальний секретар)

Г. Боряк

О. Василенко

В. Горовий

О. Додонов

Б. Ігнатенко

Г. Ковальчук

Л. Костенко

О. Литвиненко

В. Омельчук

М. Романюк

В. Рубан

В. Широков

К. Брюс (Німеччина)

В. Леонов (Російська Федерація)

І. Славінські (Австрія)

С. Філіпи-Мартутинович (Сербія)

Заснований у червні 1993 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.

Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:

НБУВ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Електронна версія журналу:

<http://nbuv.gov.ua/portal/>

[Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html](http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html)

Передплатний індекс 74049

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Editorial board

L. Dubrovina (Deputy of Editor-in-Chief)

V. Popyk (Deputy of Editor-in-Chief)

N. Maslakova (Responsible for publication)

H. Boriak

O. Vasylenko

V. Horovyi

O. Dodonov

B. Ihnatenko

H. Kovalchuk

L. Kostenko

O. Lytvynenko

V. Omelchuk

M. Romaniuk

V. Ruban

V. Shyrokov

C. Bruce (Germany)

V. Leonov (Russian Federation)

I. Slawinski (Austria)

S. Filipy-Martutynovych (Serbia)

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010
Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:

VNLU, 3, Prospekt 40-richia Zhovtnia, Kyiv, 03039, Ukraine

Tel.: (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Electronic version of the journal:

<http://nbuv.gov.ua/portal/>

[Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html](http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html)

Subscription Index 74049

The opinions expressed herein are solely the views of the authors
and do not necessarily reflect those of the editorial board.

Зміст

- Сербін О.** Історико-технологічні особливості еволюції систематичного каталогу бібліотеки: досвід майбутнього у новизні минулого 3
- Добровська С., Кириленко С., Балагура І.** «Інформаційні технології» у реферативній базі даних «Україніка наукова» 12
- Селиванова Ю., Масхулія Т.** Международные стандарты метаданных для описания библиотечных, архивных материалов и музейных объектов 18
- Копанєва Є.** Національні індекси наукового цитування 29
- Березкіна Н., Мохначєва Ю., Хабьїрина Т., Хренєва Г.** Анализ публикационной активности исследователей России и Беларуси по основным библиометрическим параметрам 35
- Лямець А.** Законодавчі засади забезпечення бібліотек Єгипту обов'язковим примірником видань 40

Огляди. Рецензії

- Бодак О.** Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в пресі: аналітичний огляд публікацій за 2011 р. 46
- Половинчак Ю.** Синтезоване знання як відображення суспільних процесів 51

Хроніка наукових подій

- Учений інформаційного покоління: інновації, традиції та перспективи 53
- 100-летний юбилей Библиотеке им. Врублевских Литовской академии наук 56

Вітаємо

- Володимиру Юхимовичу Омельчуку – 80 59

Contents

- Serbin O.** Historical and technological peculiarities of evolution for a library systematic catalogue: experience for a future in the newness of the past times 3
- Dobrovska S., Kyrylenko S., Balahura I.** Informational technologies in «Ucrainica Scientific» reviewing Dbase 12
- Selivanova Yu., Maskhulia T.** International standards of metadata for description of library and archival materials and museum objects 18
- Kopaneva Ye.** National indexes for scientific citation. 29
- Beriozka N., Mokhnachyiva Yu., Kharybina T., Khrenova H.** The analysis of publication activity of researchers in Russia and Belarus on the main bibliometric parameters 35
- Liamets A.** The legislative regulations of the legal deposit in Egypt libraries 40

Reviews

- Bodak O.** The press about V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: analytical review for 2011 publications 46
- Polovynchak Yu.** Synthesised knowledge as social processes reflection 51

Chronicle of Scientific Events

- Scientist of Informational generation: innovation, tradition and perspectives 53
- Vroblevsky Library of Lithuanian Academy of Sciences: 100 years 56

Congratulation

- Volodymyr Yukhymovych Omelchuk – 80 years 59

Олег Сербін,

зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук

Історико-технологічні особливості еволюції систематичного каталогу бібліотеки: досвід майбутнього у новизні минулого

У публікації розглянуто основні аспекти реорганізації систематичного каталогу з метою вдосконалення його змістовного наповнення. Встановлено, що рекласифікація каталогу на пряму залежить від особливостей не тільки структури бібліотечно-бібліографічної класифікації, а й від її змісту. На конкретних прикладах продемонстровано історико-технологічні особливості еволюції каталогу бібліотеки, зокрема генерального систематичного каталогу НБУВ, та його переведення на ББК.

К л ю ч о в і с л о в а: систематичний каталог, ББК, робочі таблиці класифікації, рекласифікація.

This publication reviews the main aspects of systematic catalog reorganization in order to improve its content. It is determined that directory catalog reclassification depends not only on features of library and bibliographic classification structure, but on content of the latter as well. The historical and technological features of library catalog evolution are demonstrated on practical examples including general systematic catalog of NLUV and his transfer to LBC.

K e y w o r d s: systematic catalog of LBC, classification worksheets, reclassification.

Бібліотека, як багатоступенева структура опрацювання, зберігання та представлення інформації, виражає свій зміст засобами системи каталогів. У даному випадку, систематичний каталог будь-якої бібліотеки – це не просто каталог, покликаний забезпечити зручність у користуванні фондом, а, насамперед, представлення змісту всього фонду бібліотеки. Він фактично є «паспортом» такого фонду. Без систематичного каталогу немає порядку. Адже порядок визначається тільки організованою системністю, коли є певна змістовна структура організації. Тому можна погодитися з визначенням, що систематичний каталог – це бібліотечний каталог, в якому бібліографічні записи розташовані за галузями знань відповідно до певної системи бібліотечно-бібліографічної класифікації [2, с. 134–135].

Різні класифікаційні системи можуть бути осередком організації такого каталогу. Серед них досить відомі й широковикористовувані в бібліотечній практиці, зокрема України, такі класифікаційні системи, як Універсальна десятикова класифікація (УДК) та Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК). У даній статті ми зосередимо увагу на вивченні та аналізі систематичного каталогу (його організації) на базі ББК, з огляду на недослідженість даної теми з позицій сьогодення, а також торкнемося значущості цього питання у контексті використання ББК у бібліотеках України, зокрема в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Тому об'єктом нашого

дослідження є систематичний каталог бібліотеки в процесі рекласифікації на ББК. Предметом – історико-технологічні особливості рекласифікації систематичного каталогу, і, відповідно, фонду бібліотеки. Метою публікації є визначення основних історико-технологічних особливостей рекласифікації на ББК.

Слід зауважити, що питаннями рекласифікації фондів бібліотек на ББК займалася ціла низка вітчизняних та зарубіжних вчених. Вони ґрунтовно розглядалися в роботах В. Альтшуллера [1], В. Бирзович [3], К. Воронько [5], А. Диндайте [7], А. Межинене [7], Ж. Пайзієвої [10], Є. Шамуріна [12], Е. Вітчевської [4], Л. Володарської [4], О. Дараган [6], М. Каганової [8], Г. Макєєвої [9]. Щоправда вищеназвані дослідники аналізували різні аспекти переведення каталогів з однієї класифікаційної системи на іншу ґрунтуючись на реаліях свого часу. В нашому ж дослідженні йтиметься про історичний та технологічний досвід з позиції розуміння і важливості потреби адаптації систематичного каталогу до сучасних реалій розвитку ББК як системи.

У першу чергу, варто нагадати, що ББК, розроблена у свій час Державною бібліотекою СРСР ім. В. І. Леніна за участю Державної публічної бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедрина, бібліотеки Академії наук СРСР і Всесоюзної книжкової палати, була заснована на марксистсько-ленінській класифікації наук. По суті, за своєю змістовністю ББК відповідала сучасному на той час рівню розвитку всіх галузей те-

оретичних і прикладних знань і представляла єдино можливу основу для побудови систематичного каталогу великої наукової бібліотеки в умовах існуючих тоді ідеологічних реалій.

Закономірно, що з виданням радянської бібліотечної класифікації, тобто ББК, перед тодішньою Центральною науковою бібліотекою Академії наук Української радянської соціалістичної республіки (ЦНБ АН УРСР, далі ЦНБ) як науковою установою постало завдання її впровадження¹.

Впровадження ББК у практику роботи ЦНБ відкривало широкі можливості для наукової систематизації творів друку, підвищення політичного та наукового рівня систематичного каталогу, а також забезпечувало можливість класифікації за таблицями єдиної для всієї бібліотеки схеми.

Нагадаємо основний поділ ББК. Він був таким:

- А. Марксизм-ленінізм
- Б. Природничі науки в цілому
- В. Фізико-математичні науки
- Г. Хімічні науки
- Д. Геолого-географічні науки
- Е. Біологічні науки
- Ж / с. Техніка. Технічні науки
- П. Сільське і лісове господарство. Сільськогосподарські і лісгосподарські науки
- Р. Охорона здоров'я. Медичні науки
- С. Суспільні науки в цілому
- Т. Історія. Історичні науки
- У. Економіка. Економічні науки
- Ф. Комуністичні і робітничі партії. Громадсько-політичні організації трудящих.
- Х. Держава і право. Юридичні науки
- Ц. Військова наука. Військова справа
- Ч. Наука. Культура. Просвітництво
- Ш. Філологічні науки. Художня література
- Щ. Мистецтво. Мистецтвознавство
- Е. Релігія. Атеїзм
- Ю. Філософські науки. Психологія
- Я. Література універсального змісту.

Очевидними на той час перевагами наведеної схеми були: наявність допоміжного апарату, адекватна на той час класифікація наук і розмежування між ними. Ці обставини поставили перед систематизаторами питання про необхідність класифікації поточних

надходжень за новою схемою, що, виходячи з аналізу Генерального систематичного карткового каталогу², здійснювалася в деяких розділах вже з 1964 р.

Цілком ймовірно, що повний переклад ГСК на нову класифікаційну систему можна було зробити двома способами. Перший передбачав здійснення перегрупування рубрик відповідно до схеми ББК і присвоєння їм нової символіки одночасно у всьому ГСК або в окремих його розділах з подальшим редагуванням карткового репертуару. Однак, одночасне впровадження схеми ББК в усі розділи ГСК було б можливе при наявності достатньої кількості систематизаторів і всіх випусків схеми ББК. Адже, зауважимо, переклад на нову схему окремих розділів систематичного каталогу може проводитися в певній черговості залежно від реальної можливості здійснення цієї роботи наявним штатом систематизаторів з урахуванням наявних схем.

Другий спосіб упровадження ББК у практику роботи бібліотеки передбачав переклад на нову схему частинами окремих розділів і підрозділів ГСК з одночасним редагуванням усіх карток.

Означимо переваги першого способу перекладу каталогу на схеми ББК:

- каталог у найкоротший термін приводився у робочий стан відповідно до нової схеми [4, с. 174–177]. Робоче наповнення каталогу, що відповідало тимчасовій структурі певної наукової дисципліни, не створювало труднощів для читачів під час користування каталогом, оскільки вони були фахівцями даної галузі або вивчали її за сучасними програмами і новітніми навчальними посібниками, врахованими при розробленні ББК;
- забезпечувалася можливість класифікації літератури за однією схемою;
- індексація нових надходжень літератури з ББК давала змогу віднести книгу відразу у встановлене схемою місце, присвоїти їй детальний індекс і зібрати компактно всі описи (на нову і стару літературу) з певного питання. Це, з практичної точки зору, доволі зручно для читачів при користуванні каталогом;
- одночасне перегрупування усіх рубрик кожного з розділів каталогу у послідовності, передбаченій схемою ББК, давало можливість систематизатору вивчити схему загалом і окремо по частинах, а також до певної міри розкривало перед читачем обсяг і структуру науки, яка ним досліджується;

¹ У даному дослідженні використовувалися таблиці класифікації НБУВ та примірники ББК, що збереглися до сьогодні у вигляді робочих таблиць відділу систематизації, що продиктовано потребою висвітлення практичного досвіду роботи над бібліотечно-бібліографічними класифікаціями та процесів редагування генерального систематичного каталогу.

² Автором детально проаналізовано Генеральний систематичний картковий каталог Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. В результаті були встановлені нові історичні факти структурного розвитку даного каталогу.

- наявність алфавітно-предметно покажчика (АПП) до рубрик розділів каталогу, переведених на нову схему, полегшувала обслуговування читачів та користування каталогом у період до завершення остаточного редагування каталогу та складання покажчика до наповнення каталогу [11, с. 41–44].

Цей спосіб давав змогу готувати каталог для використання індексів Книжкової палати під час впровадження централізованої класифікації за ББК.

Недоліком даного способу було те, що на початку змінювався, хоча й неправильний, але звичний для каталогів, порядок розташування матеріалів. Це створювало певні труднощі, адже потрібно було постійно відслідковувати перетворення, що відбуваються, і активно вивчати нову класифікацію. Однак, ці труднощі цілком переборні і виправдовуються тим, що в каталозі точно відбився би обсяг і структура кожної наукової дисципліни.

Другий спосіб упровадження схем ББК був можливий у разі відповідності структури діючого каталогу схемі ББК, коли немає необхідності у перегрупованні рубрик, а потрібне лише редагування карткового репертуару, або якщо окремі підрозділи були б абсолютно незалежні один від одного, що траплялося і трапляється в практиці дуже рідко (наприклад: «02. Бібліотекознавство. Бібліотечна справа», «Д Дитяча література»).

Тепер про недоліки другого способу:

- цей шлях надзвичайно довгий;
- каталог тривалий час мав би різну структурну основу (робоча схема ЦНБ та ББК), а звідси:
 - роками зберігалася б необхідність класифікації літератури за абсолютно різними таблицями;
 - неможливість виробити послідовну методику класифікації літератури;
 - відсутність однакової структури систематичного каталогу ускладнювала б його використання.

Тому, виходячи зі структури і змісту ГСК, фахівці-систематизатори сьогодні, цілком логічно, пішли б першим шляхом.

Складність і трудомісткість всього комплексу процесів з переведення каталогу на нову схему класифікації [7, с. 10] зумовлювала необхідність виокремити два основних етапи в цій роботі:

- перший етап:
 - приведення структури та індексного вираження розділів і підрозділів систематичного каталогу у відповідність зі схемами ББК;
 - редагування і перебудова розділів систематичного каталогу.
- другий етап:
 - створення АПП понять, відображених у ко-

роткотерміновому репертуарі каталогу та нових розділів, не передбачених у структурі робочої схеми ЦНБ.

Пристаюючи до перебудови каталогу ЦНБ за схемою ББК, необхідно було ретельно вивчити класифікаційну таблицю по кожному із розділів каталогу, порівняти її з робочою схемою ЦНБ, намітити основні поділи і розмістити підрозділи, комплекси рубрик у послідовності, передбаченій схемою ББК. Формулювання рубрик при цьому повинні були залишатися незмінними або уточнюватися за схемою ББК, якщо це не змінювало їхнього змісту та обсягу понять. Так, при перегрупованні рубрик відповідно до ББК, систематизаторами, зокрема, вирішувалося питання перегруповання всього розділу відразу або за окремими його підрозділами, залежно від характеру та обсягу даного розділу [8, с. 101].

Приведення структури каталогу відповідно до схем ББК розпочиналося з розміщення основних поділів кожного розділу систематичного каталогу з усією наявною в каталозі деталізацією у послідовності, передбаченій схемою ББК. Наприклад, основні поділи розділу «Історія. Історичні науки» перегруповувались так:

Таблиця 1

За схемою ББК	За схемою ЦНБ
T0 Теоретичні основи та методологія історичної науки	9/01 Теорія і методологія історичної науки
T1. Історія історичної науки	9/09 Історія історичної науки
T2. Джерелознавство. Допоміжні історичні науки	9. Історія
T3. Історія	901. Допоміжні історичні науки
T4. Археологія	902. Археологія
T5. Етнографія	903. Етнографія

Як видно з наведеної таблиці, здійснюючи перегруповання основних поділів у розділі «Історія. Історичні науки», необхідно було підрозділ «901 – Допоміжні науки» (який отримав, згідно з ББК, визначення T2 і більш широке формулювання – «Джерелознавство. Допоміжні історичні науки») розмістити перед поділом «T3. Історія».

Важливо відзначити, що після розміщення основних поділів розділу в порядку, передбаченому ББК, виникали деякі непередбачувані варіанти [6, с. 41–42], серед них:

- основні розділи робочої схеми ЦНБ відповідали основним розділам ББК. У цьому випадку робота зводилася до присвоєння символіки ББК, уточнення формулювань поділів і перегруповання їх відповідно до ББК;
- основний ряд розділів відрізнявся від основного ряду ББК з цього розділу;

- у каталозі були підрозділи, які, за ББК, віднесені до іншого розділу. Наприклад, за схемою ЦНБ, підрозділ «796/9 0 Фізкультура і спорт» знаходиться у розділі «7. Мистецтво». За схемою ББК, його місце передбачене в розділі «Ч. Наука. Культура. Просвітництво». У цьому випадку при наявності схеми ББК матеріал передавався в інший розділ і займав місце у його основному ряду відповідно до ББК.
- у каталозі ЦНБ не був структурно виділений підрозділ, передбачений ББК. Наприклад, у розділі «Х. Держава і право. Юридичні науки» ББК включає підрозділ «Х7. Держава і право країн, що звільнилися від колоніальної залежності». Тому після розташування існуючих рубрик всього розділу відповідно до ББК проглядалося наповнення певних рубрик і відбиралися описи, які структурно оформлювалися у новий підрозділ. Матеріал для підрозділу «Х7. Держава і право країн, що звільнилися від колоніальної залежності» потрібно було забрати з розділу «34 (Б) – Держава і право капіталістичних країн» або ж розділ «Історія. Історичні науки», за схемою ББК, відкривався основним поділом ТО «Теоретичні основи і методологія історичної науки». За схемою ЦНБ, ці матеріали були віднесені до окремих рубрик, які розкривають суть і значення предмета історії, її завдань, партійності історичної науки та ін. Наявні рубрики необхідно було, насамперед, перегрупувати у послідовності, передбаченій схемою ББК стосовно даного основного поділу. Але оскільки передбачалося створення головного підрозділу для даного ряду поділів з такого важливого питання, то до проведення редагування каталогу потрібно було переглянути наповнення наявних рубрик та організувати їх з усією можливою деталізацією за схемою ББК.

Приводячи структури каталогу у відповідність зі схемами ББК і створюючи нові основні поділи, потрібно було прийняти принципово оригінальне рішення стосовно класифікації та організації окремих матеріалів. Це, в свою чергу, зумовлювало потребу переглянути та організувати їх у структурній послідовності ББК. Наприклад, згідно зі схемою ББК, у розділі «Історія. Історичні науки» другим основним поділом є ТІ «Історія історичної науки». Цей розділ призначений для літератури з історії історичної науки як в цілому, так і в окремих країнах, з історії вивчення окремих тем і проблем, з історії окремих шкіл та напрямів в історичній науці. У практиці роботи ЦНБ історіографічні матеріали, за винятком загальних, відносилися до відповідних періодів загальної історії та історії окремих країн. Під час редагування ці матеріали були

виділені у самостійні рубрики, що стало підставою для організації у подальшому нового самостійного розділу за схемою ББК. Характер структурних перетворень у низці основних поділів окремих галузей знань можна простежити на прикладах розділів систематичного каталогу «Мистецтво. Мистецтвознавство» і «Техніка. Технічні науки» (див. табл. 2, табл. 3).

Таблиця 2

За схемою ББК	За схемою ЦНБ
Щ.а/я Загальний розділ	7(01) Теорія мистецтва
Загальна теорія мистецтва див. 108 Естетика	7(09) Історія мистецтва
Щ03 Історія мистецтва	7(065) Художні музеї. Охорона пам'яток мистецтва
Щ10 Образотворче мистецтво	72 Архітектура
Щ100 Теорія образотворчого мистецтва	73 Скульптура
Щ101 Охорона пам'яток мистецтва. Художні музеї. Колекції. Збори	74 Декоративне і прикладне мистецтво
Щ103 Історія образотворчого мистецтва	75 Живопис
Щ11 Архітектура	76 Графіка
Щ12 Декоративно-прикладне мистецтво	77 Фотографія
Щ13 Скульптура	778 Кінематографія
Щ14 Живопис	78 Музика
Щ15 Графіка	792 Театр
Щ16 Художня фотографія	796/9 Фізкультура і спорт
Щ30 Музика і видовищні мистецтва	
Щ131 Музика	
Щ32 Танець (Хореографія)	
Щ33 Театр	
Щ 34 Масові заходи і театралізовані свята	
Щ35 Цирк	
Щ 36 Естрада	
Щ 37 Кіномистецтво	
Щ 38 Художнє радіомовлення і художнє телебачення	
Щ7 Художня самодіяльність (альтернативний індекс)	

У процесі зіставлення рядів основних поділів розділу «Мистецтво. Мистецтвознавство» питання естетики, загальної теорії мистецтва, теорії образотворчого мистецтва структурно були об'єднані в одному підрозділі «7(01) – Теорія мистецтва. Естетика». ББК визначає місце естетики в загальній теорії мистецтва у розділі «Ю – Філософські науки». Теорія образотворчого мистецтва виокремлюється у розділі «Мистецтво. Мистецтвознавство». У каталозі ЦНБ був підрозділ «7(09) – Історія мистецтва», ББК ж передбачає два підрозділи «Щ103 Історія образотворчого мистецтва».

Варто зауважити, що в ББК, зокрема в перших виданнях, образотворчі мистецтва представлені єдиним комплексом на початку якого зосереджені основні питання, деталізовані загальними і спеціальними типови-

ми поділами – історія, теорія, охорона пам’яток, консервація і реставрація художніх творів. Потім розташовується видовий розподіл, який об’єднує літературу з окремих видів образотворчого мистецтва (починаючи з архітектури, закінчуючи художньою фотографією). Деталізація видів образотворчого мистецтва у схемі ББК була розроблена дуже докладно, тому відрізнялася від структури цих підрозділів у схемі ЦНБ.

Структурна група «Музика і видовищні мистецтва» в каталозі ЦНБ була представлена трьома підрозділами «778 Кінематографія», «78 Музика», «792 Театр». ББК передбачала розподіл цієї групи на такі види: «Щ31 Музика», «Щ32 Танець (Хореографія)», «Щ33 Театр», «Щ34 Масові заходи та театралізовані свята», «Щ35 Цирк», «Щ36 Естрада», «Щ37 Кіномистецтво», «Щ38 Художнє радіомовлення і художнє телебачення».

Отже, систематизатору необхідно було відібрати з інших розділів і структурно оформити підрозділи Щ32, Щ34, Щ35, Щ36, Щ38, уточнити їх межі, відобразити різноманіття зв’язків, що об’єднують ці види мистецтва (музика – музичний театр – танець і т. п.).

Розділ «Мистецтво» завершувався альтернативним поділом «Щ7 – Самодіяльне мистецтво», який надавав систематизатору можливість вирішувати: чи об’єднувати всі види самодіяльного мистецтва під цим поділом, чи відобразити його в межах кожного виду під типовою рубрикою – «9». У розділі «Щ – Мистецтво» відбивалися проблеми кіно- і фотомайстерності, їх історія.

Підрозділ «796/9 – Фізкультура і спорт» повністю переводився у розділ «Ч – Наука. Культура. Просвітництво». У розділ «Техніка. Технічні науки» переходили матеріали про фото- та кінотехніку, фізичні і хімічні основи фотографії, негативний і позитивний процес, наукову фотографію тощо.

Основні поділи підрозділу «31/7» «Енергетика» представляли окремі галузі енергетики. У кожному з них зосереджувалася література з виробництва, перетворення та використання певного виду енергії: електричної, теплової, ядерної, енергії падаючої води, вітру, сонця і т.п. Порядок проходження підрозділів енергетики визначався значенням кожної галузі енергетики в народному господарстві, її сучасним станом і перспективами розвитку, а також існуючими зв’язками між окремими галузями енергетики. Розділ «Енергетика» розпочинався поділом «31 Енергетика в цілому», призначеним для літератури загального характеру. Під індексом «31» виділявся загальний розділ енергетики, а також низка проблем загального характеру. Індексация поділів підрозділу «31 Енергетика в цілому» уз-

годжена з позначенням відповідних проблем в окремих галузях енергетики. Таким чином, загальна частина енергетики та її окремі галузі мали єдину структуру.

Таблиця 3

За схемою ББК	За схемою ЦНБ
31. Енергетика	620.9 Енергетика
32. Електроенергетика. Електротехніка	
33 Теплоенергетика. Тепло- техніка	
34. Ядерна енергетика	
35. Гідроенергетика	
36. Інші галузі енергетики. Вітроенергетика. Віпротехніка. Геліоенергетика. Геліотехніка. Геоенергетика.	
Біоенергетика	
37. Техніка стиснутих і розріджених газів. Техніка стиснутих газів. Техніка розріджених газів. Вакуумна техніка	

За схемою ЦНБ, розділ «Енергетика» мав індекс 620.9 (загальні питання), а джерела і види енергії, їх вибір та технічне використання розміщені в різних місцях систематичного каталогу:

- Енергія пари – 621.1 (підпорядковувалася загальному машинознавству)
- Енергія рушійної води – 621.2 (у технічній гідромеханіці)
- Електроенергетика – 621.3 (у електроенергетиці)
- Ядерна енергія – 621.384 (в ядерній техніці)
- Теплова енергія – 621.4 (у розд. «Теплові двигуни»)
- Пневматична енергія – 621.5.

Таким чином, складові частини підрозділу «Енергетика» були відірвані від загальних питань і при індексації літератури матеріал дублювався.

Важливим у процесі переходу на ББК було також приведення символіки типових ділень (загальних, спеціальних, територіальних), що викликало необхідність перегруповання матеріалів у межах кожного з відділів систематичного каталогу. Наприклад, використання таблиць територіальних типових ділень, призначених для однорідної організації розділів систематичного каталогу, передбачало розташування матеріалів про окремі краї і області РРФСР в окремому алфавітному ряду за алфавітом їх найменувань. Оскільки в практиці ЦНБ ці матеріали розташовувалися інакше (у двох алфавітних рядах – за найменуванням країв і областей) необхідно було їх перегрупувати відповідно до таблиць ББК [6, с. 49–51]. Це ж стосувалося і рубрик, місце яких, за схемою ББК, відмінне від їх розташування за схемою ЦНБ. Такі рубрики відразу ж переміщувалися відповідно до схеми ББК.

Так, у схемі ББК у розділі «Історія СРСР» матеріали про столицю Радянського Союзу м. Москву розмішувалися після періоду будівництва комунізму і відкривали собою підрозділ «Історія окремих народів і місцевостей СРСР». За схемою ЦНБ, ця література відображалася в алфавіті найменувань областей РРФСР:

- Ленінградська область
- м. Ленінград
- Московська область
- м. Москва

З іншого боку, у схемі ЦНБ матеріали про диригування були віднесені до однієї рубрики (781.6) з поняттям «Композиція, інструментування, оркестровка». Згідно ББК, диригування було відображено у підрозділі «Інструментальна музика» з підпорядкуванням його рубриці «Оркестр».

У процесі перегрупування рубрик в порядку, передбаченому схемою ББК, і присвоєння їм символіки ББК були переміщені окремі підрозділи або цілі масиви карток з однієї галузі наукових і прикладних знань в іншу. В таких випадках ці матеріали отримували позначення розділу, до якого вони належать, згідно ББК. Наприклад:

- матеріали зі спортивної медицини та гігієни спорту, які до цього відображались у розділі «Медицина», за схемою ББК, стали частиною підрозділу «Ч5 Фізична культура і спорт»;
- анатомія і фізіологія віднесені до розділу «Біологія»;
- у розділі «Медицина» збиралися матеріали з патологічної анатомії і фізіології.

У разі відсутності схеми ББК по розділу, до якого передається матеріал, останній розміщується умовно під індексом, котрий можна дати, виходячи з робочої схеми ЦНБ [8, с. 103]. Коли ж відсутня схема і місце в каталозі, ці матеріали тимчасово залишалися під своїм колишнім індексом у кінці розділу, до якого вони відносились за робочою схемою ЦНБ.

У процесі перекладу Генерального систематичного каталогу ЦНБ на ББК, потрібно було дотримуватися низки методологічних положень:

- усі рубрики розділів систематичного каталогу мають отримувати індекси і, по можливості, формулювання за схемою ББК (табл. 4):

Таблиця 4

За схемою ББК	За схемою ЦНБ
Е 591.2 Водорості. Альгологія	582.6 Водорості
Е 491 Віруси. Вірусологія	578.29 Віруси. Ультравіруси
ТЗ / 0) / -08 Всесвітньо-історичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції та будівництва соціалізму і комунізму в СРСР та інших соціалістичних країнах	9 / ~ / 43.01 Всесвітньо-історичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції та будівництва соціалізму і комунізму в СРСР

- при уточненні формулювань рубрик за ББК необхідно ретельно відслідковувати, щоб нове формулювання відповідало наповненню рубрик;
- у тих випадках, коли наповнення рубрик охоплює низку послідовних поділів ББК, застосовувати здвоєний індекс і узагальнююче формулювання:

- 34 Методичні посібники та розробка для викладачів
 - 35 Методичні вказівки та листи для учнів
- } за ББК

За схемою ЦНБ, у процесі перегрупування рубрик до перегляду і наповнення застосовувався здвоєний індекс і узагальнювалось формулювання. При перегрупуванні рубрик, що відображають навчально-методичні матеріали, систематизатор повинен був враховувати наявність посилань до фонду групової обробки.

Таким чином, перший етап роботи з упровадження схем ББК завершувався редагуванням, яке полягало у перегляді всього карткового репертуару з метою деталізації рубрик за схемою ББК, а також уточненням формулювань рубрик та їх наповнення.

Взагалі редагування каталогу передбачає також виявлення допущених при класифікації помилок (перевірка правильності методики класифікації, розстановки описів) [9, с. 44]. Якщо під час перегляду карткового репертуару в рубриках каталогу було виявлено картки, не відповідні формулюванням рубрик, за якими вони зібрані, то вони піддавалися рекласифікації відповідно до ББК, систематизувалися за індексами і в межах індексу організовувалися за алфавітом, включалися до відповідних рубрик каталогу.

Фактично те саме повторювалося при отриманні масивів карток або окремих підрозділів з інших розділів:

- після уточнення наповнення рубрик останні деталізувалися шляхом виділення супідрядних проблем і понять;
- у процесі редагування необхідно було відкривати нові рубрики, які відображали б актуальні питання суспільного, наукового, технічного прогресу незалежно від кількості карткового репертуару;
- у низці випадків систематизатори як фахівці не тільки в питаннях бібліотечної справи, а й у певних галузях знання, повинні були відкривати нові рубрики, розділи та підрозділи, що зумовлювалося виникненням нових наук і проблем (наприклад новітні на той час поняття «космічна біологія», «ботаніка») [9, с. 44–46].
- під час деталізації узагальнюючої рубрики всі описи, пов'язані з опущеними видовими рубриками,

збиралися в кінці під формулюванням «Інші ...», щоб у каталозі за родовою рубрикою загальні роботи не перемішалися з більш конкретними питаннями (наприклад, «Історія країн Африки», «Історія Алжиру», «Історія Марокко», «Історія ОАР», «Історія Ефіопії», «Історія інших країн Африки».

Важливо відзначити, що великі масиви карток деталізувалися шляхом застосування загальних і спеціальних типових ділень. Це забезпечувало (і забезпечує сьогодні) однакове розміщення однотипної літератури в систематичному каталозі. Для всіх галузей знань були передбачені і введені в ГСК такі типові поділи (визначники):

- а – Класики марксизму-ленінізму
- б – Керівні й законодавчі матеріали
- в – Філософські питання науки. Методологія науки
- г / д – Історія науки. Персоналії
- е – Організація науково-дослідницької діяльності і практичної роботи. Досвід виробничої роботи
- п / р – Кадри та їх підготовка
- с / т – Методика і техніка науково-дослідної та практичної роботи. Досвід виробничої роботи
- у – Винахідництво і раціоналізатори
- ф / г – Наукова інформація та документація. Пропаганда науки
- я1 – Бібліографія
- я2 – Довідкові видання
- я3 – Статистичні матеріали
- я4 – Серія. Збірники. Зібрання творів
- я6 – Ілюстративні видання і матеріали
- я7 – Навчальні керівництва та допомоги
- я8 – Інструктивні видання
- я9 – Популярні видання

Позитивною особливістю результату перекладу ГСК на ББК було те, що крім загальних типових ділень, які застосовуються для класифікації літератури про науку, в схемах ББК передбачалися також спеціальні типові поділи. Їх можна застосовувати тільки в розділах окремих наук (специфічні для даного розділу). Наприклад, спеціальні типові поділи для деталізації матеріалу про окремі групи тварин (підрозділ «Біологія. Біологічні науки») [9, с. 51–54] представлені таким чином:

- 2 Походження і еволюція (Філогенез)
- 3 Індивідуальний розвиток (Онтогенез)
- 4 Генетика
- 5 Цитологія
- 6 Морфологія, анатомія, гістологія
- 7 Фізіологія, біофізика і біохімія
- 71 Біофізика
- 72 Біохімія
- 73 Фізіологія
- 8 Екологія і географія

- 81 Екологія
- 85 Географія
- 88 Практичне значення. Охорона
- 9 Систематика

Або спеціальні типові поділи підрозділу ПО72 – «Трактори, сільськогосподарські машини та знаряддя»:

- 1 Теорія, конструкція, конструювання
- 2 Дослідження. Випробування. Апробація
- 3 Конструкційні елементи
- 5 Зношення. Зносостійкість
- 6 Переобладнання і пристосування
- 7 Автоматизація
- 8 Збирання. Установа
- 9 Експлуатація
- 903 Техніка безпеки
- 91 Агрегативання. Комплектування. Особливості експлуатації машин і систем
- 913 Навішування. Експлуатація навісних машин
- 92 Продуктивність машин
- 921 Швидкість. Норми
- 93 Управління, регулювання, контроль
- 94 Технічне обслуговування
- 95 Паливо. Мазильні матеріали. Води
- 97 Аварії і поломки
- 98 Ремонт і відновлення
- 99 Експлуатація в особливих умовах.

Відзначимо, що в процесі роботи з типовими поділами систематизатор зобов'язаний був фіксувати методику їх застосування у кожному окремому випадку з метою досягнення однаковості в даному розділі.

Під час редагування особлива увага приділялася співвідношенню розділів і підрозділів (питання однаковості, розмежування, взаємних посилянь і відсилянь). Певні труднощі створювало розмежування окремих рубрик всередині таблиці [6, с. 39–42]. Тому прийняття рішень щодо розмежування диктувалося низкою приписів:

- при розмежуванні проміжних або перехідних дисциплін, які відображають застосування методів однієї науки у вивченні об'єкта іншої науки, визначальним є об'єкт науки, а не метод. Наприклад, фізична хімія відбивається в хімії, біофізика – в біології, а геохімія – в геології;
- розташування проблем, що відображають вплив одного явища на інше, визначається місцем предмета, що зазнає впливу. Наприклад, проблема впливу війни на економіку була представлена у розділі «Економіка», а значення економічного чинника у війні – «Військова наука»;
- при вирішенні питання про розмежування проміжних питань у суміжних розділах не-

обхідно перевіряти обидва підрозділи на предмет невиправданого дублювання у відображенні даних матеріалів.

З огляду на те, що бібліотечна класифікація має в основі своїй лінійну систему, значна увага приділялася встановленню зв'язків інструментарієм посилок, бо тільки шляхом посилок можливе відображення різноманітних зв'язків між явищами, предметами і поняттями, що існують в реальності.

Посилання та відсилання до рубрик перебудованих розділів оформлялися відповідно до загальноприйнятих правил і пов'язувалися поділи будь-якої деталізації, включаючи типові [6, с. 37–38], з урахуванням того, що формулювання посилок і відсилок повинні бути лаконічними і точно відображати зміст поняття. Водночас, занадто віддалені зв'язки у посиланнях і відсиланнях не відбивалися і відсиланнями не зв'язувалися видові поділи і родові рубрики.

Більше того, не давалися відсилання від кожної із супідрядних видових рубрик одного розділу до однієї й тієї ж рубрики іншого розділу. В цьому випадку формувалися загальні посилання або відсилання від видової рубрики. Наприклад:

Щ157 Книжкова графіка. Книжкова мініатюра див. Щ145ю86

Щ157.5 Ілюстрація

Щ157.54 Види ілюстрації

Щ157.542 Ілюстрація до творів фольклору

Щ157.546 Ілюстрації до творів художньої літератури

Щ157.548 Ілюстрації до дитячих книг

Щ157.549 Ілюстрації до наукової і технічної літератури (відсилання зроблено від родової рубрики, не повторюється у видових рубриках).

Складнощі викликали і те, що посилання й відсилання до відділів, ще не перебудованих через відсутність схеми, склалися тільки з літерного позначення основного ряду і найменування відділу (наприклад – Див. також Ю. Філософські науки).

Крім вищеперерахованих процесів, потрібно було визначати і уникати невиправданого дублювання описів у межах одного або декількох розділів, адже зайві картки природно захарашували ГСК і утруднювали його використання. Це, у першу чергу, стосувалося проблем і питань, які на певному етапі були актуальні, але не були своєчасно достатньо повно висвітлені у спеціальній літературі. Наповнення таких рубрик здійснювалося шляхом дублювання популярних видань загального характеру. Наприклад, література загального характеру про країни народної демократії в період їх утворення дублювалася у розділі «Історія», «Економіка», «Держава і право» та ін. Дублювалася і література за новими комп-

лексними проблемами, логічне місце яких не можна було точно визначити у структурі каталогу [10, с. 21]. Тому у всіх цих випадках фахівці-систематизатори керувалися картотекою методичних рішень³.

Серед іншого слід відзначити, що складання та редагування робочої таблиці класифікації є процесом творчим і вимагає від систематизатора глибоких знань спеціальної дисципліни, методики класифікації і виробничого досвіду з організації систематичного каталогу певної галузі знання. Необхідно також врахувати, що в той період взята за орієнтир ББК була, по суті, першим варіантом нової радянської методики класифікування і, що безперервний розвиток науки, практики вимагав постійного доповнення і уточнення таблиць. Залежно від цього схема могла скорочуватися або деталізуватися і т. п. З огляду на це, при перебудові ГСК за схемою ББК допускалися компетентно-обумовлені та практично-обґрунтовані, наведені нижче [8, с. 102–105], відхилення від неї:

- відхилення від схеми ББК, що мали принципове значення для всього ГСК (розміщення навчально-методичних матеріалів, бібліографій тощо), допускалися тільки після всебічного вивчення та обговорення на методичній раді відділу та затвердження на вченій раді ЦНБ;
- рішення про відхилення від схеми ББК у межах одного розділу обговорювалися в робочому порядку і узгоджувалися з адміністрацією відділу;
- в окремих випадках, коли питання щодо відхилення від схеми ББК викликали сумніви, фахівці ЦНБ зверталися за консультацією до укладачів схеми ББК.

Таким чином, редагування розділів і підрозділів завершувалося складанням робочої схеми, яка повністю відображала всі існуючі рубрики каталогу, і починався другий етап з перекладу ГСК на ББК – складання АПП.

Саме при приведенні структури каталогу у відповідність зі схемою ББК систематизаторами складався АПП до формулювань рубрик по кожній галузі наукових і прикладних знань у тому випадку, якщо до цього розділу не було покажчика. У тих розділах, де вже були складені покажчики, зазначені на картках покажчиків, відбувалося безпосереднє переведення на схему ББК. Відбір понять для АПП здійснювався шляхом перегляду найменувань рубрик каталогу й АПП [11, с. 41–44], наявного у випусках ББК.

У процесі редагування словник АПП розширю-

³ Класифікаційні рішення зі складних випадків, а також рішення, що мають типовий характер, відображають у картотеці методичних рішень систематизації [11, с. 48].

вався за рахунок формулювань заново відкритих рубрик. Після завершення перебудови розділів каталогу за схемою ББК АПП доповнювався поняттями, відображеними у наповненні рубрик. Показчик складався або після перебудови розділу каталогу, або одночасно з редагуванням. Відбір понять, що містяться в наповненні рубрик, відбувається шляхом перегляду всього карткового репертуару та здійсненням таких процесів:

- картки з відібраними поняттями передруковувалися на машинці в 3-х примірниках;
- виготовлені картки для показчика редагувалися систематизаторами;
- відредаговані картки організовувалися і оформлювалися в три частини показчика (дві алфавітні і одна систематична).

Алфавітна частина показчика організовувалася в єдиному алфавітному ряду понять з виділенням літер, складів і слів, що відображають найважливіші політичні та наукові терміни по кожній галузі знання. Наприклад: «Боротьба за мир», «Соціалістична система» та ін.

Систематична частина організовувалася за індексами, а в їх межах за суворим алфавітом. При оформленні систематичної частини показчика на роздільниках вказувалися основні поділи галузі знання, на матеріалах якої він складений, а АПП, таким чином, завершував кожен розділ ГСК. Створення самого АПП ознаменовує закінчення процесу перекладу ГСК на ББК.

Загалом напрошується висновок, що історичні та технологічні особливості переведення бібліотечного фонду відповідно до ББК тісно пов'язані і взаємозалежні. Можна констатувати обов'язковість певного етапування усього процесу рекласифікації. Відповідно до чітко сформульованих завдань, у межах певного етапу, можливе системне здійснення переведення каталогу з основ однієї класифікаційної системи на іншу.

Наведені вище приклади наочно показують, наскільки скрупульозним і виваженим повинен бути кожен крок у процесі проведення рекласифікаційних операцій, адже будь-які маніпуляційні дії стосовно зміни, редагування, доопрацювання та навіть аналізу систематичного каталогу можуть спричинити досить істотну його трансформацію, що, в свою чергу, призводить до зміни загальної картини організаційного представлення фонду бібліотеки засобами каталожного зібрання.

Аналіз, вивчення та дослідження досвіду (як історичного, так і технологічного) дає змогу чітко зорієнтуватись у загальній ситуації формулювання завдань, шляхів їх вирішення в процесі адаптації та пере-

гляду основ систематичного каталогу. Тобто, йдеться про можливість змоделювати картину відображення потреб у реаліях систематизаційного сьогодення.

Говорячи про можливість рекласифікації, ми усвідомлюємо глобальність цього процесу, тому зосереджуємося саме на завданнях, продиктованих сьогоденними технологічними вимогами опрацювання змістовного наповнення систематичного каталогу і, в першу чергу, з позиції роботи, що здійснюється відділом систематизації НБУВ. Адже робота з систематичним каталогом розпочинається не з бібліографічного запису, що в ньому, а з його основи, фундаментальної платформи – бібліотечно-бібліографічної класифікаційної системи.

На сьогодні перед фахівцями постають завдання, пов'язані із забезпеченням уніфікаційності, інтероперабельності і мнемонічності систематичного каталогу через наявність даних характеристик у бібліотечній класифікації. Тому основою компетентної рекласифікації є не просто переведення каталогу на іншу класифікацію, а, в першу чергу, адаптація та гармонізація існуючої класифікаційної системи в бібліотеці (її робочими таблицями) з тими класифікаційними системами, що паралельно розвиваються як структурно, так і змістовно.

Список використаних джерел

1. *Альтшуллер В. А.* Организация процессов рекласификации и классификация по библиотечно-библиографической классификации / В.А. Альтшуллер // Библиотекарь. – 1977. – № 9. – С. 41–45.
2. Библиотечное дело : терминолог. слов. / сост. : И. М. Сулова. – М. : Книга, 1986. – 224 с.
3. *Бирзович В. Л.* Рекаталогизация и рекласификация библиотечных фондов / В. Л. Бирзович // Б-ки СССР. Опыт работы. – 1963. – Вып. 23. – С. 96–113.
4. *Витчевская Э. Ф.* Из опыта внедрения ББК : во Львов. науч. б-ке им. В. Стефаника АН УССР / Э. Ф. Витчевская, Л. М. Володарская // Из истории библиотечного дела и библиографии. – М., 1978. – Вып. 1. – С. 165–180.
5. *Воронько К.* По-деловому разумно и планоно / К. Воронько // Библиотекарь. – 1971. – № 9. – С. 61–64.
6. *Дараган А. П.* О перестройке генерального систематического каталога по схемам Библиотечно-библиографической классификации / А. П. Дараган, З. С. Рудая, И. К. Коновалова // Библиотечно-библиографическая информация. – 1967. – № 2. – С. 30–54.
7. *Диндайте А.* Внедрение новой советской классификации / А. Диндайте, А. Межинене // Библиотеку дарбас. – 1982. – № 12. – С. 10–11.
8. *Каганова М. Я.* Оптимальные решения вопросов организации и методики перестройки генерального систематического каталога ЦНБ АН УССР по схеме ББК / М. Я. Каганова // Проблемы оптимизации традиционных информационно-поисковых систем в библиотеках : сб. тр. XI науч. конф.

БАН СССР, 30 мая – 2 июня 1972 г. – Л., 1974. – С. 100–107.

9. *Макеева Г. С.* Методика подготовки перехода на таблицы советской Библиотечно-библиографической классификации в ГПНТБ СО АН СССР : на примере комплекса биологических наук / Г. С. Макеева // Сборник докладов зонального совещания по обмену опытом работы библиотек Сибири и Дальнего Востока. – Томск, 1969. – С. 43–58.

10. *Пайзиева Ж. А.* О методах перевода систематического каталога на новую схему Библиотечно-библиог-

рафической классификации / Ж. А. Пайзиева // Первая учебно-методическая конференция профессорско-преподавательского состава : тез. докл. – Чимкент. гос. ин-т культуры. – Чимкент, 1974. – С. 21.

11. Систематизация документов. Общие требования : инструкт.-метод. указания / сост. Э. Р. Сукиасян / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М., 1985. – 68 с.

12. *Шамурин Е. И.* Реклассификация библиотечных фондов. – М. : Гос. науч. б-ка Накомтопа, 1989. – 18 с.

УДК 004.67:001(477)

Світлана Добровська,

мол. наук. співробітник Інституту проблем реєстрації інформації НАН України

Світлана Кириленко,

провід. інженер Інституту проблем реєстрації інформації НАН України

Ірина Балагура,

аспірант Інституту проблем реєстрації інформації НАН України

«Інформаційні технології» у реферативній базі даних «Україніка наукова»

Розкривається ефективність застосування реферативних ресурсів у наукових дослідженнях. Означено тенденції розвитку тематики «Інформаційні технології» в реферативній базі даних «Україніка наукова». Наголошується на доцільності планування тематики реферативних видань згідно з даними короткотермінових прогнозів.

К л ю ч о в і с л о в а : база даних «Україніка наукова», реферат, реферативна інформація, наукові публікації, інформаційні технології, інформатика, захист інформації, наукометричні дослідження, УРЖ «Джерело».

The effectiveness of using abstract resources in research is shown. The tendency of the study of Information Technology trend using abstract database *Ukrayinika naukova* is offered. Effective information service must base on science trend knowledge. Planning of abstract issues themes using results of forecast are proven.

К е у w o r d s : abstract database *Ukrayinika naukova*, abstracts, scientific publication, Information Technology, informatics, information security, scientometric investigations, The *Dzherelo* Ukrainian abstract journal.

Реферативні інформаційні ресурси – інтеграційна основа наукової інфосфери. Дедалі більше фахівців схилиються до думки, що саме реферативні бази даних, реферативні журнали здійснюють оперативне інформування різних категорій споживачів інформації про літературу, яка видається, надають найсуттєвіший фактографічний матеріал, сприяють ретроспективному пошуку публікацій. Нині у світі функціонує понад 1000 баз реферативної інформації. В деяких із них представлено найбільш авторитетні наукові видання (8–20 тис. наукових видань) з усього світу, а інші є вузько тематичними. Останнім часом кожна країна прагне створю-

вати системи реферування національних видань. Подібні системи реферування вже функціонують у КНР, Австралії, Норвегії, Казахстані, Грузії та інших країнах. Бази даних (БД) реферативної інформації дають змогу здійснювати швидкий пошук необхідної інформації та наукометричні дослідження [4].

Реферативна БД «Україніка наукова» та її друкований орган – український реферативний журнал (УРЖ) «Джерело» – це віртуальний та наочний багатогалузевий посібник за змістом і тематикою. Водночас – це поточний бібліографічний покажчик, який відображає нові надходження. На сьогодні наша реферативна БД містить 380 тис. записів.

Визначальну роль у науковій комунікації відіграють періодичні видання, яким надається перевага в науковому співтоваристві. І це цілком законірно, адже публікація в журналі дає змогу вченому брати участь у наукових дискусіях, заявити пріоритет на наукове відкриття, мати доступ до потрібної наукової інформації. В одних випадках, публікація в журналі допомагає досліднику створювати нові інформаційні повідомлення, формувати нове знання, в інших – зрозуміти, декодувати вже існуючі. Наукові журнали сприяють утвердженню пріоритетних цілей науково-дослідної діяльності; забезпечують наукову спільноту, а також усіх, хто виявляє інтерес до вітчизняних та зарубіжних напрацювань з певної проблематики; концентрують матеріали за темами, проблемами, які за інших обставин могли б бути розпорошеними в індивідуальних працях; знайомлять з перебігом певних наукових досліджень ще до їх завершення; сприяють розвитку науки, забезпечуючи оперативну актуалізацію наукових досягнень; спонукають учених до оприлюднення своїх досліджень; слугують своєрідним науковим форумом для безперервної критичної оцінки висунутих наукових гіпотез і теорій [9].

Слід зауважити, що реферативні бази даних і журнали, крім інформування про книжкові видання, збірники наукових праць, матеріали конференцій, також розкривають зміст статей з періодичних та продовжуваних видань. Цей масив документів у реферативній БД «Україніка наукова» становить 60 % наукової інформації. Метою даної статті є дослідження потоку наукових публікацій періодичних видань з інформаційної безпеки (захисту інформації), економічної кібернетики та економічної інформатики, комп'ютерної графіки та оброблення зображень. Вивчення тенденцій розвитку науки, зокрема зазначених напрямів, має велике значення для науково-технічної інформації. Об'єктом дослідження ми обрали записи в реферативній БД «Україніка наукова» про публікації наукових журналів з певної тематики. Зазначимо, що нині в Україні виходить друком близько 1700 наукових періодичних та продовжуваних видань з різних галузей науки, а реферується в БД понад 500 найменувань приблизно за 30 напрямками.

Зростання надходжень реферативної інформації досягається за рахунок поступового залучення дедалі більшої кількості редакцій періодичних видань і видавничих організацій до подання в БД «Україніка наукова» відомостей про власну друковану

продукцію в електронній формі. За 2008–2010 рр. до співпраці залучено понад 140 редакцій періодичних видань. Динаміку наповнення реферативної БД за останні роки розкриває наведена нижче діаграма (рис. 1). Вторинні документи в УРЖ сформовано й структуровано згідно з рубриками та підрубриками рубрикатора, розробленого Національною бібліотекою імені В. І. Вернадського, на базі системи Бібліотечно-бібліографічної класифікації. Рубрикатор НБУВ є зручним для використання. Він визначає структуру і зміст серій УРЖ, тематичну послідовність розташування публікацій у виданнях, відображає взаємозв'язки між окремими галузями науки, техніки, промисловості, сільського господарства, медицини та ін. Бібліографічний опис складається на кожен статтю журналу, яка реферується. В УРЖ публікуються реферати, котрі містять лаконічний виклад первинного документа або його частини, де розкриваються особливості теми, предмет чи об'єкт, характер і мета дослідження, а також подаються висновки.

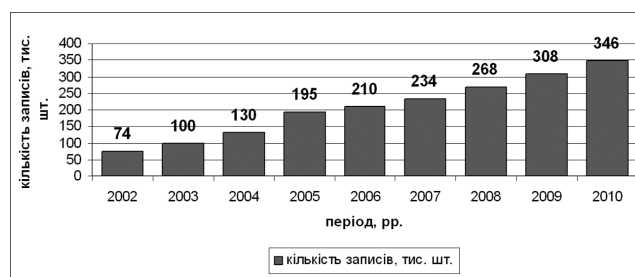

Рис. 1. Наповнення реферативної бази даних «Україніка наукова»

Реферат друкується у тому вигляді, в якому він поданий автором, організацією-виконавцем або редакцією наукового, науково-технічного журналу. Від якості змісту рефератів, які друкуються в УРЖ і вводяться до інформаційної бази, великою мірою залежить інтенсивність використання цих публікацій, а отже результативність отриманих ними результатів, зокрема впровадження у виробництво закінчених розробок.

Для забезпечення більш оперативного пошуку документів реферативний журнал має довідково-пошуковий апарат, який складається з авторського покажчика й покажчика періодичних та продовжуваних видань. УРЖ «Джерело» і БД «Україніка наукова» включають роботи з інформаційних документних потоків країни, вкрай необхідні для своєчасного інформування вчених, фахівців про досягнення вітчизняної науки з усіх галузей знань, вирішення наукових проблем, розширення можли-

востей методів бібліометрії під час прогнозування пріоритетних наукових напрямів.

Ми зосередимо свою увагу на динаміці надходження наукових джерел з інформаційних технологій. Під інформаційною технологією фахівці розуміють цілеспрямовано організовану сукупність різних інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, яка забезпечує високу швидкість оброблення даних, оперативний пошук інформації, розподіл даних, можливість доступу до джерел інформації незалежно від місця їх розташування [8]. Більшість періодичних видань з інформаційних технологій входить до тематичних розділів «Електроніка. Обчислювальна техніка» та «Кібернетика. Інформатика» із серії «Промисловість. Сільське господарство», хоча у час стрімкого розвитку інформаційного суспільства інформаційні технології використовуються в усіх сферах людської діяльності, займають гідне місце в економіці, медицині, освіті та інших галузях, які відображаються у відповідних серіях УРЖ. Складність вивчення теми «Інформаційні технології» полягає також у тому, що значна частина періодичних видань охоплює проблематику кількох напрямів. Тому одне видання (наприклад, збірник наукових праць «Записки НаУКМА», «Науково-технічна інформація» та ін.) може фігурувати в технічних і гуманітарних серіях УРЖ одного випуску. Зазначимо, що наповнення реферативної БД «Україніка наукова» і УРЖ «Джерело» з інформаційних технологій не відображає усіх періодичних видань України, тому наше дослідження не повною мірою відповідає стану галузі інформаційних технологій в Україні. Загалом у 2010 р. до переліку фахових видань входило майже 120 періодичних видань з інформатики, з них близько 70 реферуються службами реферування НБУВ та ІПРІ НАН України [5]. Для дослідження ми відібрали три напрями: інформаційна безпека (захист інформації); економічна кібернетика та економічна інформатика; комп'ютерна графіка та обробка зображень.

Виходячи з досліджень доктора фізико-математичних наук Р. О. Влоха, який оцінив українські періодичні видання за низкою критеріїв, вартими уваги є чотири видання з інформаційних технологій [2]. Зокрема, до категорії «А» відносяться вітчизняні журнали з визначеним імпаکت-фактором, до категорії «Б» – видання, занесені до переліку «Master journal list» ISI, але ще без встановленого імпаکت-фактора. До категорії «В» належать журнали, які перекладають і перевидують закор-

донні видавництва. До категорії «Г» виділено журнали, що друкуються в Україні англійською мовою. До категорії «Д» та «Е» – журнали, збірники і вісники, які видаються у нас українською або російською мовами, мають сумарний показник менше 50, а до категорії «Є» – з сумарним нульовим показником. Таким чином, основні видання з інформаційних технологій, за результатами дослідження, були віднесені до технічних наук, а саме: категорії «А» і «Г» не містили на час досліджень жодного журналу з інформатики; до категорії «Б» ввійшли «Доповіді НАН України» і «Проблеми управління и информатики»; до категорії «В» – «Кібернетика и системный анализ» та «Известия вузов. Радиоэлектроника»; категорії «Д», «Е», «Є» містили основну частину журналів.

На початку дослідження аналізувалася загальна кількість статей у реферативній БД «Україніка наукова» та кількість статей з окремих розділів інформаційних технологій. Якщо брати їх у співвідношенні, то публікації з інформаційних технологій становлять близько 12 % від загальної кількості статей.

Аналізувалася динаміка наповнення БД з 2005-го до 2010 р. за тематичними розділами «Електроніка. Обчислювальна техніка» та «Кібернетика. Інформатика». Дані ми звели до табл. 1.

Таблиця 1

Кількість статей за розділами «Електроніка. Обчислювальна техніка» та «Кібернетика. Інформатика».

Рік	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Електроніка. Обчислювальна техніка	1526	1705	1937	2134	1917	1364
Кібернетика. Інформатика	225	263	299	273	242	214

Таблиця засвідчує, що найбільша кількість записів у БД з'явилася упродовж 2007–2008 рр. Це можна пояснити бажанням періодичних видань бути більш публічними та реферованими або ж іншими соціальними чинниками. До речі, дані за останні роки (2009–2010) ще можуть зазнати змін.

За трьома напрямками з інформаційних технологій («Комп'ютерна графіка та оброблення зображень», «Економічна кібернетика та економічна інформатика», «Захист інформації») проведено розширений пошук у реферативній БД за кількістю прореферованих записів, зокрема статей 2005–2010 рр., та за певним індексом рубрикатора. Тобто, було обрано три пошукових елементи: вид документа (статті з періодичних та продовжуваних видань), рік, індекс рубрикатора.

Комп'ютерна графіка – галузь людської діяльності, пов'язана з використанням комп'ютерів для створення зображень і оброблення візуальної інформації, отриманої з реального світу [7]. Дані на тему «Комп'ютерна графіка та обробка зображень» із даними рубрики «Електроніка. Обчислювальна техніка» мають чітку взаємозалежність. Коefіцієнт кореляції між ними становить 0,75. Графік динаміки публікаційної активності по даній темі та лінійний прогноз представлено на рис 2.

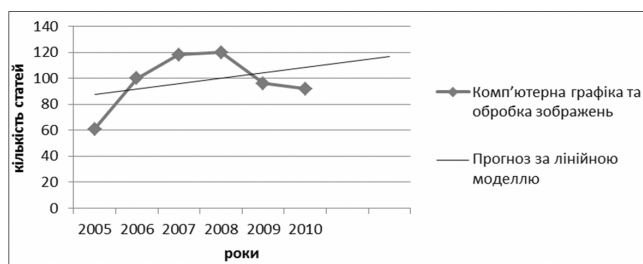

Рис. 2. Динаміка публікаційної активності на тему «Комп'ютерна графіка»

Кількість статей з даної теми свідчить про розвиток цього наукового напрямку, а лінійний тренд передбачає подальше зростання публікаційної активності. Матеріал на тему «Комп'ютерна графіка та оброблення зображень» найбільш часто зустрічаються у журналах «Радіоелектроніка та комп'ютерні системи», «Вісник Національного університету «Львівська політехніка», «Комп'ютерні науки та інформаційні технології», «Проблеми інформатизації та управління», «Кибернетика и системный анализ».

Було також проаналізовано тематику «Економічна кібернетика та економічна інформатика», що входить до розділу «Економіка та економічні науки». Про кількість публікацій та лінійний прогноз їх повільного зростання засвідчує рис. 3.

Зростання останнім часом попиту на видання з економічної кібернетики та економічної інформатики зумовило появу на ринку значної, хоча й дещо безсистемної, пропозиції відповідних публікацій. Багато наукових журналів уміщують статті з цього профілю, проте значна їх частина підпадає під класифікацію суміжних галузей. Автори робіт з економічної кібернетики та економічної інформатики відносять їх, в основному, за індексом «УДК» до інших розділів економіки, кібернетики та інформатики. Тому пошук необхідних даних стає громіздким і не гарантує повного обсягу інформації. Ця проблема частково вирішується у разі звернення до УРЖ «Джерело»

з серії розділу «Економіка. Економічні науки» та підрубрик другого рівня «Науково-інформаційна діяльність. Економічна інформатика» і третього рівня «Спеціальні та галузеві економіки», «Інноваційна діяльність», «Управління. Менеджмент. Маркетинг», «Економіка країн світу». Пошук даних за цією тематикою задля об'єктивного представлення проводився як за індексом рубризатора, так і у розділах «Економіка. Економічні науки», «Кибернетика. Інформатика» та «Електроніка. Обчислювальна техніка». На рис. 3 представлено сумарні дані загального пошуку.

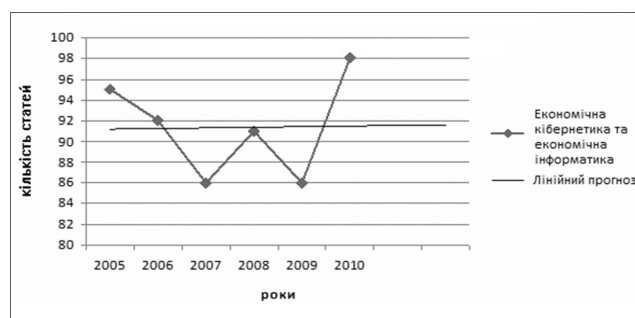

Рис. 3. Динаміка публікаційної активності з тематики «Економічна кібернетика та економічна інформатика»

Економічна кібернетика – науковий напрям, де розробляються й використовуються ідеї та методи кібернетики стосовно економічних систем. Економічна кібернетика розглядає економіку та її структурні, функціональні ланки як системи, де відбуваються процеси регулювання й управління, що реалізуються рухом і перетворенням інформації. Методи економічної кібернетики дають змогу стандартизувати та уніфікувати цю інформацію, раціоналізувати отримання, передавання і оброблення економічної інформації, обґрунтувати структуру і склад технічних засобів її оброблення [9]. Саме такий підхід, що визначає внутрішню єдність технічної та економічної сторін і зумовлює характер наукових досліджень з економічної кібернетики та економічної інформатики.

Сьогодні при вивченні закономірностей зростання кількості документів, їхнього розсіювання по джерелах та темпів старіння відзначається, з одного боку, диференціація і спеціалізація видань, а з другого – інтеграція напрямів. Тобто характерною особливістю документів є їхня концентрація та розсіювання. Проведений розширений пошук за БД щодо економічної кібернетики та економічної інформатики (див. рис. 3) виявив розпорошення публікацій між економічними та технічними тематиками. Лише третина від загальної кількості

публікацій, представлених на графіку (рис. 3), була знайдена під час пошуку за відповідними індексами рубризатора «Економічна кібернетика та економічна інформатика». Це відповідає закону Бредфорда (англійський бібліограф С. К. Бредфорд ще у 1948 р. сформулював емпіричну закономірність розсіювання публікацій у періодичних виданнях). Виявилось, що 1/3 всіх публікацій з теми друкується у спеціалізованих виданнях, а 2/3 – у виданнях суміжного профілю [3].

А тепер виокремимо журнали, які більш активно друкують статті з економічної кібернетики та економічної інформатики: «Актуальні проблеми економіки», «Економічна теорія», «Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем», «Искусственный интеллект», «Кибернетика и системный анализ», «Математичні машини і системи», «Наукові записки НаУКМА. Сер. «Економічні науки», «Системні дослідження та інформаційні технології», «Соціально-економічні дослідження в перехідний період», «Системи оброблення інформації», «Проблеми управління и информатики».

Захист інформації – сукупність методів і засобів, що забезпечують цілісність, конфіденційність, доступність інформації у разі виникнення загроз природного або штучного характеру, реалізація яких може призвести до заподіяння шкоди власникам і користувачам інформації. Означені заходи здійснюються задля підтримки таких властивостей інформації, як: цілісність, конфіденційність, доступність та спостережність з метою запобігання порушення політики безпеки. Відповідно до властивостей інформації фахівці виокремлюють такі загрози: загрози її цілісності – знищення, модифікації; загрози доступності – блокування, знищення; загрози конфіденційності – несанкціонований доступ, витік, розголошення [1].

Нами було проведено дослідження щодо захисту інформації. Отримані дані зведено у таблицю 2 та побудовано діаграму (див. рис. 4).

Таблиця 2
Кількість статей із захисту інформації

Рік	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість статей	69	65	115	110	127	168

У базі даних «Україніка наукова» за період 2005 – 2010 рр. накопичилося 654 статті з тематики «захист інформації». Помітне щорічне зростання числа статей. Так, у 2010-му кількість статей у базі даних збільшилась в 2,4 раза порівняно з 2005 р., що

свідчить про розвиток цієї наукової сфери, підвищений інтерес фахівців до такої тематики.

Також було проаналізовано журнали, де публікується найбільше статей за цим напрямом. Найбільша кількість записів припадає на 2005–2010 рр.; у журналі «Захист інформації» опубліковано 135 статей, «Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні» – 87, «Радіоелектроніка і комп’ютерні системи» – 43, «Системи обробки інформації» – 41, «Проблеми управління и информатики» – 12, «Кибернетика и системный анализ» – 11, «Електроніка та системи управління» – 11, «Радіоелектроніка. Інформатика. Управління» – 11, «Реєстрація, зберігання і обробка даних» – 9, «Управляющие системы и машины» – 8, «Известия вузов. Радиоэлектроника» – 7 статей. Серед видань вищів найбільше таких матеріалів публікує «Вісник Національного університету «Львівська політехніка» в різних серіях – 47 статей, «Вісник Сумського державного університету» – 9, «Вісник Вінницького політехнічного інституту» – 8, «Наукові вісті НТУУ «КПІ» – 5 статей.

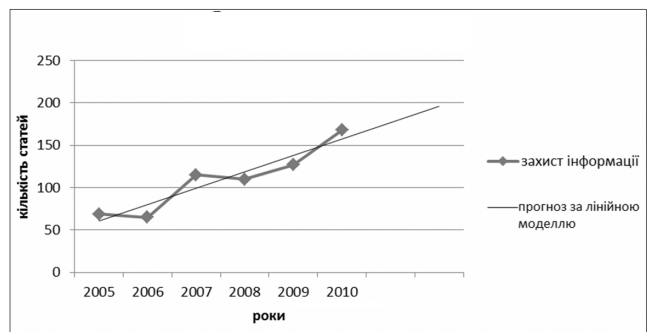

Рис. 4. Динаміка публікаційної активності на тему «Захист інформації»

Порівняння публікаційної активності з усіх трьох тем представлено на рис. 5. Діаграма свідчить, що найбільш активно розвивається тематика «Захист інформації», з якої видрукувано найбільшу кількість статей і вона доволі стрімко зростає. Звичайно, ці теми мають різну публікаційну активність, але представлені публікації з чотирьох журналів, відзначених Р. О. Влохом. Тим більше, що в останні два роки їх кількість постійно зростає. Отже, можна відзначити посилення публікаційної активності з інформаційних технологій, зокрема, з усіх трьох розглянутих тематик, хоча цей процес і відбувається в різному темпі.

За трьома напрямками з інформаційних технологій («Комп’ютерна графіка та оброблення зобра-

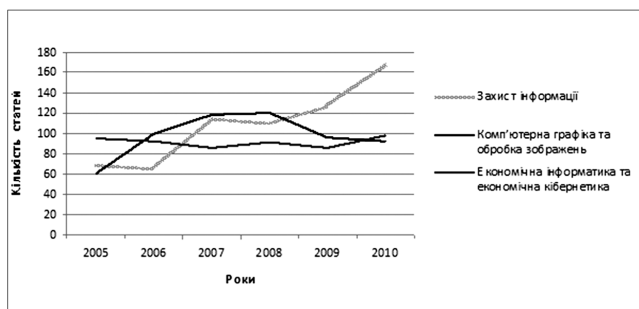

Рис. 5. Динаміка публікаційної активності з трьох напрямів інформаційних технологій

жень», «Економічна кібернетика та економічна інформатика», «Захист інформації») також здійснювався пошук у повнотекстовій базі даних «Наукова періодика України» за ключовими словами «комп'ютерна графіка», «обробка зображень», «економічна кібернетика», «економічна інформатика», «захист інформації» відповідно [6]. За темою «Комп'ютерна графіка та обробка зображень» було знайдено 8560 записів, за темою «Економічна кібернетика та економічна інформатика» – 5660, за темою «Захист інформації» – 23 800 записів. Дані результати мають кореляцію з результатами наведеного вище дослідження та підтверджують загальну тенденцію розвитку цих напрямів.

Реферативна база даних «Україніка наукова» – це не тільки ефективний інструмент пошуку необхідної науково-технічної інформації, а й джерело для оцінки стану науки нашої країни, визначення перспектив розвитку досліджень за напрямками знань, зокрема, з тематики інформаційних технологій. Проведені дослідження дозволили спрогнозувати тенденції розвитку наукового знання з інформаційних технологій в Україні. На наше переконання, такий аналіз потрібно проводити щорічно. Він допомагатиме максимально точно визначати темпи розвитку окремих галузей і пріоритетних напрямів науки.

Таким чином, реферативна база даних «Україніка наукова» дає змогу користувачам:

- використовувати її власні та друківані тематичні серії УРЖ «Джерело» для пошуку інформації;
- прогнозувати розвиток наукового знання в Україні з урахуванням динаміки розширення рубрик;
- використовувати базу даних для наукометричних досліджень.

З огляду на це, постійне оновлення баз даних реферативної інформації є одним із ефективних засобів інформаційного забезпечення наукових досліджень. А планування тематики інформаційних видань, у т. ч. галузевих випусків УРЖ «Джерело», повинно ґрунтуватися на даних наукометричних та статистичних досліджень, на даних короткотермінових прогнозів.

Список використаних джерел

1. *Бабак В. П.* Теоретичні основи захисту інформації: підруч. / В. П. Бабак – К. : Книжкове вид-во НАУ, 2008. – 752 с.
2. *Влох Р. О.* Система оцінки українських фахових видань [Електронний ресурс] / Р. О. Влох. – Режим доступу : www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Vloch_zhurn_VAK.htm. – Назва з екрана.
3. Закономірності зростання кількості документів, їхнього розсіювання по джерелах та темпів старіння [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stringer.in.ua/?p=296>. – Назва з екрана.
4. *Кириленко С. Е.* Розвиток технології представлення інформації в реферативній базі даних «Україніка наукова» / С. Е. Кириленко, С. В. Добровська // *Наук. пр. Нац. бібліотеки України імені В. І. Вернадського* – К., 2011. – Вип. 31. – С. 137–145.
5. *Крючин А. А.* Використання бази даних реферативних наукових видань України для аналізу тенденцій розвитку в галузі інформатики / А. А. Крючин, Н. М. Мініна, Л. М. Овсієнко // *Матеріали міжнародного симпозиуму «Інноваційна політика та законодавство в Європейському Союзі та Україні : формування, досвід, напрямки наближення»*. – Київ : Фенікс, 2011. – С. 252–253.
6. *Наукова періодика України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/portal>. – Назва з екрана.
7. Основні поняття та засоби комп'ютерної графіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://informatic-10.at.ua/index/shho_take_komp_39_juterna_grafika/0-136. – Назва з екрана.
8. *Царенко О. М.* Економіка розвитку: підручник [Електронний ресурс] / О. М. Царенко. – Режим доступу : http://pidruchniki.com.ua/00000000/ekonomika/ekonomika_rozvitku_-_tsarenko_om – Назва з екрана.
9. *Шарапов О. Д.* Економічна кібернетика: навч. посібник / О. Д. Шарапов, В. Д. Дербенцев, Д. Є. Семьонов – К. : КНЕУ, 2004. – 231 с.
10. *Шемаєва Г.* Електронні періодичні видання наукових установ України в системі наукових комунікацій // *Бібл. вісн.* – 2006. – № 5. – С. 8–13.

Юлия Селиванова,

нач. отдела лингвистического и программно-технологического обеспечения
Президентской библиотеки имени Б. Н. Ельцина, канд. пед. наук

Татьяна Масхулия,

зам. начальника отдела формирования и обработки информационных ресурсов
Президентской библиотеки имени Б. Н. Ельцина

Международные стандарты метаданных для описания библиотечных, архивных материалов и музейных объектов

В статье рассматриваются основные международные стандарты метаданных, используемые в библиотечной, архивной и музейной практике для описания и предоставления доступа к ресурсам. Дается характеристика четырех типов метаданных: стандарты структуры метаданных (metadata structure standards), определяющие набор элементов данных; метаданные содержания (data content standards), определяющие правила формирования и приведения элементов данных; метаданные представления, определяющие структуру данных в машиночитаемой форме (metadata standards expressed in machine-readable form); метаданные контролируемых точек доступа (metadata value standards).

К л ю ч е в ы е с л о в а: БАМ (библиотеки, архивы, музеи); библиографическая запись; библиотечные стандарты данных; музейные стандарты данных; архивные стандарты данных; метаданные ресурса; контролируемые точки доступа.

The article considers main international metadata standards, which are used in librarian, archival and museum work for description and access to the resources. Characteristics of 4 types of metadata are given: metadata structure standards, which determine sets of data elements; data content standards, which determine rules of formation of data elements; metadata standards expressed in machine-readable form; value standards metadata.

К e y w o r d s: LAM (libraries, archives, museums); Bibliographical record, Librarian data standards; Museum data standards; Archive data standards; Metadata of resource; Value standards.

Б иблиотеки, архивы и музеи на современном этапе становятся реальными партнерами в предоставлении доступа к оцифрованному культурному наследию на национальном и международном уровнях. Архивы аккумулируют материалы, включающие документы отдельных лиц, семей, организаций, обеспечивая фактический подход к истории и культуре. Библиотеки собирают все виды опубликованных изданий, рукописные книги, периодику, аудиовизуальные материалы, обеспечивая текстовый подход к истории и культуре. Музеи накапливают множество видов объектов, имеющих материальное и художественное выражение, обеспечивая визуальный подход к культуре и истории [23].

Потребителю не важно, где именно хранится тот или иной ресурс или его копия – в библиотеке, музее или архиве, ему необходимо получить доступ к ресурсу и информации о нем. По словам академика РАН В. П. Козлова: «Музеи, библиотеки и архивы являются равноценными, взаимодополняющи-

ми друг друга подсистемами единой системы исторической памяти. Кинжал Ивана Грозного, представленный в музейной экспозиции, книга, исследовавшая его злодеяния и размещенная на выставке в библиотеке, и Синодик, в котором содержится пофамильный перечень им убиенных, выставленный в архиве, могут произвести эмоциональное впечатление и иметь познавательное значение только оказавшись вместе» [3].

В настоящее время сотрудничество библиотек, архивов и музеев развивается по пути создания цифровых интегрированных баз данных, и в этой связи крайне важной является информация о том, какими стандартами и правилами пользуется каждое сообщество [2; 5; 6; 19; 20; 23].

В международной практике выделяют четыре основные группы метаданных:

1. Стандарты структуры метаданных (metadata structure standards), определяющие набор элементов данных и их структуру.

2. Метаданные содержания (data content stan-

dards), определяющие правила формирования и приведения элементов данных.

3. Метаданные представления, определяющие структуру данных в машиночитаемой форме (metadata standards expressed in machine-readable form).

4. Метаданные контролируемых точек доступа (metadata value standards).

Таблица 1

Стандарты метаданных в библиотечной, архивной и музейной практике

Метаданные	Библиотеки	Архивы	Музеи
Стандарты структуры метаданных (metadata structure standards), определяющие набор элементов данных и их структуру	<i>ISBD</i> – International Standard Bibliographic Description Международное стандартное библиографическое описание <i>GARR</i> – Guidelines for Authority Records and References Руководство по созданию и ведению авторитетных и ссылочных записей <i>GSARE</i> – Guidelines for subject authority and reference entries Руководство по созданию и ведению предметных авторитетных и ссылочных записей	<i>ISAD (G)</i> – General International Standard Archival Description Основной международный стандарт архивного описания <i>ISAAR (CPF)</i> – International Standard Archival Authority Records for Corporate Bodies and Families Международный стандарт архивных записей для организаций, имен лиц и семей	<i>CDWA</i> – Categories for Description of Works of Art Категории описания произведений искусства
Метаданные содержания (data content standards), определяющие правила формирования и приведения элементов данных	<i>AACR2</i> - Anglo-American Cataloguing Rules Англо-американские правила каталогизации	<i>DACS</i> - Describing Archives: a Content Standard Описание архивных материалов: Стандарт содержания	<i>CCO</i> - Cataloguing Cultural Objects Каталогизация объектов искусства и культуры
Метаданные представления (metadata standards expressed in machine-readable form), определяющие структуру данных в машиночитаемой форме	<i>MARC</i> - Machine-Readable Catalog (or Cataloging) Машиночитаемый формат каталогизации	<i>EAD</i> - Encoding Archival Description Document Type Definition Формат метаданных для описания архивных материалов	<i>VRA CORE</i> - Visual Resources Associations Базовая схема Ассоциации визуальных ресурсов <i>CDWA Lite</i> - Categories for the Description of Works of Art Схема категорий описания произведений искусства
Метаданные контролируемых точек доступа (metadata value standards), определяющие формы имен, наименований, предметов	<i>LCNAF, LCSH</i> Авторитетные файлы имен и предметных рубрик Библиотеки Конгресса	<i>LCNAF, LCSH</i> Авторитетные файлы имен и предметных рубрик Библиотеки Конгресса	<i>Vocabularies Getty Research Institute</i> Словари Исследовательского института Гетти

Каждое сообщество использует свой набор метаданных для описания и представления своих ресурсов, именно этим объясняется такое различие в стандартах.

Для Президентской библиотеки имени Б. Н. Ельцина (ПБ) задача предоставления доступа к различным видам ресурсов является актуальной, так как концепция формирования ее цифрового собрания подразумевает участие библиотек, архивов, музеев как Российской Федерации, так и зарубежных стран в формировании цифровой коллекции. Вместе с цифровой копией ресурса сообщества поставляются метаданные о ресурсе. Для раскрытия цифрового фонда библиотеки формируется единый электронный каталог, обеспечивающий доступ как к отдельным ресурсам, так и к коллекциям.

Эффективное функционирование электронного каталога Президентской библиотеки имени Б. Н. Ельцина возможно лишь при наличии определенного набора лингвистических средств, позволяющих интерпретировать и предоставлять данные, получаемые из различных источников.

Рассмотрим каждую группу стандартов отдельно с целью выявления сходства в описании ресурсов и возможностей совмещения библиотечных, архивных, музейных данных в едином каталоге.

Стандарты структуры метаданных (metadata structure standards)

В библиотечной сфере: *ISBD, CARR, GSARE*.

ISBD (International Standard for Bibliographic Description – Международное стандартное библиографическое описание) действует с изменениями с 1971 г.

В этом документе впервые была введена стандартизация областей описания традиционных печатных документов, а также перечень базовых основных элементов, включаемых в библиографическое описание, установлен порядок их приведения и разделительные знаки между элементами и областями описания.

Таблица 2

Перечень элементов данных ISBD

Область	Элемент
0. Область формы содержания и типа средства	Форма содержания Характеристика содержания Тип средства
1. Область заглавия и сведений	Основное заглавие Общее обозначение материала Параллельное заглавие Другая информация о заглавии Сведения об ответственности Первичные сведения Вторичные сведения
2. Область издания	Сведения об издании Параллельные сведения об издании Сведения об ответственности, относящиеся к изданию Первичные сведения Вторичные сведения Дополнительные сведения об издании Сведения об ответственности, связанные с дополнительными сведениями об издании Первичные сведения Вторичные сведения
Область специфических сведений (специфики материала или типа ресурса)	
3. Область издателя, распространения и т.п.	Место издания, распространения и т.д. Первое место Следующее место Имя / название издателя, распространителя и т.д. Сведения о функции распространителя Дата издания, выпуска в обращение и т.д. Место изготовления Имя / название изготовителя Дата изготовления
4. Область физической характеристики	Специфическое обозначение материала и объем Другие физические характеристики Размеры Сведения о сопроводительном материале
5. Область серии	Основное заглавие серии или подсерии Параллельные заглавия серии или подсерии Сведения, относящиеся к заглавию серии или подсерии Сведения об ответственности, относящиеся к серии или подсерии Первичные сведения Вторичные сведения ISSN серии или подсерии Нумерация в пределах серии или подсерии
6. Примечания	
7. Область стандартного номера (или альтернативного) и условий доступности	Стандартный номер Ключевое заглавие Условия доступности и/или цена Определение (в разных позициях)

Внедрение ISBD дало возможность библиотекам осуществлять обмен библиографическими описаниями между библиографирующими учреждениями.

Унифицированный набор элементов данных для имен лиц, наименований организаций, предметных рубрик как контролируемых точек доступа определен в международных руководствах ИФЛА: GARR (Guidelines for Authority Records and References – Руководство по созданию и ведению авторитетных и ссылочных записей) и GSARE (Guidelines for subject authority and reference entries – Руководство по созданию и ведению предметных авторитетных и ссылочных записей).

В GARR [15] зафиксирован ряд требований, которым должны отвечать авторитетные записи для имен / наименований и унифицированных заглавий, представленных в печатных, микропечатных и машиночитаемых формах в авторитетных файлах, каталогах, библиографиях и т.п. Содержатся примеры для всех видов изданий, присутствующих в каталогах, включая юридические и религиозные документы, музыкальные и другие произведения.

В этом Руководстве определены следующие категории объектов: имя лица, наименование организации, произведение / выражение, унифицированное заглавие, имя / заглавие, имя / унифицированное типовое заглавие.

Таблица 3

Перечень элементов данных GARR

Область	Элемент
1. Область авторитетного заголовка	1.1. Авторитетный заголовок 1.2. Параллельный заголовок
2. Область информационных примечаний	2.1. Общее примечание
3. Область трассировок ссылок «см.»	3.1. Трассировка
4. Область трассировок ссылок «см. также»	4.1. Трассировка
5. Область примечаний каталогизатора	5.1. Примечания каталогизатора
6. Область источника информации	6.1. Название библиографирующего учреждения 6.2. Каталогизационные правила или стандарты 6.3. Дата создания записи
7. Область Международного стандартного номера авторитетных данных	7.1. Международный стандартный номер авторитетных данных

Авторитетные записи, создаваемые в соответствии с GARR, могут включаться в отдельные национальные и международные авторитетные файлы, а также обеспечивать поддержку эффективного поиска библиографических записей в каталогах. Все авторитетные записи создаются вне зависимости от вида и типа каталогизируемых ресурсов.

В международном пособии GSARE [16] приведены категории заголовков предметных рубрик,

определен стандартный набор данных независимо от используемой системы предметизации. Определяются следующие категории ПР: имя лица, наименование организации, географическое название, родовое имя, унифицированное заглавие, имя / заглавие, имя / обобщающее унифицированное заглавие, наименование темы, форма, жанр, физические характеристики документа.

Таблица 4

Перечень элементов данных GSARE

Область	Элемент
1.1. Область авторитетного заголовка	1.1.1. Авторитетный заголовок 1.1.2. Параллельный заголовок
1.2. Область информационных примечаний	1.2.1. Примечание об области применения 1.2.2. Примечания о системе классификации 1.2.3. Область географических кодов
1.3. Область трассировок ссылок «см.»	1.3.1. Трассировка
1.4. Область трассировок ссылок «см. также»	1.4.1. Трассировка
1.5. Область примечаний каталогизатора	1.5.1. Примечания об авторитетных данных 1.5.2. Примечания об области применения
1.6. Область источника информации	1.6.1. Название библиографирующего учреждения 1.6.2. Код системы предметизации или индексирования 1.6.3. Дата создания записи
1.7. Область номера авторитетных данных	1.7.1. Номер авторитетных данных

Предложенная модель набора данных GSARE и их структура применима к спискам предметных рубрик и тезаурусам. Модель может быть использована различными библиографирующими организациями для ведения словарей контролируемой лексики в онлайн-режиме с целью обеспечения международного обмена авторитетными данными.

В архивной сфере: ISAD (G), ISAAR (CPF).

ISAD (G) (General International standard archival description – Основной международный стандарт архивного описания) разработан Международным советом архивов в 90-х гг. [18].

Включает набор общих правил архивного описания для: обеспечения создания последовательных описаний вместе с информацией обо всех уровнях описания, получения и обмена информацией об архивном материале и создания условий для интеграции описаний из различных учреждений в единую информационную систему.

В стандарте зафиксировано основное правило архивного описания – архивное описание производится от общего к частному: фонд, опись, дело, документ, что отражает принцип уважительного отношения к фонду, являющийся наиболее важным при формировании архивного описания. Стандарт включает семь областей описательной информации, содержащих 26 элементов данных.

Таблица 5

Перечень элементов данных ISAD (G)

- Область Элемент**
- 3.1. Область идентификации
 - 3.1.1. Код(ы) идентификации (держателя)
 - 3.1.2. Заглавие
 - 3.1.3. Дата(ы)
 - 3.1.4. Уровень описания
 - 3.1.5. Объем и носитель хранения единицы описания (количество, объем, размер)
 - 3.2. Область контекста
 - 3.2.1. Имя создателя(ей)
 - 3.2.2. Административная / Биографическая история
 - 3.2.3. Архивная история
 - 3.2.4. Непосредственный источник комплектования или перевод
 - 3.3. Область содержания и структуры
 - 3.3.1. Рамки и содержание
 - 3.3.2. Оценка, уничтожение и плановая информация
 - 3.3.3. Накопление
 - 3.3.4. Система расположения и организации материала
 - 3.4. Область доступа и использования
 - 3.4.1. Условия, регламентирующие доступ
 - 3.4.2. Условия, регламентирующие воспроизводство
 - 3.4.3. Язык / графика материала
 - 3.4.4. Физическая характеристика и технические требования
 - 3.4.5. Научно-справочный аппарат
 - 3.5. Область взаимосвязанных материалов
 - 3.5.1. Наличие и местонахождение оригиналов
 - 3.5.2. Наличие и местонахождение копий
 - 3.5.3. Связанные единицы описания
 - 3.5.4. Примечания о публикациях
 - 3.6. Область примечаний
 - 3.6.1. Примечание
 - 3.7. Область контроля описания
 - 3.7.1. Примечание архивиста
 - 3.7.2. Правила, по которым составлено описание
 - 3.7.3. Дата(ы) описания

Обязательными для использования при международном обмене являются следующие элементы:

- код идентификации (держателя);
- заглавие;
- создатель;
- дата(ы);
- объем единицы описания;
- уровень описания.

Стандарт ISAD (G) широко используется в международном архивном сообществе, в крупнейших библиотеках мира, обладающих значительными фондами архивных документов, например в Библиотеке Конгресса США и Канадской национальной библиотеке.

В 2011 г. Президентская библиотека по разрешению Международного совета архивов подготовила и издала перевод стандарта на русском языке. Текст стандарта на русском языке в свободном дос-

тупе размещен на странице Международного совета архивов по адресу: <http://www.ica.org/7102/public-resources/isadg-general-international-standard-archival-description-second-edition.html>.

Установлено соответствие между областями и элементами стандарта ISAD (G) и ISBD.

Таблица 6

Соответствие элементов данных ISAD (G) и ISBD

ISAD (G)	ISBD
3.1.2 Заглавие	1. Область заглавия и сведения об ответственности - заглавие - общее обозначение материала - область ответственности
3.1.3 Даты - дата(ы), когда были собраны регистрационные записи в процессе сделок или ведения дел - дата(ы) создания документов	4.4 Дата публикации, распространения и т.д. 4.7 Дата изготовления
3.1.5 Объем и носитель хранения единицы описания - физический или логический объем - носитель хранения единицы описания	3. Область специфических сведений 5. Область физической характеристики
3.2.1 Имя создателя(ей) - связь с авторитетными записями	1.5 Область ответственности 4.2 Издательство
3.2.2 Административная / биографическая история 3.2.3. Архивная история 3.2.4. Непосредственный источник комплектования или перевод	7. Область примечаний

Международным советом архивов для контроля точеч доступа к архивному описанию был разработан отдельный стандарт ISAAR (CPF) (International Standard Archival Authority Records for Corporate Bodies and Families – Международный стандарт архивных авторитетных записей для организаций, имен лиц и семей) [17]. Он определяет общие правила создания авторитетных записей имен / наименований организаций, лиц или семей – фондообразователей. При подготовке стандарта ISAAR (CPF) разработчики учитывали опыт библиотек по контролю точек доступа с помощью авторитетных записей и стремились определить общие точки соприкосновения архивных и библиотечных авторитетных записей, а не отразить специфические характеристики архивных авторитетных записей, которые в отличие от библиотечных не только контролируют точки доступа, но и содержат подробную информацию о фондообразователях.

В 2010 г. Президентская библиотека получила разрешение Международного совета архивов на перевод и издание стандарта ISAAR (CPF) на русском языке. В ближайшее время предполагается издание этого документа.

В музейной сфере CDWA.

Стандарт CDWA (Categories for the Description of Works of Art – Категории описания произведений искусства) [11] разработан Исследовательским институтом Гетти совместно с Американской ассоциацией искусств. Разработка CDWA была начата в 90-е и продолжалась около двух лет. В работе

принимали участие специалисты в области искусства, информационных технологий, библиотечно-го и архивного дела.

Таблица 7

Перечень элементов данных ISAAR (CPF)

Область	Элементы
5.1. Область идентификации	5.1.1. Тип объекта 5.1.2. Авторизованная(ые) форма(ы) имени / наименования 5.1.3. Параллельные формы имени/ наименования 5.1.4. Стандартизированные формы имени / наименования согласно другим правилам 5.1.5. Другие формы имени / наименования 5.1.6. Идентификаторы для организаций
5.2. Область описания	5.2.1. Даты существования 5.2.2. История 5.2.3. Местоположения (Места) 5.2.4. Правовой статус 5.2.5. Функции, род занятий и вид деятельности 5.2.6. Документы / источники полномочий 5.2.7. Внутренние структуры / генеалогия 5.2.8. Общий контекст
5.3. Область взаимосвязей	5.3.1. Имена / идентификаторы связанных организаций, или семей 5.3.2. Тип связи 5.3.3. Описание (характер) связи 5.3.4. Даты связи
5.4. Область контроля	5.4.1. Идентификатор авторитетной записи 5.4.2. Идентификаторы организаций 5.4.3. Правила и / или руководства 5.4.4. Статус 5.4.5. Уровень полноты 5.4.6. Дата создания, пересмотра или удаления 5.4.7. Язык и график 5.4.8. Источники 5.4.9. Примечания, относящиеся к созданию записи
6. Взаимосвязи организаций, лиц и семейств с архивными материалами и другими источниками	6.1. Идентификаторы и заглавия связанных ресурсов 6.2. Типы связанных ресурсов 6.3. Характеристика связей 6.4. Даты связанных ресурсов и/или связей

В стандарте определены элементы данных, обеспечивающие описание и доступ к базам данных произведений искусства, архитектурным объектам, другим предметам искусства, собраниям, коллекциям произведений и их цифровым копиям.

Стандартом предусмотрено несколько уровней описания:

- Единица (Item – отдельный объект или произведение, которое может иметь части).
- Группа (Group – единицы, имеющие общее происхождение, например, архивные фонды).
- Том (Volume – соединенные страницы, например, книга, альбом).
- Коллекция (Collection – группа единиц, которые не обязательно имеют общее происхождение).
- Серии (Series – произведения, созданные во временной последовательности создателем и рассматриваемые как цикл произведений).
- Набор (Set – группа единиц, воспринимаемых как целое, например, чайный набор, письменный прибор).
- Компонент (Component – часть единицы, например, глава из книги).

CDWA включает 532 категории и подкатегории. Ряд элементов данных имеет статус основных категорий, они предоставляют минимум информации, необходимой для идентификации, описания и поиска произведения.

Таблица 8

Перечень элементов описательных данных CDWA

Область описательной информации	Элементы описательной информации
1. Объект / произведение	1.1. Уровень описания 1.2. Тип объекта / произведения
2. Классификация	2.1. Классификационный термин
3. Заглавие или имя	3.1. Заглавие
4. Создатель	4.1. Описание создателя 4.1.3. Идентификация создателя 4.1.4. Роль создателя 4.2. Дата создания 4.2.1. Более ранняя дата 4.2.2. Более поздняя дата
6. Физические характеристики	6.1. Описание физических характеристик
7. Материал и техника исполнения	7.1. Описание материала и техники исполнения
16. Предметные термины	16.2. Обобщающий предметный термин
21. Место хранения	21.2. Текущее место хранения / Географическое местоположение 21.3. Идентификационный номер хранения
27. Ссылки на связанные с объектом опубликованные работы	27.2. Краткое описание 27.2.2. Полное описание

Стандарт содержит большое количество контролируемых точек доступа, в отличие от стандартов ISBD, ISAD (G), рекомендации по структуре авторитетных данных содержатся вместе с рекомендациями по формированию описательных данных.

Таблица 9

Перечень авторитетных элементов данных CDWA

Область авторитетной информации	Элементы авторитетной информации
28. Авторитетные данные лица / организации	28.2. Имя лица / организации 28.2.8. Наименование источника 28.3. Биографические сведения 28.4. Дата рождения 28.5. Дата смерти 28.8. Национальность / Культура / Раса 28.10. Профессия
29. Авторитетные данные места / расположения	29.2. Географическое наименование 29.2.8. Источник информации 29.4. Тип географического наименования 29.6. Обобщающий географический термин
30. Авторитетные данные для обобщающего предметного термина	30.2. Обобщающий предметный термин 30.2.8. Источник информации 30.4. Категория обобщающего предметного термина 30.6. Примечание к категории обобщающего предметного термина 30.6.1. Примечание об источнике информации категории обобщающего предметного термина
31. Авторитетные данные предметных терминов	31.2. Предметный термин 31.2.8. Источник информации 31.6. Более широкий предметный термин

Метаданные содержания (data content standards)

В библиотечной сфере AACR2, RDA.

AACR2 (Anglo-American Cataloging Rules – Англо-американские правила каталогизации) – правила описания библиотечных материалов (книг, звукозаписей, фильмов и т.д.). В основу AACR2 легли принципиальные положения ISBD. Правила состоят из двух основных частей. Первая содержит правила библиографического описания различных видов изданий. Вторая часть включает правила формулировки поисковых элементов заголовков имен лиц, наименований организа-

ций и унифицированных заглавий. В настоящее время эти каталогизационные правила используются во всех англо-американских странах, а также адаптированы для использования во многих других странах мира.

Таблица 10

Перечень элементов данных AACR2

Часть 1. Описание	Правила 0–11. Описание библиотечных материалов
Часть 2. Заголовки, унифицированные заглавия и ссылки	Правила 21–29. Выбор точек доступа Правила 30–44. Заголовки для лиц Правила 45–47. Географические названия Правила 48–56. Заголовки для наименований организаций Правила 57–61. Унифицированные заглавия Правила 62–65. Ссылки

AACR2 разработаны главным образом для описания книг, есть разделы, описывающие графические и архивные материалы. В ряде случаев AACR2 может быть использован для описания произведений искусства, но не всегда учтена специфика и определены потребности для описания работ по искусству, архитектуре, объектов культуры и их образов.

RDA (Resource Description and Access – Описание ресурсов и доступ к ним).

RDA – это стандарт описания и доступа к ресурсам через Web-среду. Начало проекта относится к концу 90-х гг. в связи с решением о пересмотре AACR2. Проект RDA разработан в рамках сотрудничества Американской библиотечной ассоциации, Канадской библиотечной ассоциации, Королевского института библиотечных и информационных профессионалов, Библиотеки Конгресса США, Библиотек и архивов Канады, Британской библиотеки и Национальной библиотеки Австралии во главе с Объединенным постоянным комитетом по развитию RDA (Joint Steering Committee – JSC). RDA – свод правил, реализованный в виде web-продукта, в нем представлены правила каталогизации всех видов ресурсов, включая электронные, и объектов, связанных с этими ресурсами. Правила ориентированы на создание записей, предназначенных для использования в электронном каталоге, Интернете, web-OPAC и т. п. RDA – новый свод правил каталогизации, который должен прийти на смену AACR. Он независим от формата представления данных, т. е. он не ориентирован на использование какого-либо определенного формата, состоит из десяти разделов, содержащих правила описания библиографических объектов и связей.

В архивной сфере DACS.

DACS (Describing Archives: A Content Standard – Описание архивных материалов: Стандарт содержания) был разработан Обществом американских архивистов в 2004 г. на основе существовавших ранее правил Archives, Personal Papers & Manuscripts,

1980 (Архивы, личные собрания и манускрипты, 1980). Новая разработка была вызвана развитием новых технологий, INTERNET, XML-схем, появлением международных стандартов ISAD (G) и ISAAR (CPF), развитием машиночитаемого формата для архивных материалов. DACS – это набор правил для описания архивных материалов, личных бумаг и коллекций манускриптов (12). В правилах определена основная цель архивного описания – формирование элементов, позволяющих пользователю найти необходимые архивные материалы.

Правила состоят из трех частей:

I. Описание архивных материалов.

II. Информация о создателе.

III. Формы имен лиц, родов, наименований организаций.

Правила DACS позволяют производить описание архивных материалов на любом уровне – начиная от коллекции и заканчивая отдельным документом. В документацию включены правила формирования авторитетных записей.

Таблица 11

Перечень элементов данных DACS

Описание архивных материалов (обязательные элементы данных)	Информация о создателе	Форма имени
Заглавие	Идентификация создателя	Правила формирования стандартизированной формы имени
Объем	Административная / Биографическая история	Форма имени для лиц и родов
Имя создателя	Авторитетные записи	Форма географических названий
Рамки и содержание		Форма имен наименований организаций
Условия доступа		
Язык и графика материалов		
Идентификация отношений общее – часть относительно высшего уровня всех последующих уровней		
Название и место расположения архива		

В музейной сфере – CCO.

CCO (Cataloging Cultural Objects – Каталогизация объектов искусства и культуры) – первый стандарт описания, специально разработанный для каталогизации произведений культуры и искусства и их копий [11]. Под произведениями культуры и искусства понимаются произведения, имеющие интеллектуальное или художественное воплощение, созданные человеком, например, картины, скульптуры, инсталляции, манускрипты, фотографии, объекты материальной культуры, архитектурные / строительные объекты и т. д. Под копией понима-

ется визуальное воспроизводство произведения. Копия обычно представлена в виде фотографии либо образ объекта представлен в цифровом формате. ССО основывается на стандарте CDWA.

В ССО сделан основной упор на качественную каталогизацию, произведение описывается по следующим критериям: что это, кто сделал это, где это сделано, как это сделано, какой материал использован и о чем это.

Стандарт состоит из трех частей, которые включают 116 элементов данных.

Первая часть. Общая информация.

Вторая часть. Элементы ССО.

Третья часть. Авторитетные данные.

Таблица 12

Перечень элементов данных ССО

Описательные элементы ССО	Авторитетные данные ССО
Глава 1. Наименование объекта	A.1. Имена лиц, родов, наименований организаций
Глава 2. Информация о создателе	A.2. Географические названия
Глава 3. Физические характеристики	A.3. Контролируемые обобщающие тематические понятия (тип произведения, стиль / период, культурные истоки, материалы, техника, предмет в целом)
Глава 4. Информация о стиле, культурных истоках и дате создания	A.4. Контролируемые предметные термины
Глава 5. Нахождение и месторасположение	
Глава 6. Предметные термины	
Глава 7. Классификация объекта	
Глава 8. Примечания	
Глава 9. Примечания о просмотре копий	

К базовым (core) элементам относятся:

Тип произведения (контролируемый термин).

Название.

Создатель (контролируемая форма имени).

Роль создателя (контролируемый термин).

Дата создания.

Нахождение (контролируется авторитетными файлами имен, наименований организаций, географических названий).

Предметные термины (контролируется авторитетными файлами имен, наименований организаций, географических названий, наименований предметов).

Для каждого объекта авторитетных данных приведены правила составления авторитетных записей с многочисленными примерами, включены рекомендованные источники контролируемой терминологии, на первом месте находятся словари Исследовательского института Гетти: AAT (Art & Architecture Thesaurus, Тезаурус по искусству и архитектуре, TGN (Getty Thesaurus of Geographic Names – Тезаурус географических названий, ULAN (Union List of Artist Names – Объединенный словарь имен деятелей искусства). На втором месте по ис-

пользованию находятся LCNAF (Авторитетный файл имен лиц Библиотеки Конгресса США) и LCSH (Авторитетный файл предметных рубрик Библиотеки Конгресса США).

Одна из основных рекомендаций ССО о включении при наличии данных в описание точек доступа, контролируемых общепринятыми авторитетными файлами, соответствует стандарту базовой библиографической записи (core bibliographic records), в котором также предусматривается контроль точек доступа посредством применения общепринятых авторитетных источников.

Метаданные представления, определяющие структуру данных в машиночитаемой форме (metadata standards expressed in machine-readable form)

В библиотечной сфере MARC-формат.

MARC-формат (Machine-Readable Cataloging – Формат машиночитаемого представления библиографических данных). Основу библиотечного электронного каталога составляют MARC-записи, или машиночитаемые библиографические записи. MARC – это структура данных в записи, разработанная для библиографической информации, содержащейся в библиотечных каталогах, предназначенная для компьютерной обработки в 1960-х гг. В настоящее время MARC является стандартным форматом обмена библиотечными метаданными; его разработка сделала возможным существование электронных библиотечных каталогов. Изначально MARC был создан для нужд библиотек, однако в последующем он был взят на вооружение более широким информационным сообществом (музеи, архивы и т. д.).

Начиная с 70-х гг. Библиотека Конгресса США делала попытки расширить области применения MARC-формата для описания архивных материалов и объектов искусства. Были разработаны версии MARC-форматов – AMC (USMARC for archival and manuscript control, MARC-формат для описания архивных собраний и манускриптов) и VM (MARC-формат для описания визуальных материалов). Первая попытка интеграции представления библиотечных и архивных материалов в едином машиночитаемом формате (MARC AMC), предпринятая в 1973 г., не имела успеха в архивном сообществе, так как формат ориентировался в большей степени на правила описания опубликованных документов и имел ограниченные возможности для формирования иерархического архивного

описания. В формате была введена идентификация архивных материалов, определены элементы данных, необходимые для описания архивных материалов.

В настоящее время формат MARC21 для описания архивных документов используется в библиографирующих учреждениях при наличии в фондах книжных и архивных документов. В электронный каталог включается библиографическая запись в формате MARC21 на фонд в целом, для просмотра полноценного иерархического архивного описания организуется ссылка на машиночитаемое представление описания архивных материалов в формате EAD (DTD) (Encoding Archival Description Document Type Definition, Формат метаданных для описания архивных материалов). В ряде случаев в формате MARC формируются записи на отдельные единицы хранения архивных документов, например, фотографии.

Адаптация формата USMARC для описания визуальных материалов была предпринята в 1980-х гг, этот вариант формата получил название MARC VM (MARC-формат для описания визуальных материалов), но, так же как и формат MARC AMC, широкого распространения не получил, использовался в экспериментальных целях в ряде библиотек США [12].

В 90-х гг. архивное и музейное сообщества начинают собственные разработки в области создания форматов представления своих данных.

В архивной сфере EAD (DTD).

EAD (DTD) (Encoding Archival Description Document Type Definition – Формат метаданных для описания архивных материалов) – это международный формат представления архивного описания в машиночитаемой форме, разработанный Обществом американских архивистов (Society of American Archivists (SAA) [14]. Он обеспечивает стандартизированное электронное описание архивных и рукописных собраний и единообразный онлайн-доступ к архивным собраниям всего мира. EAD позволяет в стандартизированной форме производить обмен архивными данными.

Формат определяет набор 145 элементов данных. Информация, важная для пользователя с целью идентификации материала, – заглавие, дата создания, фондообразователь, объем, организация-держатель, а также аннотация и информация о содержании фонда, краткая историческая или библиографическая справка, информация о фондооб-

разователе. Элементы представления административной информации – условия доступа и копирайта. Точки доступа – элементы, совместимые с точками доступа MARC-формата в библиографической записи (имена лиц, семей, наименования организаций, географических наименований, терминов, жанров и т.д. Формат рекомендует использовать при формировании точек доступа национальные или международные авторитетные файлы для обеспечения эффективного поиска и доступа. EAD допускает использование локальных контролируемых словарей; но предпочтение отдается контролируемой лексике национальных и международных словарей, что позволяет обеспечить формирование объединенных баз данных и обмен данными.

В формате установлено соответствие между элементами EAD и MARC21 (при наличии данных). Определен специальный атрибут – ENCODINGANALOG, позволяющий автоматическое извлечение из полного архивного описания в формате EAD «базовой» записи в формате MARC21, представленной на уровне фонда, отдельного документа, и т. д.

Формат метаданных для описания архивных материалов позволяет описывать цифровые копии архивных материалов на уровне отдельного документа или группы документов. Он содержит приложения с таблицами соответствия элементов EAD с элементами MARC21 и ISAD (G).

Бюро MARC стандартов Библиотеки Конгресса США выступает в качестве учреждения, поддерживающего ведение документации по формату EAD в режиме онлайн.

В 2011 г. Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина получила разрешение Общества американских архивистов на перевод, издание и распространение на русском языке текста формата.

В музейной сфере VRA Core, CDWA Lite.

Для машиночитаемого представления описания музейных объектов используются две XML-схемы: VRA Core (Visual Resources Associations Core – Базовая схема Ассоциации визуальных ресурсов) и CDWA Lite (Categories for the Description of Works of Art Lite – Схема категорий описания произведений искусства).

Схема VRA Core [21] полностью согласована с ССО (Cataloging Cultural Objects – Правила каталогизации объектов искусства и культуры), что гарантирует наилучшее представление информации о музейном объекте. Схема определяет элементы метаданных, используемых для описания произведений и их копий:

Таблица 13

Перечень элементов данных VRA Core

Элементы данных VRA Core	
Тип записи	Идентификационный номер (номер хранения в настоящее время в хранилище, номер хранения в предыдущем хранилище, настоящий доступ и прошлый доступ)
Заглавие (вариантное, перевод заглавия, заглавие серии или более общее заглавие)	Стиль / период (стиль, период, группа, школа, направление или движение)
Технические характеристики (размеры, форматы, разрешение)	Культура
Материал (носитель)	Предметные термины
Техника	Взаимосвязи (идентификация и виды)
Создатель (роль, атрибуты, личное имя, наименование организации)	Описание
Даты (создание, проектирование, начало, завершение, переделки, реконструкции)	Источник
Месторасположение (настоящее место, прошлое место, место создания, место обнаружения, место хранения настоящее, место хранения в прошлом)	Права

Бюро MARC-стандартов Библиотеки Конгресса США выступает в качестве учреждения, поддерживающего ведение документации Схемы VRA Core в режиме онлайн.

CDWA Lite – это XML-схема, основанная на стандарте CDWA (Categories for the Description of Works of Art – Категорий описания произведений искусства) [11]. Используется для представлений базовых описаний произведений искусства и материальной культуры. CDWA Lite включает 22 элемента, из них 19 предназначены для описательных метаданных, 3 элемента – для административных метаданных.

Таблица 14

Перечень элементов данных CDWA Lite

Описательные метаданные	
1. Тип объекта / произведения	11. Культура
2. Название	12. Область даты создания
3. Область создателя	13. Точка доступа даты создания
4. Точка доступа на имя создателя	14. Место хранения
5. Область физической характеристики	15. Предметные термины
6. Точки доступа физической характеристики	16. Классификационный термин
7. Область материала/техники	17. Описание / Примечание
8. Точки доступа материала/техники	18. Надписи на объекте
9. Область издания/редакции	19. Связанные произведения
10. Стиль	
Административные метаданные	
20. Права на произведение	22. Связанные цифровые копии произведения
21. Идентификатор записи	

Обязательными для использования являются 9 элементов. Эти элементы отражают базовый набор данных для организации доступа к ресурсу в «объединенной» среде:

- Тип объекта / произведения.
- Название.
- Область создателя.
- Точка доступа на имя создателя.
- Область материала / техники.
- Область даты создания.
- Точка доступа даты создания.
- Место хранения.
- Идентификатор записи.

Основное назначение схемы CDWA Lite, по мнению разработчиков, – служить основой формирования сводных каталогов и электронных собраний и обмена данными.

Записи, показанные в схеме CDWA Lite, могут представляться в объединенных каталогах при помощи протокола OAI (Open Archives Initiative, Протокол открытых архивов).

Метаданные контролируемых точек доступа (metadata value standards)

Назначение данной группы метаданных состоит в фиксации принятых форм имен, названий и терминов для использования в описаниях на все виды документов / ресурсов, вариантных форм терминов, связей между терминами.

В библиотечной сфере LCNAF, LCSH (Авторитетные файлы имен и предметных рубрик Библиотеки Конгресса США).

LCNAF – Авторитетный файл имен Библиотеки Конгресса США, содержит авторитетные записи для лиц, организаций, географических названий, унифицированных заглавий, имен / заглавий и заглавий серий. Файл создан Библиотекой Конгресса США, в развитии и пополнении файла участвуют более 400 библиотек мира в рамках программы NACO (The name authority program – Программа по формированию авторитетного файла имен). Записи представлены в формате MARC21 и MARCXML. Авторитетный файл LCNAF содержит:

- 5,3 млн АЗ-имен / наименований, из которых около 3,8 млн имен лиц, 900 000 наименований организаций, 120 000 наименований конференций и т. п. и 90 000 географических названий;
- 350 000 АЗ, содержащих наименований серий и унифицированных заглавий;
- 340 000 АЗ, содержащих имена/заглавия.

LCSH – историю списка предметных рубрик Библиотеки Конгресса США (LCSH) принято отсчитывать с 1898 г. Первоначально система LCSH создавалась как средство обеспечения предметного доступа к фондам Библиотеки Конгресса США; со временем список ПР LCSH перерос в широко используемый контролируемый словарь и стал применяться для организации предметного доступа к миллионам библиографических записей в современных онлайн-каталогах. По своему охвату LCSH – универсальный список, в котором представлены все области знания.

В развитии и пополнении файла участвуют более 100 библиотек мира в рамках программы SACO (The subject authority program – Программа по фор-

мированию авторитетного файла предметных рубрик). Записи представлены в формате MARC21 and MARCXML. Авторитетный файл LCSH содержит 265 000 авторитетных записей предметных рубрик.

В архивной сфере (LCNAF, LCSH – Авторитетные файлы имен и предметных рубрик Библиотеки Конгресса США).

В международных стандартах архивного сообщества приведены рекомендации по использованию авторитетных файлов Библиотеки Конгресса США.

В музейной сфере Getty Vocabulary (Словари Института Гетти).

Для искусства и архитектуры разработкой контролируемых словарей метаданных, начиная с 1980 г., занимается Исследовательский институт Гетти (Getty Research Institute) в рамках проекта «Программа подготовки словарей Института Гетти» (the Getty Vocabulary Program) [7, 22].

В настоящее время Исследовательским институтом Гетти разработаны:

- ААТ – Art & Architecture Thesaurus – Тезаурус по искусству и архитектуре. Тезаурус содержит контролируемую лексику для индексирования произведений искусства, архитектурных работ и ресурсов по культуре.
- TGN – Getty Thesaurus of Geographic Names – Тезаурус географических названий Гетти. Структурированный словарь, содержащий название и описание географических мест.
- ULAN – Union List of Artist Names, Объединенный словарь имен деятелей искусства. Структурированный словарь, включающий имена, биографию деятелей искусства и архитектуры.
- CONA – The Cultural Objects Name Authority – Словарь названий объектов культуры. Словарь создан в 2011 г., включает названия и описание произведений искусства и архитектуры.

Словари Исследовательского института Гетти согласованы с международными стандартами и могут быть использованы для повышения эффективности поиска в отдельных базах данных и в среде Интернет. Область использования не ограничивается только музейной сферой, они могут использоваться при индексировании архивных и библиотечных ресурсов.

Словари для просмотра доступны в онлайн-режиме, полноценное использование требует лицензирования.

Представленный обзор стандартов метаданных позволяет сделать следующие выводы:

- каждое сообщество обладает своими стандартами, правилами каталогизации и форматом представления данных;

- все правила, стандарты, форматы рассчитаны на использование в web-среде, обеспечивают минимальный, базовый и максимальный набор данных как с целью качественной каталогизации, так и с целью обеспечения обмена данными, поиска и идентификации ресурсов, содержат рекомендации по описанию цифровых копий;
- каждое сообщество стремится обеспечить интероперабельность своих стандартов и форматов представления путем разработки таблиц соответствия между данными и форматами;
- каждое сообщество большое внимание уделяет контролю точек доступа и формированию авторитетных записей, стремится к использованию общепринятых авторитетных источников с целью обеспечения качественной каталогизации и обмена данными;
- авторитетные данные, формируемые библиотечным сообществом, востребованы также архивным и музейным сообществами.

Применение общепринятых стандартов и обеспечение их интероперабельности – единственный способ интеграции информационной деятельности трех сообществ. В международной практике появился новый термин, характеризующий среду интегрированного взаимодействия библиотек, архивов, музеев, – LAM (Library, Archive, Museum – Библиотеки, Архивы, Музеи) [6], российская интегрированная среда информационного культурного пространства может получить название БАМ (Библиотеки, Архивы, Музеи)¹.

Решение Президентской библиотеки имени Б. Н. Ельцина задачи по формированию единого электронного каталога, включающего описания библиотечных, архивных, музейных ресурсов, будет заключаться в определении «ядерного набора элементов данных» на основе представленных стандартов для всех видов ресурсов. Набор этих данных должен позволять идентифицировать ресурс и получить доступ к нему средствами электронного каталога библиотеки. Кроме того, должна быть реализована возможность перехода к более подробной информации, к держателям оригиналов ресурсов либо к полному оригинальному описанию в текстовом виде.

Обязательным условием эффективного функционирования электронного каталога является контроль точек доступа с помощью единого авторитетного файла, формирующегося в Президентской библиотеке имени Б. Н. Ельцина на основе системы национальных авторитетных файлов России.

¹ Термин был предложен президентом ассоциации «ИРБИС»-Украина Л. В. Рудзским.

Такой подход может гарантировать формирование интегрированного электронного каталога, включающего библиотечные, архивные и музейные описания.

Список использованных источников

1. *Браккер Н.* Оцифровка, доступ и сохранение цифрового культурного и научного наследия: стратегия Европейской комиссии / Надежда Браккер, Леонид Куйбышев // *Экология культуры : информ. бюллетень*. – 2006. – № 3 (40). – Режим доступа : <http://www.dvina-land.ru/culture/site/Publications/ЕоС/ЕоС2006-3/08.pdf>.
2. *Жижимов О. Л.* Международные стандарты в музейном деле : [слайды доклада на научно-методологическом семинаре «Представление научно-образовательных музеев и коллекций в сети Интернет», г. Новосибирск 28.09.2011] / О. Л. Жижимов; Рос. акад. наук, Сиб. отд-ние, Ин-т вычисл. технологий // *Электронная библиотека СО РАН. Репозиторий DSpace ИБТ СО РАН*. – Режим доступа : http://db3.nsc.ru/jspui/bitstream/SBRAS/8/1/Музеи_СОРАН-апрель_2009a.ppt.
3. *Козлов В. П.* Музеи, библиотеки, архивы в системе исторической памяти / В. П. Козлов // *Портал Архивы России. Дискуссии*. – 2004. – Режим доступа: <http://www.rusarchives.ru/debate/d2.shtml>. – Статья опубликована в дискуссионном порядке в журнале «Отечественные архивы» № 6 (2004 г.).
4. *Куйбышев Л. А.* Библиотеки и музеи: кооперация и интеграция электронных ресурсов / Л. А. Куйбышев, Н. В. Браккер // *Электронные библиотеки : рос. науч. электрон. журн.* – 2000. – Т. 3. – Вып. 2. – Режим доступа: <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2000/part2/KB>.
5. *Лереш Ф.* Библиотеки и архивы: совместные стандарты для обеспечения лучшего доступа к культурному наследию : [доклад : перевод с французского] / Франсуаза Лереш // *World library and information congress : 74th IFLA General conference and council «Libraries without borders: Navigating towards global understanding», 10–14 August 2008, Québec, Canada : programme and proceedings*. – [Hague] : IFLA, [2008]. – Режим доступа : <http://archive.ifla.org/IV/ifla74/papers/156-Leresche-trans-ru.pdf>.
6. Опыт работы с «Каталогизацией объектов культуры»: методика кодификации для сообщества, работающего с культурным наследием / Erin Coburn, Elisa Lanzi, Elizabeth O’Keefe [и др.] ; пер. : А. Хлебаевой // *World library and information congress : 75th IFLA General conference and assembly, Milan, Italy 2009*. – [Hague] : IFLA, [2009]. – Режим доступа : <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/107-coburn-ru.pdf>. – Date submitted: 29/06/2009.
7. *Art & architecture thesaurus® online*. – Электрон. дан. – [Los Angeles, CA] : The J. Paul Getty Trust, cop. 2000. – (Getty vocabularies / The Getty research inst.). – Режим доступа: <http://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/aat/index.html>. – Загл. с экрана.
8. *Baca M.* Cataloging cultural objects and CDWA lite: new data content and data format standards for art and material culture information / Murtha Baca // *DigItalia : rivista del digitale nei beni culturali / edita dall’ICCU*. – Roma : ICCU, [2007]. – Режим доступа: http://digitalia.sbn.it/upload/documenti/digitalia1_BACA_globale.pdf. – Last modified: Mon, 08 Jan 2007.
9. *Barta-Norton N. A.* MARC applications for description of visual materials / Nancy A Barta-Norton // *Journal of educational media and library science*, 42 : 1 (September 2004) : 21-36. – Режим доступа : <http://joemls.dils.tku.edu.tw/fulltext/42/42-1/21-36.pdf>.
10. *Cataloging cultural objects : a guide to describing cultural works and their images / Murtha Baca [et al.]*. – Chicago : American library association, 2006. – XIII, 396 p. : ill.
11. *Categories for the description of works of art / J. Paul Getty Trust, College art assoc. ; Murtha Baca a. Patricia Harpring, ed.* – Rev. 9 June 2009 / by Patricia Harpring. – [Los Angeles, CA] : The J. Paul Getty Trust, 2009. – (Electronic publications / The Getty research inst.). – Режим доступа : http://www.getty.edu/research/publications/electronic_publications/cdwa/index.html. – Загл. с экрана.
12. *Describing archival materials : the use of the MARC AMC format / Richard P. Smiraglia, ed.* – New York : Haworth Press, cop. 1990. – 228 p. : ill.
13. *Describing archives : a content standard (DACS) / The society of American archivists*. – Электрон. дан. – [Chicago, IL] : The society of American archivists, [2004]. – Режим доступа: <http://www.archivists.org/governance/standards/dacs.asp>. – Загл. с экрана.
14. *EAD : Encoded archival description Version 2002 Official site / EAD Official site, Library of Congress*. – Электрон. дан. – [Washington, DC] : The Library of Congress, [2002]. – Режим доступа : <http://www.loc.gov/ead> (September 14, 2011). – Загл. с экрана.
15. *Guidelines for authority records and references : formerly Guidelines for authority and reference entries / recommended by the Working group on an intern. authority system*. – 2nd ed. / rev. by the IFLA Working group on GARE rev. – M?nchen : Saur, 2001. – XII, 46 c. ; 24 см. – (UBCIM publications. New series ; vol. 23).
16. *Guidelines for subject authority and reference entries / Working Group on «Guidelines for subject authority files» of the Section of classification and indexing of the IFLA Division of bibliographic control*. – M(nchen ; New Providence [N. J.] : K. G. Saur, 1993. – 62 p. – (UBCIM publications. New series ; vol. 12).
17. *ISAAR (CPF) : International standard archival authority record for corporate bodies, persons and families : adopted by the Committee on descriptive standards, Canberra, Australia, 27–30 October 2003 / International council on archives*. – 2nd ed. – Электрон. дан. – 1 April 2004. – Режим доступа : [http://www.icacds.org.uk/eng/ISAAR\(CPF\)2ed.pdf](http://www.icacds.org.uk/eng/ISAAR(CPF)2ed.pdf). – Загл. с экрана.
18. *ISAD (G) : Основной международный стандарт архивного описания : принят Комитетом по стандартам описания, Стокгольм, Швеция, 19–22 сентября 1999 года : [перевод с английского] / Междунар. совет архивов ; [гл. ред. пер. : Е. Д. Жабко]*. – 2-е изд. – Санкт-Петербург : Президентская библиотека имени

Б. Н. Ельцина, 2011. – 247 с. – (Стандарты ICA). – На тит. л. вых. дан. ориг.: Оттава, 2000.

19. *Lois Mai Chan*. Metadata interoperability and standardization – A study of methodology Part I : achieving interoperability at the Schema level / Lois Mai Chan, Marcia Lei Zeng // *D-Lib magazine*. – 2006. – Vol. 12, . N 6. – Режим доступа: <http://www.dlib.org/dlib/june06/chan/06chan.html>.

20. *Spagnolo F*. Introducing the integrated Archive-Library-Museum collection of the Judah L. Magnes museum in Berkeley / Francesco Spagnolo, PhD. – Електрон. дан. – April-September 2008. – Режим доступа: <http://www.scribd.com/doc/37646224/Introducing-the-Integrated-Archive-Library-Museum-Collection-of-the-Judah-L-Magnes-Museum-in-Berkeley> (9/17/10). – Загл. с экрана.

21. The Core categories for visual resources – Introduction / Visual resources assoc. – Електрон. дан. –

[S. 1.] : VRA, cop. 2006–2011. – (VRA Resources). – Режим доступа: <http://www.vraweb.org/resources/datastandards/intro.html>. – Загл. с экрана. – This page last updated 12/1/99 by Ann Whiteside.

22. Union list of artist names® online. – Електрон. дан. – [Los Angeles, CA] : The J. Paul Getty Trust, cop. 2010. – (Getty vocabularies / The Getty research inst.). – Режим доступа: <http://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/ulan/index.html>. – Загл. с экрана.

23. *Yarrow A*. Public libraries, archives and museums: trends in collaboration and cooperation / Alexandra Yarrow, Barbara Clubb a. Jennifer-Lynn Draper for the Publ. libr. sect. Standing comm. – Електрон. дан. – [Hague] : IFLA, cop. 2008. – (IFLA Professional reports ; no. 108). – Режим доступа : <http://archive.ifla.org/VII/s8/pub/Profrep108.pdf>. – Загл. с экрана.

УДК 001.811:004.7

Єлизавета Копанєва,

пров. бібліотекар НБУВ

Національні індекси наукового цитування

У статті розглянуто міжнародні наукометричні бази даних, констатовано недостатню репрезентацію в них неангломовних видань. Висвітлено світовий досвід формування національних індексів наукового цитування. Визначено доцільність створення української наукометричної бази даних.

К л ю ч о в і с л о в а : наукові публікації, наукометричні бази даних, національні індекси цитування.

The article consider international scientometrics database and stated lack of representation in these non-English editions. Represented global experience in the formation of national scientific citation indexes. The publication determines the feasibility of establishing Ukrainian scientometrics database.

К е у в о р д с : scientific publications, citation tracking databases, national citation indexes.

Питання змістовної оцінки публікацій вчених розглядаються в рамках наукометрії, інформетрії та бібліометрії. Ці дисципліни поєднують об'єкт дослідження – наукові публікації як продукт інтелектуальної діяльності суспільства та схожі методи і засоби одержання кількісних даних про цей об'єкт. Нині найбільшого поширення набув метод, що ґрунтується на аналізі цитувань. У його основі лежить такий бібліометричний індикатор, як кількість посилань. Увага вчених до дослідження наукового цитування пояснюється тим, що це досить ефективний спосіб вивчити наукову комунікацію в професійному співтоваристві, дисциплінарну структуру науки, механізми народження нового знання. Об'єктом аналізу структури циту-

вань і визначення бібліометричних показників є наукометричні бази даних, де збираються не тільки бібліографічні дані про журнальні публікації (автор, заголовок, найменування журналу, рік, том, випуск, сторінки), а й пристатейні списки цитованої літератури. Це дає змогу знаходити як публікації, що цитуються в статті, так і публікації, котрі цитують цю статтю. Таким чином, користувач може здійснити ефективний пошук усієї бібліографії з питання, що його інтересує.

Сьогодні до найбільш відомих міжнародних наукометричних платформ належать мультидисциплінарні бази даних Web of Science і SciVerse Scopus [4]. Основою першої платформи, створеної Інститутом наукової інформації США, є сукупність 3-х баз: Science

Citation Index (дані про цитування публікацій з 8,3 тис. журналів з природничих і технічних наук), Social Sciences Citation Index (дані про цитування публікацій з 4,5 тис. журналів з суспільних наук) і Arts&Humanities Citation Index (дані про цитування публікацій з 2,3 тис. журналів з гуманітарних наук і мистецтва). Загалом Web of Science надає доступ до 15 тис. назв найбільш авторитетних академічних періодичних видань і збірників наукових праць, понад 40 млн публікацій і 700 млн бібліографічних посилань. Наукометричний апарат платформи забезпечує відстеження показників цитованості публікацій з ретроспективою до 1900 р. у фізико-технічних та медико-біологічних науках, до 1956-го – у соціальних науках і до 1975 р. – у мистецтвознавстві та гуманітаристиці. Одним з ключових концептів наукометричного апарату цієї платформи є імпаکت-фактор (індекс впливовості) наукового видання. Імпаکت-фактори розраховуються для видань щорічно на основі аналізу показників їхньої цитованості у Web of Science і публікуються у вигляді звітів Journal Citation Reports. Вони доступні у паперовому вигляді, а також як передплатні онлайн бази даних корпорації Thomson Reuters. Journal Citation Reports публікуються у двох серіях «Science» та «Social Science» (для видань з індексу Arts & Humanities Citation Index імпакт-фактори не розраховуються).

Наукометрична платформа SciVerse Scopus корпорації Elsevier містить понад 47 млн реферативних записів про публікації з 18 тис. журналів, 5 тис. видавництв, 350 книжкових серій та 4,6 млн праць конференцій. Видання індексуються у Scopus з різним хронологічним охопленням. Найвпливовіші наукові часописи представлені архівами, починаючи з першого випуску. Галузеве покриття наукометричної платформи становлять: фізичні науки – 31 %; медичні науки – 29 %; соціогуманітарні науки – 22 %; науки про життя – 18 %. Наукометричний апарат Scopus забезпечує отримання показників цитованості наукових робіт у виданнях, опублікованих після 1996 р., і облік публікацій науковців та установ, у яких вони працюють [4].

Поряд з існуванням цих двох міжнародних загальнонаукових наукометричних платформ у багатьох країнах світу створюються національні індекси наукового цитування. Їх формування зумовлене недостатньою репрезентативністю у міжнародних наукометричних базах даних публікацій учених неангломовних країн. Особливо це стосується публікацій соціогуманітарної проблематики, які, як правило, мають регіональний характер. Слід наголосити, що наявність національного індексу наукового цитуван-

ня свідчить про рівень розвитку наукової культури нації та її інформаційно-технологічні можливості.

Метою даної статті є аналіз світового досвіду формування регіональних і національних наукометричних платформ у контексті його використання для оцінки наукової діяльності вітчизняних суб'єктів і об'єктів системи наукових комунікацій.

Піонером у сфері створення національних індексів наукового цитування є Китай. Наприкінці 80-х років ХХ ст. Центр документації та інформації Китайської академії наук розпочав формування бази даних Chinese Science Citation Database, а Китайський інститут наукової та технічної інформації – бази China Scientific and Technical Papers and Citations [11]. Тематична спрямованість цих баз досить різна: перша з них фокусується на фундаментальних науках, а друга – на прикладних (технічні науки, сільське господарство, медицина тощо).

На початок 2000 р. Chinese Science Citation Database включала понад 1 тис. назв китайських журналів, 350 тис. статей і більше 1млн посилань. База даних надає статистичну інформацію про кількість публікацій провідних університетів країни та науково-дослідних інститутів і статистику розподілу кількості статей за регіонами країни. Тут також представлена інформація про розподіл авторів за віком, статтю, вченим ступенем. Китайськими фахівцями застосовується підхід Бредфорда при виділенні «ядра» періодичних видань і наукових установ на основі їх публікаційної активності та цитованості. З 2007 р. ця база даних інтегрована з платформою Web of Knowledge [11].

Станом на 2010 р. China Scientific and Technical Papers and Citations охоплювала майже 1,4 тис. періодичних видань Китаю і включала понад 180 тис. статей і 550 тис. посилань. При відборі журналів враховувалися такі критерії: реферування видання в світових та китайських реферативних службах, висновки експертів відповідної галузі, наявність у організації-видавця статусу національного наукового товариства. У якості критеріїв для включення нових журналів також бралися: якість опублікованих статей за оцінками експертів, наявність наукового рецензування в редакторському циклі, тираж видання, здатність залучити на свої сторінки відомих авторів, представленість у міжнародних індексуємих службах, наявність у складі редколегії вчених зі світовим ім'ям. Крім того, ставилося завдання підтримувати розвиток журналів у галузях, що тільки зароджуються, особливо на перетині наук, а також включення певної кількості видань з менш розвинутих провінцій Китаю.

Для кожного журналу, включеного до China Scientific and Technical Papers and Citations, розраховується загальна кількість цитувань, імпаکت-фактор, індекс оперативності, частка статей, профінансованих великими науковими фондами, відсоток іноземних авторів тощо. Якщо видання має низькі показники, воно може бути виключене з бази даних. При індексуванні враховуються не всі матеріали, опубліковані в періодичному виданні: лекційні нотатки, реферати доповідей, промови та звернення до бази не потрапляють. Деякий час збиралася також інформація про затримку між поданням рукопису і публікацією його на сторінках журналу, про вік, стать та займану посаду першого автора. Присвоєння тематичної рубрики проводиться фахівцями відповідно до державного рубрикатора.

На початку 2002 р. Китайський інститут наукової та технічної інформації розпочав роботу над ще однією базою даних – Chinese S & T Journals (English Edition) Citation Reports, що складається з 112 англійських журналів, які видаються на території Китаю. Розробники переконані: база даних сприятиме науковій співпраці між китайськими і закордонними вченими [18].

Наприкінці 90-х років ХХ ст. Нанкінським університетом та Гонконгським науково-технічним університетом розпочато роботи над проектом створення бази даних Chinese Social Science Citation Index. Вона розроблялася для оцінки результатів досліджень соціальних наук у Китаї, наукового потенціалу регіонів та установ, визначення основних груп авторів у предметних галузях. У 2007 р. Chinese Social Science Citation Index вже охоплювала близько 500 журналів, що становило 20% від усієї сукупності китайських журналів у галузі гуманітарних і соціальних наук. Структурно база даних є сукупністю трьох модулів: оброблення даних, пошуку інформації та статистики. Модуль оброблення даних формує: основну базу даних, яка містить основну інформацію про всі видання, представлені в Chinese Social Science Citation Index; базу даних з індексами цитування; бази даних наукових установ і колективів, авторів, предметних рубрик тощо. Модуль пошуку інформації дає змогу виявляти дані за всіма складовими елементами. Модуль статистики надає інформацію про кількість наукових робіт за галузями знань, регіонами країни, групами вчених з певного напрямку тощо [19].

З 1997 р. роботи зі створення національного індексу наукового цитування проводяться і в Тайвані. За підтримки Центру гуманітарних досліджень Національної наукової ради Китаю

розпочато роботи зі створення Taiwan Humanities Citation Index. До цієї бази даних включаються журнали з гуманітарних наук та мистецтва, видані та території Тайваню. Taiwan Humanities Citation Index індексує тільки науково-дослідні статті, інші матеріали, опубліковані у виданнях, до бази даних не потрапляють. Відмінною рисою Taiwan Humanities Citation Index є розпис не тільки списку використаних джерел, а й просто цитат з тексту. Також враховується мова цитованої роботи. На початок 2004 р. база даних охоплювала 3,5 тис. журналів, понад 35 тис. статей і близько 50 тис. посилань. Taiwan Humanities Citation Index надає інформацію про індекс цитування статей, імпакт-фактор журналів, а також відомості про вчених і наукові установи Тайваню [6].

В Японії до створення власного індексу наукового цитування приступили в 1995 р. Розроблення проекту доручили Національному інституту інформатики Японії. Створений ним продукт у англійському варіанті отримав назву Citation Database for Japanese Papers. Тут індексуються лише наукові видання, що виходять друком у Японії. На кінець 2003 р. база даних включала близько 1 тис. періодичних видань, 900 тис. проіндексованих статей і 10 млн посилань. Галузеве покриття охоплює природничі та технічні науки, медицину, сільське господарство тощо. Для кожного періодичного видання розраховується загальна кількість посилань, імпакт-фактор, індекс оперативності. На етапі відбору джерел для індексування перевага надавалася виданням наукових товариств, зареєстрованим у Науковій Раді Японії, та виданням, що публікують оригінальні дослідження. Розробники бази даних намагалися підтримувати баланс при відборі джерел для гармонізації представлення фундаментальних і прикладних наук. Наукометрична база даних дає змогу аналізувати взаємозв'язки між науковими установами Японії, періодичними виданнями й вченими. Що особливо важливо: надається спільний пошук по Citation Database for Japanese Papers і бази даних Web of Knowledge. Він можливий для передплатників обох продуктів [12].

До піонерських робіт зі створення національних індексів наукового цитування слід віднести роботи, що проводились в Іспанії Дослідною групою з питань оцінки науки та наукових комунікацій Університету Гранаді. У 1990-х рр. цією групою було розпочато два проекти зі створення цитатних баз даних. Перша з них – Impact index of Spanish social-science journals – включає більше 200 періодичних видань, 30 тис. статей і понад 75 тис. посилань. Представлені архіви деяких журналів мають ретроспективу з 1996 р. Критеріями відбору періодичних видань для включення

до бази даних є: науковий склад редакційної колегії (ради), представлення періодичного видання у міжнародних базах даних; авторитетність журналу серед іспанських дослідників. Для кожного видання розраховується імпакт-фактор та надається інформація про кількість посилань і частку самоцитовування; проводиться рейтингування вчених і журналів за кількістю посилань та імпакт-фактором [9].

Другим проектом цього Університету є цитатна база даних з юридичних наук Impact Index of Spanish Journal of Legal Studies. Вона охоплює понад 60 наукових журналів, що видаються на території Іспанії з 2001 р. [8].

З урахуванням досвіду, набутого при формуванні розглянутих баз даних, Науково-дослідна група оцінки публікацій та Університет Гранаді створили наукометричну платформу RESH (Espacolas Journals of Social Sciences and Humanities), яка включає понад 150 наукових журналів з гуманітарних та суспільних наук. Показники, які надає ця база даних, можна розподілити на такі групи: показники якості інформації, що міститься у виданні; показники цитування та імпакт-фактор; рейтингові показники для журналів, авторів і організацій [14].

В Іспанії підтримується також наукометрична база даних «Potential impact factor in the Spanish medical journals». Її формує Інститут історії природознавства та документації ім. Лопеса Пінеро за спонсорської підтримки Міністерства освіти, культури та спорту Іспанії. Джерельну базу проекту становлять 100 іспанських біомедичних журналів. Головним критерієм для включення періодичного видання до бази даних є його представлення у національних чи міжнародних реферативних службах [13].

Серед країн слов'янського світу першими до створення національних індексів наукового цитування приступила Сербія. Роботи в цьому напрямі розпочалися в 90-х роках ХХ ст. Центром оцінки освіти і науки за підтримки Міністерства науки Сербії. У 1995 р. базу даних з індексами наукового цитування було введено в експлуатацію, а з 2001-го – вона доступна користувачам мережі Інтернет [15]. Сербський індекс наукового цитування охоплює всі галузі досліджень, що проводяться в країні. Він включає 350 журналів, містить інформацію як про індекси цитування, так і про посилання на повні тексти статей (розробники використали технологію гіпертекстових зв'язків, яка застосовується в сучасних повнотекстових базах даних). Що характерно, створена в Сербії багатофункціональна система представлення періодичних видань ґрунтується на концепції відкритого доступу. Метадані в ній приведені згідно ОАІ

PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting), що є необхідною умовою для включення національних журналів і публікацій до міжнародної системи обміну науковою інформацією.

У 2001 р. розпочалися підготовчі роботи зі створення Islamic World Science Citation Database (ISC). Ініціатором і головним спонсором цього проекту виступила Ісламська Республіка Іран. ISC – інтегрована система, котра об'єднує гіперпосиланнями періодичні видання, університети й науково-дослідні інститути і дає змогу одержувати широкий спектр наукометричних показників оцінки діяльності інституцій та дослідників. ISC формується з урахуванням можливості входження до міжнародних рейтингових систем. На початок 2012 р. ISC охоплював понад 1,3 тис. журналів з 57 країн ісламського світу, що публікуються перською, арабською, англійською та французькою мовами. Користувачам надається доступ до повних текстів статей з природничих, технічних і гуманітарних наук. Структура ISC подібна до структури Web of Science і має такі складові: Science Citation Index (використовується для аналізу якості публікацій); Journal Citation Reports (надає інформацію для визначення імпакт-факторів періодичних видань); ISC's Current Contents (містить повні тексти журнальних статей); ISC's Alert (інформує про кількість цитувань); Conference (відображає матеріали конференцій). З 2004 р. ця база даних доступна через Інтернет [10]. У 2009 р. ISC розпочала співпрацю з SciVerge Scopus, що дає змогу неангломовним дослідженням виходити на міжнародний рівень. Загалом розглянута наукометрична платформа сприяє зміцненню співробітництва між вченими науково-технічних центрів і університетів різних держав ісламського світу.

У Росії роботи зі створення національного індексу наукового цитування розпочалися у 2005 р. Науковою електронною бібліотекою (Москва) за сприяння Російського фонду фундаментальних досліджень [3]. Упродовж п'яти років кількість журналів, що індексуються у рамках проекту, досягла трьох тисяч, опрацьованих статей – 2 млн, а кількість посилань – 20 млн. При цьому 2,1 тис. журналів мають повнотекстові версії статей, з яких близько 50 % знаходяться у відкритому доступі. Додатковим сервісом бази даних Російського індексу наукового цитування є наявність гіпертекстових посилань на повні тексти статей. Технологія оброблення даних передбачає поєднання автоматичного опрацьовання пристатейної бібліографії для формування бібліографічного опису у форматі XML з подальшим ручним контролем інформації перед її занесенням до бази даних.

Модуль синтаксичного аналізу пристатейної бібліографії входить до складу програми розмітки, розробленої Науковою електронною бібліотекою. Ця програма безкоштовно надається редакціям журналів, які розміщують електронні версії своїх видань у цій бібліотеці. Наукометрична база даних стала інструментом для оцінки ефективності діяльності російських наукових інституцій владними структурами.

З 2008 р. розпочав своє існування Турецький індекс наукового цитування. На березень 2012 р. він включав понад 200 журналів медичного профілю (стоматологія, ветеринарна медицина, психологія) та фізичної культури й спорту, що видаються на території Туреччини. База даних наукового цитування надає користувачам доступ до архіву повних статей журналів у форматі PDF [17].

Створення Індійського індексу наукового цитування розпочалося у 2009 р. Наукометрична платформа цього індексу є міждисциплінарною базою даних, яка формується шляхом опрацювання понад 1 тис. провідних академічних журналів і включає понад 200 тис. статей та 3,5 млн посилань. Складниками Індійського індексу наукового цитування виступають такі бази даних: Indian Agriculture Citation Index (дані про цитування публікацій з сільськогосподарських наук); Indian Social Science & Humanities Citation Index (дані про цитування публікацій з соціогуманітарних наук); Indian Journals Citation Report (статистика цитування наукових журналів) тощо. Розробники намагалися реалізувати 2 основні функції – загальний пошук інформації та оцінку її інформативності на основі показників цитування [7].

Наукометричні дослідження започатковані також Національним науковим фондом, котрий входить до складу Міністерства технологій та досліджень Шрі-Ланки. База даних Sri Lanka Science index надає інформацію на основі опрацювання періодичних видань і матеріалів конференцій, опублікованих на території держави, а також інформацію з міжнародних видань, яка має стосунок до Шрі-Ланки. База даних містить близько 10 тис. посилань з понад 50 наукових журналів у галузі гуманітарних і суспільних наук, сільського господарства. Користувачам надається доступ до анотацій та повних текстів статей. Представлені архіви деяких періодичних видань мають ретроспективу з 1845 р. [16].

Проблема створення національного індексу наукового цитування є актуальною і для України. Насамперед слід відзначити, що публікації вітчизняних інституцій у міжнародних наукометричних базах даних Web of Knowledge і SciVerse Scopus репрезентовані недостатньо. Це підтверджує розгорнута в НБУВ

система оперативного моніторингу стану представлення української науки у базі даних SciVerse Scopus. Результати роботи системи в комплексі представлені на сайті НБУВ у розділі «Україна в дзеркалі наукометричної бази даних Scopus» [5]. Аналіз показників моніторингу свідчить, що на кінець 2011 р. у SciVerse Scopus проіндексовано понад 130 тис. статей українських авторів (0,28% світових публікацій). Найбільш представленими за кількістю опублікованих матеріалів є такі галузі вітчизняної науки, як фізика та астрономія (39 тис.), виробництво (34 тис.), матеріалознавство (30 тис.), хімія (18 тис.), біохімія, генетика та молекулярна біологія (11 тис.). Результати соціогуманітарних досліджень українських авторів у Scopus майже не представлені.

Констатуючи доцільність проведення робіт з включення публікацій наших авторів до наукометричних платформ корпорацій Thomson Reuters і Elsevier, слід наголосити на необхідності створення в Україні власного наукометричного апарату для одержання формалізованих оцінок ефективності досліджень і відстеження тенденцій розвитку вітчизняної науки. Певні кроки в цьому напрямі зроблено НБУВ у рамках робіт з формування репозитарію електронних версій вітчизняних журналів і збірників наукових праць «Наукова періодика України» [2].

Перша рейтингова система, застосована НБУВ, передбачає аналіз статистики використання повних текстів журналів і збірників наукових праць «Наукова періодика України». Для отримання даних проводяться статистичні спостереження, під час яких встановлюються абсолютні показники використання ресурсів різних видавців та визначається динаміка їх використання. Дані для статистичного оброблення одержуються шляхом аналізу log-файла сайта, що формується щодобово та відображає активність доступу користувачів та пошукових систем до контенту інформаційних ресурсів. Розроблена спеціалізована програма визначає загальну кількість звернень до журналів (збірників наукових праць) і впорядковує видання за інтенсивністю використання. Слід наголосити, що статистичний підхід до рейтингування наукової періодики дає змогу оцінити інтегрованість видання в систему мережових наукових комунікацій без будь-якої упередженості. Рейтингові розподіли періодичних видань за інтенсивністю їх використання щомісячно оприлюднюються на сайті НБУВ [1, с. 171].

Досвід, набутий під час створення цієї рейтингової системи, дає змогу поставити нове завдання – розроблення Українського індексу наукового цитування. Передумовою реалізації такого проекту є наявність

джерельної бази – репозитарію «Наукова періодика України» та загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова». Репозитарій на початок 2012 р. містив 0,5 млн електронних версій статей з 1,7 тис. журналів і збірників наукових праць, електронні версії пристатейної бібліографії, а база даних – бібліографічні описи понад 400 тис. статей з анотаціями чи рефератами. Тому національний індекс наукового цитування можна розглядати як наукометричну надбудову над вже існуючими інформаційними ресурсами, що дають змогу здійснити його формування з прийнятними витратами.

Концепція створення Українського індексу наукового цитування передбачає формування єдиної бази даних суб'єктів вітчизняної сфери документальних комунікацій, синтаксичного аналізатора пристатейної бібліографії та програмно-технологічного інструментарію отримання наукометричних даних.

Першочерговим завданням є розроблення синтаксичного аналізатора бібліографічної інформації. Це спеціалізована програма, яка шляхом виявлення в слабоструктурованому тексті пристатейної бібліографії символів, котрі розділяють елементи опису (–, /, // та ін.), структурує складові бібліографічних записів (автор, назва публікації, вихідні відомості тощо) для наступного пакетного введення до бази даних цитувань. Подібні програми існують на Заході, а також у Росії, зокрема в Науковій електронній бібліотеці eLibrary.ru [3]. Важливим завданням є також створення веб-орієнтованого інтерфейсу для одержання консолідованої інформації про цитування авторів та їх публікацій.

Формування вітчизняного наукометричного інструментарію слід розглядати у контексті його конвергенції зі світовими науково-інформаційними платформами, насамперед слов'янського світу. Тому одним із найактуальніших завдань системного розвитку репозитарію електронних версій наукової періодики України є його перетворення на повнофункціональне науково-інформаційне середовище, сумісне з міжнародними проектами, котрі дотримуються концепції вільного доступу до інформації та знань.

Висновки

1. Найбільш відомими міжнародними наукометричними платформами є мультидисциплінарні бази даних Web of Science і SciVerse Scopus. Недостатня репрезентованість у них публікацій учених неангломовних країн зумовлює необхідність створення національних індексів наукового цитування. Особливо це стосується публікацій соціогуманітарної проблематики, котрі мають, як правило, регіональний характер.

2. Наявність національного індексу наукового цитування свідчить про рівень розвитку наукової культури нації та її інформаційно-технологічні можливості. Створенням таких індексів активно займаються країни азійського регіону (Індія, Китай, Японія, Шрі-Ланка), ісламського світу (Іран, Туреччина), Європи (Іспанія, Росія, Сербія).

3. Перспективним вбачається започаткування робіт з формування Українського індексу наукового цитування. Наявність репозитарію «Наукова періодика України» та загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» дають змогу створити такий індекс з прийнятними витратами.

Список використаних джерел

1. Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 224 с.
2. Наукова періодика України [Електронний ресурс] / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/>. – Назва з екрана.
3. Научная электронная библиотека eLibrary.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://e-library.ru/>. – Название с экрана.
4. Соловяненко Д. В. Політика індексації видань у наукометричних базах даних Web of Science та SciVerse Scopus / Д. В. Соловяненко // Бібл. вісн. – 2012. – № 1. – С. 6–21.
5. Україна в дзеркалі наукометричної бази даних Scopus [Електронний ресурс] / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/rating/>. – Назва з екрана.
6. Chen K. The construction of the Taiwan Humanities Citation Index / K. Chen // Online Information Review. – 2004. – Vol. 28, N 6. – P. 410–419.
7. Indian Citation Index (ICI) [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.indiancitationindex.com/ici.aspx?target=aboutICI>. – Title from the screen.
8. IN-RECJ : Impact Index of Spanish Journal of Legal Studies [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec3.ugr.es/in-recj/>. – Title from the screen.
9. IN-RECS : Impact index of Spanish social-science journals [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ec3.ugr.es/in-recs/>. – Title from the screen.
10. Islamic World Science Citation Center [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.isc.gov.ir/> – Title from the screen.
11. Jin B. Chinese Science Citation Database: its construction and application / B. Jin, B. Wang // Scientometrics. – 1999. – Vol. 45, Iss. 2. – P. 325–332.
12. Negishi M. Citation Database for Japanese Papers : A new bibliometric tool for Japanese academic Society / M. Negishi, Y. Sun., K. Shigi // Scientometrics. – 2004. – Vol. 60, Iss. 3. – P. 333–351.
13. Potencial Impact Factor for the Spanish Medical

Journals [Electronic resource]. – Mode of access : http://ime.uv.es/imecitas/factor_impacto_ing.shtml. – Title from the screen.

14. RESH : Espacolas Journals of Social Sciences and Humanities [Electronic resource]. – Mode of access : <http://epuc.cchs.csic.es/resh/>. – Title from the screen.

15. Serbian citation index [Electronic resource]. – Mode of access : <http://scindeks.nb.rs/static/about.aspx> – Title from the screen.

16. Sri Lanka Research [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.srilankaresearch.org/about.html>. – Title from the screen.

17. Turkey Citation Index [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.atifdizini.com/standarts/tr-index.html>. – Title from the screen.

18. *Wu Y.* China Scientific and Technical Papers and Citations (CSTPC) : History, impact and outlook / Y. Wu, Y. Pan, Y. Zhang and other // *Scientometrics*. – 2004. – Vol. 60, Iss. 3. – P. 385–397.

19. *Xin-ning S.* Developing the Chinese Social Science Citation Index / S. Xin-ning, H. Xin-ming, H. Xin-ning // *Online Information Review*. – 2001. – Vol. 25, N 6. – P. 365–369.

УДК [001.893:303.443.2 + 001-051(062.552)] (470+476)

Наталья Берёзкина,

директор Центральной научной библиотеки им. Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси, канд. ист. наук

Юлия Мохначева,

старш. науч. сотрудник Библиотеки по естественным наукам РАН, канд. пед. наук

Татьяна Харыбина,

зав. отделом Библиотеки по естественным наукам РАН, старш. науч. сотрудник

Галина Хренова,

зав. отделом Центральной научной библиотеки им. Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси

Анализ публикационной активности исследователей России и Беларуси по основным библиометрическим параметрам

В статье представлен библиометрический анализ состояния российско-белорусского сотрудничества за последние 10 лет по различным индикаторам с использованием баз данных Web of Science и Scopus.

К л ю ч е в ы е с л о в а: публикационная активность, библиометрические индикаторы, научное сотрудничество, фонды поддержки научных исследований.

In the article the bibliometric analysis of the Russian and Belarusian cooperation over the last 10 years on various indicators with the use of the Web of Science and Scopus databases is presented.

K e y w o r d s: publication activity, bibliometric indicators, scientific cooperation, financial support of funds

Эффективность научных исследований в значительной степени определяется наличием научных связей (коммуникаций), позволяющих исследователям разных стран координировать научно-исследовательскую деятельность. В последние годы наметилась тенденция к увеличению количества совместных проектов ученых из разных стран. Примером такого сотрудничества являются российско-белорусские

исследования, результаты которых отражены в научных публикациях. Библиотекой по естественным наукам (отдел БЕН РАН в Пушкинском научном центре РАН) и Центральной научной библиотекой им. Якуба Коласа НАН Беларуси (ЦНБ НАН Беларуси) на протяжении нескольких лет осуществляется мониторинг состояния и развития российско-белорусского научного сотрудничества [1; 2; 4; 5; 7].

Необходимо отметить, что интеграционные процессы в области научных исследований России и Беларуси развиваются на фоне увеличения финансовой составляющей научных разработок на основе грантов, включая совместные проекты, например: Российский фонд фундаментальных исследований (РФФИ) – Белорусский фонд фундаментальных исследований (БРФФИ) и Российский гуманитарный научный фонд (РГНФ) – БРФФИ.

Оценка деятельности по поддержке научных исследований необходима для определения эффективности финансирования развития науки в целом и отдельных научных дисциплин на уровне отдельных стран в сравнении с развитием этих научных направлений в мире (или с другими странами), сильных и слабых сторон деятельности, мониторинга развития научных направлений и науки вообще. Уровень развития той или иной области знания и научного сотрудничества в ней может быть оценен по изменениям в количестве публикаций, а также по другим библиометрическим показателям.

В мае 2010 г. был начат совместный проект БЕН РАН и ЦНБ НАН Беларуси «Разработка системы библиометрических индикаторов для оценки вклада различных фондов в совместные научные исследования России и Беларуси», получивший финансовую поддержку РГНФ (договор № 10-03-00843 а/Б) и БРФФИ (договор Г10Р-014). Основная задача исследования – анализ российско-белорусского документопотока в соответствии с разработанной системой библиометрических индикаторов для выявления вклада различных фондов в совместные научные исследования [3, с. 21]. Для анализа исследовательской активности использовались наиболее авторитетные базы данных (БД) по научному цитированию Web of Science компании Thomson Reuters и Scopus издательства «Elsevier».

Как показало исследование, научное партнерство белорусских ученых с их коллегами из России имеет положительную динамику. Наблюдается устойчивый рост совместных российско-белорусских публикаций в рассматриваемый период (2000–2009 гг.) фактически в два раза, что подтверждают базы данных Web of Science и Scopus (рис. 1).

Анализ совместных российско-белорусских публикаций, вышедших в 2009 г. и представленных в Web of Science, показал, что 54 % статей издано при поддержке различных фондов. В общей слож-

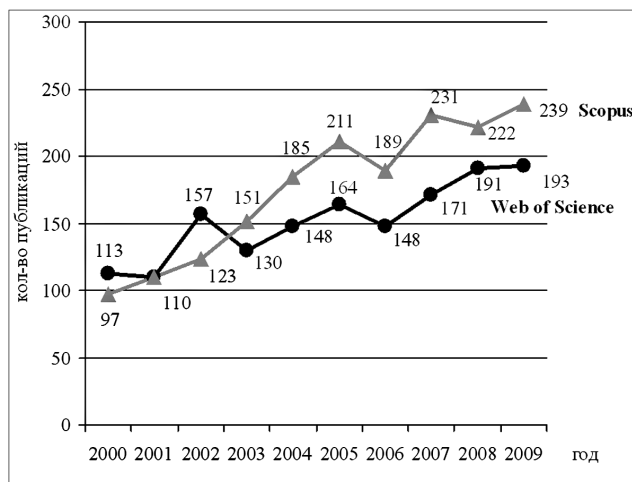

Рис. 1. Динамика роста российско-белорусских публикаций 2000–2009 гг. (БД Web of Science и БД Scopus)

ности, более 200 различных организаций финансировали российско-белорусские исследования целевым способом [6, с. 55–56]. При этом основная часть публикаций подготовлена при участии РФФИ, БРФФИ, включая совместные программы РФФИ–БРФФИ [6, с. 56].

В 2006–2009 гг. наибольшее количество работ с участием белорусских авторов опубликовано при поддержке фондов из следующих стран: Беларусь (304), Россия (229), США (74), Германия (68) (рис. 2).

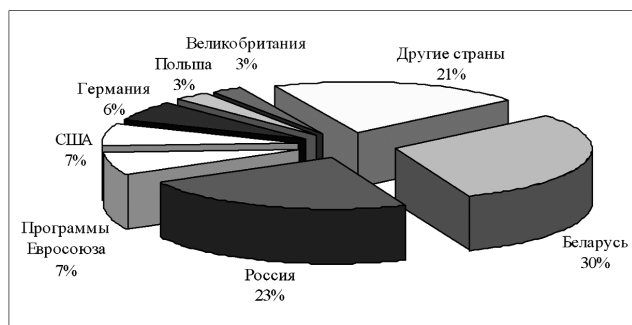

Рис. 2. Распределение публикаций с участием белорусских авторов по степени поддержки научных исследований фондами разных стран, 2006–2009 гг. (БД Web of Science)

Частотное распределение выявленных публикаций по различным изданиям позволило определить источники, в которых было опубликовано наибольшее количество российско-белорусских статей. Проранжировав публикации в соответствии с Законом Брэдфорда, установили, что треть всех российско-белорусских статей опубликована в 24 изданиях, причем большинство этих изданий – российские (табл. 1). В целом российско-белорусские публикации распределились по 494 изданиям.

Таблица 1

Издания, в которых было опубликовано наибольшее количество российско-белорусских статей за период 2001–2010 гг.

№ п/п	Название издания	Кол-во публикаций
1	Физика и техника полупроводников	47
2	Nuclear Instruments & Methods in Physics. Ser. A -Accelerators Spectrometers Detectors and Associated Equipment	41
3	Кристаллография	33
4	Неорганические материалы	33
5	Физика твердого тела	32
6	Доклады Академии наук	30
7	Журнал прикладной спектроскопии	24
8	Journal of Instrumentation	24
9	Оптика и спектроскопия	24
10	Журнал неорганической химии	24
11	Квантовая электроника	22
12	Applied Physics B-Lasers and Optics	21
13	Письма в ЖЭТФ	21
14	Physical Review B	21
15	Прикладная биохимия и микробиология	18
16	Физика металлов и металловедение	17
17	Письма в Журнал технической физики	17
18	Журнал физической химии	15
19	Генетика	14
20	European Physical Journal C	12
21	Приборы и техника эксперимента	12
22	Journal of Hypertension	12
23	Physical Review D	12
24	Биоорганическая химия	12

Определив динамику изменения величины долей совместных публикаций в российских и зарубежных изданиях за период 2001–2010 гг., мы получили данные, представленные на рис. 3. В последние годы доля совместных публикаций в российских изданиях заметно снизилась, и ее средний темп прироста составил 1,6 %. Однако следует учитывать, что это снижение проходило на фоне увеличения доли публикаций в зарубежных изданиях, где средний темп прироста составил 6,7 %.

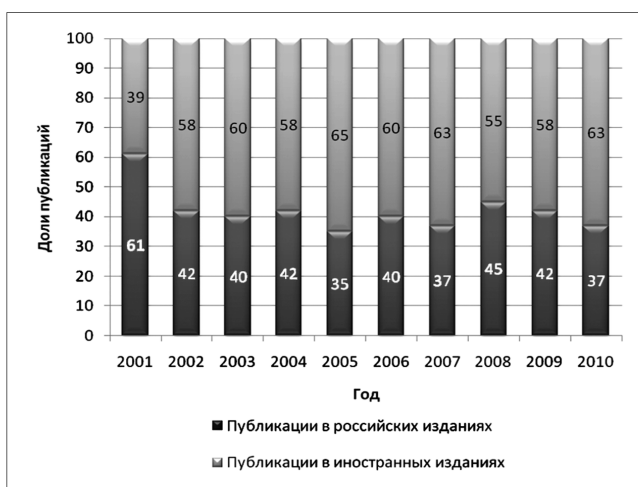

Рис. 3. Доли российско-белорусских публикаций в российских и зарубежных изданиях

Перечень журналов, в которых опубликованы работы белорусских авторов, выполненные при грантовой поддержке в период с 2007-го по 2009 г. (по данным Web of Science), включает 240 источников. При этом из первых 25 журналов в рейтинге по количеству публикаций авторов из Беларуси 56 % составляют российские издания. Такая же картина наблюдается и в перечне периодических изданий, включающих работы белорусских авторов, подготовленные при поддержке различных фондов, составленном по данным Scopus: 60 % журналов относятся к Российской Федерации. На первых позициях и в Web of Science, и в Scopus – такие издания, как «Journal of Applied Spectroscopy» (США), «Physics of the Solid State» (Россия), «Russian Journal of Organic Chemistry» (Россия), «Inorganic Materials» (Россия).

В рейтинге журналов, ранжированных по импакт-фактору (БД Journal Citation Reports), на первых позициях – журналы «Nano Letters» (ИФ 12,186), «Blood» (ИФ 10,558), «Journal of the American Chemical Society» (ИФ 9,019), «Physical Review Letters» (ИФ 7,621). Из российских изданий (43 названия) наиболее высокий импакт-фактор имеют «JETP Letters» (ИФ 1,557), «Biochemistry-Moscow» (ИФ 1,402), «Laser Physics» (ИФ 1,319).

Показатели импакт-факторов изданий не могут не влиять на последующую цитируемость статей, опубликованных в них. Проанализировав поток публикаций по уровню их цитируемости¹, мы получили данные, представленные на рис. 4. Средний уровень цитируемости одной совместной российско-белорусской публикации имеет положительную динамику. Стоит также отметить, что средний темп прироста по данному индикатору за исследуемый период составил 9 % в год.

Развитие науки напрямую связано с ее финансированием. В последние годы все больше средств, выделяемых разными государствами на эту сферу, поступает в виде грантов на проведение тех или иных научных разработок. Научные фонды наиболее чутко реагируют на изменения в тематике и проблематике исследований в науке в целом и осуществляют грантовую поддержку, как правило, наиболее актуальных и оригинальных проектов. Средняя доля российско-белорусских публикаций, выполненных при участии РФФИ, составляет 28 %; БРФФИ – 10,4 %; РФФИ–БРФФИ (совмест-

¹ Уровень цитируемости определялся отношением средней цитируемости одной российско-белорусской публикации за определенный год к средним мировым аналогичным показателям по данным Essential Science Ind. (Thomson Reuters), умноженным на 100 % (по состоянию на 01.03.2011 г.).

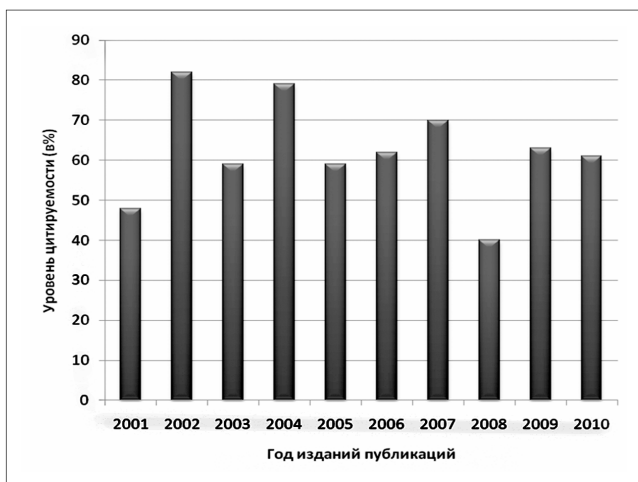

Рис. 4. Уровень средней цитируемости одной российско-белорусской публикации относительно мировых показателей.

ные проекты) – 8,5 %; ИНТАС – 8,2 %; Программ Президиума РАН – 6,7 %; других организаций – 38,2 %.

Рейтинг публикаций белорусских авторов за 2006–2009 гг. по результатам научных исследований, выполненных при поддержке фондов, показал, что наиболее активной в этом направлении была деятельность БРФФИ и РФФИ (табл. 2).

Таблица 2

Распределение публикаций по степени участия фондов поддержки научных исследований

№ п/п	Название фонда	Кол-во публикаций
1	Белорусский республиканский фонд фундаментальных исследований	224
2	Российский фонд фундаментальных исследований	117
3	Программы Еврокомиссии	40
4	Государственные программы Республики Беларусь	37
5	ИНТАС	37
6	Российская академия наук, включая программы Президиума РАН	36
7	Международный научно-технический центр, Россия	27
8	Немецкое научно-исследовательское сообщество	25
9	Национальный институт здоровья США	20
10	НАТО: Наука для мира и безопасности	17
11	Гранты по программам Министерства образования и науки Российской Федерации	16
12	Гранты по программам Министерства образования Республики Беларусь	16
13	Гранты по программам Министерства науки и высшего образования Республики Польша	16
14	Национальная академия наук Беларуси	15

Проанализировав поток публикаций 2001–2010 гг., выполненных на средства различных фондов, в соответствии с их тематикой, получили результаты, представленные на рис. 5. Больше всего публикаций, поддержанных грантами, было по физике (43 %), хи-

мии (20 %) и биологии (15 %). Это объясняется, прежде всего, тем, что российско-белорусское научное сотрудничество наиболее активно ведется именно в этих областях и общее количество публикаций по упомянутым наукам заметно превалирует над остальными. Это подтверждается и сведениями относительно финансовой поддержки научных исследований ученых Беларуси. Анализ данных Web of Science показал, что наибольшее количество грантов было выделено на исследования белорусских ученых по физико-техническим наукам, химии, медико-биологическим наукам (рис. 6). Аналогичные данные получены и по БД Scopus (физика и техника – 60 %, химия – 13 %, биология и окружающая среда – 9 %).

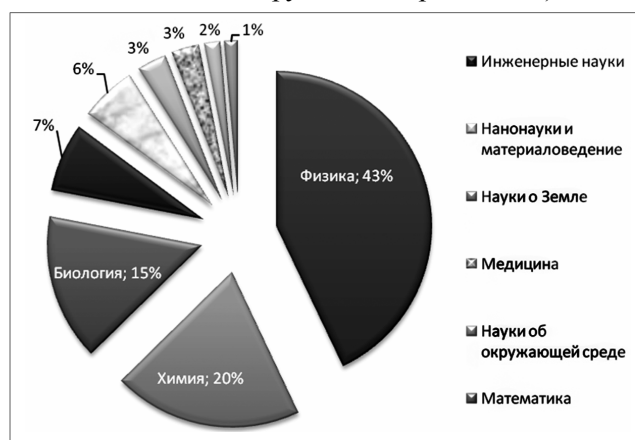

Рис. 5. Распределение долей публикаций, поддержанных грантами по научным направлениям

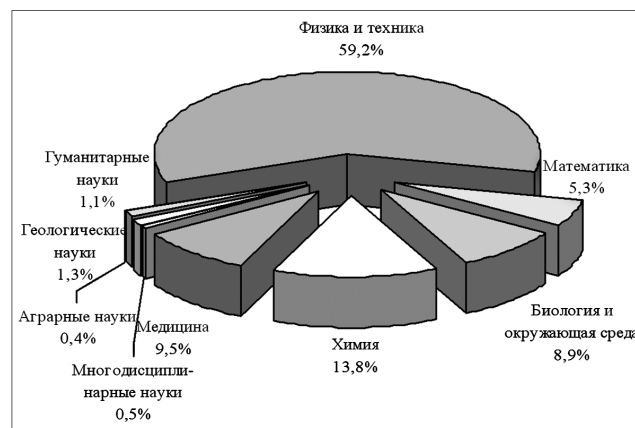

Рис. 6. Распределение научных публикаций белорусских авторов по отраслям знаний, 2000–2009 гг. (БД Web of Science)

На основании анализа потока российско-белорусских публикаций, выполненных при поддержке различных грантов по категории «научно-исследовательские организации», определялся рейтинг учреждений по количеству опубликованных работ, выполненных при грантовой поддержке (табл. 3). Следует отметить, что общее количество научных

организаций, сотрудниками которых были опубликованы статьи на средства грантов за 2001–2010 гг., составило 309 НИУ (84 – белорусские, 225 – российские) [3, с. 24].

Таблица 3

Рейтинг НИУ по количеству публикаций, выполненных на средства фондов поддержки научных исследований (первые двадцать пять организаций)

№ п/п	Наименование НИУ	Кол-во публикаций
1	Институт физики им. Б. И. Степанова НАН Беларуси	145
2	Белорусский государственный университет	99
3	Физико-технический институт им. А. Ф. Иоффе РАН	87
4	Объединенный институт физики твердого тела и полупроводников НАН Беларуси ²	81
5	Московский государственный университет им. М.В.Ломоносова	78
6	Научно-исследовательский институт физико-химических проблем Белорусского государственного университета	76
7	Объединенный институт ядерных исследований (г. Дубна)	63
8	Институт молекулярной и атомной физики НАН Беларуси ³	45
9	Институт катализа им. Г. К. Борескова СО РАН	27
10	Институт биоорганической химии им. академиков М. М. Шемякина и Ю. А. Овчинникова РАН	26
11	Институт физико-органической химии НАН Беларуси	26
12	Институт ядерных проблем Белорусского государственного университета	24
13	Государственный оптический институт им. С. И. Вавилова	22
14	Институт общей и неорганической химии им. Н. С. Курнакова РАН	22
15	Санкт-Петербургский государственный политехнический университет	22
16	Белорусский государственный университет информатики и радиоэлектроники	21
17	Объединенный институт энергетических и ядерных исследований – Сосны (Беларусь)	21
18	Петербургский институт ядерной физики им. Б. П. Константинова РАН (г. Гатчина)	21
19	Институт химии твердого тела УрО РАН	19
20	Институт элементоорганических соединений им. А. Н. Несмеянова РАН	18
21	Институт биоорганической химии НАН Беларуси	17
22	Физический институт им. П. Н. Лебедева РАН	17
23	ГНЦ РФ Институт теоретической и экспериментальной физики	16
24	Институт радиотехники и электроники РАН	16
25	Казанский физико-технический институт им. Е. К. Завойского РАН	15

Таким образом, система индикаторов, по которой производился анализ документопотока рос-

² В настоящее время – Научно-практический центр НАН Беларуси по материаловедению.

³ В 2007 г. вошел в состав Института физики НАН Беларуси.

сийско-белорусских научных публикаций за 2001–2010 гг., включала в себя:

- анализ публикационной активности ученых России и Беларуси;
- частотное распределение публикаций по научным изданиям;
- определение уровня средней цитируемости одной публикации;
- анализ вклада финансирующих науку фондов в совместные научные исследования по таким критериям, как выявление динамики публикаций, выполненных при (без) поддержке различных фондов;
- определение долей отдельных фондов в общем количестве поддержанных грантами публикаций;
- распределение публикаций, поддержанных грантами по научным направлениям;
- ранжирование НИУ по количеству публикаций, выполненных на средства фондов поддержки научных исследований;

На наш взгляд, не менее перспективным является проведение мониторинга научного сотрудничества России, Беларуси и Украины.

Список использованных источников

1. Берёзкина Н. Ю. Анализ публикационной активности ученых Беларуси с использованием баз данных «Web of Science» / Н. Ю. Березкина, Г. С. Хренова // Информационные ресурсы России. – 2008. – № 4. – С. 18–21.
2. Березкина Н. Ю. Оценка исследовательской активности ученых России и Беларуси (по данным Scopus) / Н. Ю. Березкина, О. Н. Сикорская // НТИ. Сер. 1. Организация и методика информационной работы. – 2008. – № 11. – С. 19–21.
3. Мохначева Ю. В. Анализ российско-белорусских публикаций по основным библиометрическим индикаторам / Ю. В. Мохначева, Т. Н. Харьбина, Н. Ю. Березкина // Информационные ресурсы России. – 2012. – № 1. – С. 20–25.
4. Мохначева Ю. В. Библиометрический анализ документопотока российских и белорусских ученых в контексте общемировых научно-интеграционных процессов / Ю. В. Мохначева, Т. Н. Харьбина, Н. А. Слащева // Информационное обеспечение науки: новые технологии : сб. науч. тр. – М., 2009. – С. 272–284.
5. Мохначева Ю. В. Российско-белорусское научное сотрудничество: библиометрический анализ текущего состояния и перспектив развития // Информационные ресурсы России. – 2010. – № 5. – С. 11–15.
6. Мохначева Ю. В. Совместная деятельность российских и белорусских ученых: текущее состояние и тенденции развития / Ю. В. Мохначева, Т. Н. Харьбина // Библиосфера. – 2011. – № 1. – С. 53–57.
7. Харьбина Т. Н. Некоторые аспекты библиометрического анализа научной активности ученых России, Беларуси и Украины / Т. Н. Харьбина, Ю. В. Мохначева, Н. А. Слащева // Новые технологии в информационном обеспечении науки : сб. науч. тр. – М., 2007. – С. 225–232.

Артем Лямець,
аспірант НБУВ

Законодавчі засади забезпечення бібліотек Єгипту обов'язковим примірником видань

У статті аналізуються документи, що регламентують забезпечення бібліотек Єгипту обов'язковими примірниками видань. Зокрема, розглядається Закон Єгипту № 82 від 2002 р. «Стосовно захисту прав на інтелектуальну власність», що врегульовує розподіл та доставку обов'язкових примірників, акцентується увага на порядку реєстрації як друкованих, так і мультимедійних матеріалів.

К л ю ч о в і с л о в а: обов'язковий примірник видань, закони, що визначають порядок постачання бібліотек Єгипту ОП видань, Національна бібліотека Єгипту, бібліотеки Близького Сходу.

The article is devoted to the main features of the directive materials and laws pertaining to supplying the libraries of Egypt with the legal deposit. In particular, The Law of Egypt No.82 of 2002 «Pertaining to the Protection of Intellectual Property Rights», which regulates the distribution and the delivery of the legal deposit, is reviewed. The main attention is focused both on the procedures of registration of print materials and the registration of multimedia.

K e y w o r d s: legal deposit, the legislative supporting of the legal deposit system in Egypt, National library of Egypt, libraries of Egypt, libraries of the Middle East.

У багатьох країнах Близького Сходу законодавство, що врегульовує забезпечення тамтешніх бібліотек обов'язковим примірником (ОП) видань, не виокремлене в окрему групу. Такі законодавчі акти, як правило, мають досить розширені назви. Окрім нормативів щодо збереження книг, періодики та інших документів вони містять приписи і стосовно захисту авторських прав. У деяких країнах регіону, зокрема в Єгипті, формування законодавства про ОП видань постійно зазнавало еволюційних змін. Серед головних причин цього процесу можна виокремити нагальну потребу у формуванні національної бібліографії Єгипту¹, яка б відповідала сучасним вимогам.

Давні папіруси, якими у свій час широко користувалися єгиптяни, були першими документами, котрі ще в епоху фараонів повинні були обов'язково зберігатися в спеціальних архівах. За правління Птолемеїв Александрія стає найбільшим єгипетським містом архівів та протобібліотек [2]. Саме тут засновується Александрійська бібліотека, яка в обов'язковому порядку отримувала примірники всіх документів, котрі виявлялися на іноземних судах; за наказом Птолемеїв навіть грабувались архіви інших країн задля отримання оригінальних літературних та наукових матеріалів [3]. У роки римських

завоювань в Александрії формується Публічний архів Адріана, який розмістився в Серапеумі. Він також слугував збереженню найцінніших документів. З поширенням ісламу запроваджується унікальна система збереження папірусів, яку винайшов Ахмад Ібн Тулун. Вчений описав її у своїй книзі *Diwan Al-Insha*². Відповідно до норм *Diwan Al-Insha*², організовувалось зберігання всіх державних документів аж до часів Аюбідської династії та Мамлюкського Султанату [5]. Щоб упорядкувати цей процес, фахівці почали готувати бібліографії. Перші спроби письмової реєстрації та опису найважливіших літературних і наукових творів в Єгипті робилися ще у X ст., зокрема, при підготовці книги «*The Fihrist of an-Nadim*». Хоча цей твір і мав низку недоліків, у ньому згадувались відомі в давні часи вчені, філософи, а також написані³ ними трактати.

² В ісламський період «диванами» називали не тільки книги, трактати, але й матеріали реєстраційного змісту, давні формуляри, збірки правил та рекомендацій. Термін «аль-інша'а», за свідченнями Аль-Калькашанді, охоплює все, що пов'язане з індустрією виробництва паперу, книг, написанням документів, об'яв, листуванням, промовами, збереженням письмових літературних та наукових матеріалів.

³ Існує припущення, що араби запозичили виробництво паперу та ксилографічне друкування з Китаю ще в кінці IX ст. Однак, відомо, що техніка ксилографії на Арабському Сході не мала значного поширення. Перші

¹ Національна бібліографія Єгипту видається щорічно і має назву «*Legal Deposit Bulletin*».

Книга максимально охоплює наукові сфери діяльності. Зокрема, в ній виокремлено частини, присвячені давнім філософам⁴, математикам і астрономам, медицині та давнім лікарям (грецьким, ісламським), оповідачам легенд та казок тощо. Не зважаючи на те, що в окремих епізодах Ан-Надім⁵ просто перераховує зміст книг, його трактат (каталог) був для свого часу доволі змістовною історіографією давньогрецьких та арабських наукових джерел. Історичний розділ книги включав літературні твори перших чотирьох століть існування ісламу, а також додаткові відомості про бібліотеки та бібліофілів часів Ан-Надіма. Враховуючи те, що автор трактату мав стосунок до книжкового ринку Багдада і постійно спілкувався із представниками бібліотек, цілком ймовірно, підготовлений ним матеріал становить цінне джерело для вивчення процесу комплектування фондів бібліотек епохи раннього ісламу [5].

В період Оттоманської імперії кожна адміністративна установа на Близькому Сході власними силами збирала та зберігала документи. Якоїсь єдиної системи не існувало і укази щодо збереження матеріалів не вирізнялися централізованістю. Схильність більшості арабських державних діячів, літераторів, науковців до формування власних бібліотек не сприяли створенню централізованого апарату з формування та збереження книжкової спадщини. Велику кількість реєстраційних документів кожної окремої установи важко було об'єднати в єдиний каталог. Назіри⁶, клерки при звільненні з архівів, як правило, забирали свої записи на інше місце роботи, через що архівна система Єгипту втрачала багато цінної наукової та статистичної інформації. Лише за правління хедіва Єгипту Мухаммеда Алі-паші (1769–1849) у Цитаделі 1828 р. було зведено спеціальну будівлю Дафтаркхану. Цей комплекс створювали конкретно для архіву та збереження документації в одному приміщенні. Ідея такого проекту з'явилася після евакуації Мухаммеда Алі-паші зі свого палацу в Езбекії до Цитаделі під час повстання албанських солдатів. Його резиденція в Езбекії була

інкунабули з арабськими шрифтами датуються приблизно 1486 р. В Європі арабський шрифт вперше був використаний при виданні книги Братенбаха «Прогулка в священну землю» в Німеччині у м. Майнц.

⁴ Від давньогрецьких мислителів до арабського філософа Аль-Кінді.

⁵ Ан-Надім – багдадський торговець книгами, який у 987 р. підготував Кітаб аль-Фіхріст, або книгу-каталог (покажчик).

⁶ Назір (араб.) – адміністратор, управитель.

повністю пограбована – зникли важливі політичні та військові документи, унікальні книжкові видання [5]. Спроби Мухаммеда Алі-паші створити централізований механізм збереження літературних та наукових матеріалів зовсім не означали, що на той час вже існували чіткі алгоритми прийому та реєстрації безоплатних і платних обов'язкових примірників видань. І все ж, Дафтаркхана з'явилася на десять років раніше від Офісу реєстрації публічних документів у Лондоні, та на тридцять років пізніше від Національних архівів Франції в Парижі. 19 січня 1830 р. було ухвалено Статут організації, головним управителем (архівістом) призначили Рагхеба Еффенді, який отримав повноваження збирати всі дивани Каїра та провінцій і наприкінці кожного року відправляти їх до Дафтаркхани.

Перші конкретні кроки на шляху формування цілісної системи юридичних засад щодо впорядкування процесу забезпечення бібліотек обов'язковими примірниками документів були зроблені в Єгипті у 50-х роках ХХ ст. У 1955 р. Національна бібліотека Єгипту почала видавати «Egyptian Publications Bulletin»⁷. Цей бюлетень відображав назви книг та серіальних видань, опублікованих в країні і зареєстрованих Національною бібліотекою. У 1954 р. ухвалюється закон № 354 із захисту авторських прав⁸. Незважаючи на таку назву, він включав і статті про обов'язковий примірник, які зобов'язували видавців, науковців та письменників надсилати до книгозбірні від п'яти до десяти копій видань протягом шести місяців від дати їх публікації [7]. Завдяки цьому нормативному документу вдалося розв'язати складну проблему формування в Єгипті цілісної системи збереження книжкової спадщини⁹. Розпочалися консультації та безпосередні роботи з організації даного процесу у видавництвах, навчальних закладах країни. Наприклад, єгипетський бібліограф Ахмад Мухаммад Мансур консультував дев'ять навчальних та культурних закладів, допомагав організовувати каталоги, покажчики як для інститутів, так і для Національної бібліотеки Єгипту, яка формувала «Egyptian Publication Bulletin».

⁷ Сучасна назва – «Legal Deposit Bulletin».

⁸ Назва Закону арабською: Аль-ка:ну:ну аль-мисрїю лі хіма:йатї хукукї:і аль-малакїййатї аль-фікрїййатї.

⁹ До 1954 р., незважаючи на відсутність юридичних підстав щодо збереження обов'язкових примірників документів, місцеві суди Єгипту виносили рішення з цих питань виходячи із загальних юридичних положень країни.

Варто зазначити, що до Закону № 354 від 1954 р. чотири рази вносилися незначні поправки у 1968, 1975, 1993, 1994 рр. У 1993 р. документ був доповнений нормами щодо захисту прав на комп'ютерні програми. У 1994 р. доповнення стосувалися терміну зберігання програмного забезпечення до 50 років від моменту смерті автора, або від дати винаходу, якщо автор є юридичною особою. Низку доповнень до цього закону було прийнято після приєднання Єгипту до Бернської Конвенції з охорони літературних та художніх творів.

У Законі № 354 всього три пункти стосувалися обов'язкових примірників. Перший пункт передбачав відправлення автором 10 копій літературних або наукових творів до Національної бібліотеки Єгипту для зберігання; другий – відправлення автором 5 копій музичних записів або кінематографічних стрічок¹⁰ до Бібліотеки з мистецтва Єгипту; третій пункт – відправлення автором 2 копій програмного забезпечення до Кабінету інформації та підтримки прийняття рішень Єгипту¹¹.

У червні 2002 р. на зміну Закону № 354 було ухвалено Закон № 82 «Стосовно захисту прав на інтелектуальну власність». Новий законодавчий акт мав 188 статей [4]. У його 2-й статті вказується, що втрачають силу закони: № 57 («Стосовно торгових марок та комерційної інформації»), котрий діяв з 1939 р., а також № 132 («Стосовно патентів на винаходи, індустріальні креслення та дизайн»), що діяв з 1949 р.

Закон № 82 багато в чому повторює положення свого попередника. Насамперед це стосується терміну дії авторських прав після смерті автора, як і раніше, він становить 50 років¹². Хоча у Законі № 82 національний фольклор Єгипту вже тлумачиться як елемент національної культурної спадщини. Статті 138 та 142 цього закону передбачають обов'язкове зберігання усіх видів фольклорної діяльності, крім того, фольклор визнається публічним надбанням. Суттєвим прогресом, з точки зору юриспруденції, слід вважати введення до Закону № 82 статей про суміжні права та їх специфіку (статті 153, 154, 155 та ін.). Разом з тим, низку статей нового закону розкритикували

фахівці з ПРА¹³. Критики, зокрема, вказували, що в статті 148 Закону йдеться про те, що всі книги та журнали іноземними мовами можуть бути віднесені до публічного надбання, якщо не будуть перекладені на арабську мову через три роки після виходу у світ.

До Закону № 82 також постійно вносилися зміни. Зокрема, у 2005 р. його було істотно доповнено Декретом Прем'єр-міністра Єгипту № 497 від 2005 р. стосовно видання підзаконних актів для Частини (Книги) 3 Закону № 82 [6].

Саме ця частина Закону № 82 містить низку положень стосовно обов'язкових примірників. Так, стаття 184 окреслює вимоги до ОП друкованих публікацій, фонограм, записаних виступів та записів радіомовлення. За законом, автор в обов'язковому порядку повинен подавати на зберігання одну чи декілька копій документів, але, не більше десяти. Спеціальних рекомендацій щодо поділу примірників на архівні та на ті, що пропонуватимуться користувачам у Національній бібліотеці Єгипту, немає. Згідно Закону № 82 відповідальне міністерство має видавати декрети, які регламентують визначення числа копій або еквівалентних матеріалів, опис документів та порядок їх надходження. Роботи, котрі публікуються в ілюстрованих та наукових журналах, продовжуваних виданнях чи газетах, не підпадають під дію директив про обов'язковий примірник, поки матеріали не вийдуть у світ окремо (у вигляді книги чи брошури).

Вищезгадуваний Декрет Прем'єр-міністра № 497 від 2005 р. був прийнятий з урахуванням положень Конституції Єгипту, Закону № 82 від 2002 р. та Закону № 51 від 2004 р. «Стосовно електронних підписів та створення державного управління з організації і розвитку індустрії інформаційних технологій». При підготовці цього документа також враховувалися підзаконні акти. У статті 1 Декрету зазначено, що за виконання підзаконних актів стосовно ОП друкованих видань наукового та художнього змісту відповідає міністр культури, за зберігання записів теле- та радіомовлення – міністр інформації, а за збереження програмного забезпечення, баз даних – міністр з комунікацій та інформації [6].

Статті третьої частини Закону № 82 сприяють реалізації одного із головних проектів Національної бібліотеки Єгипту і Александрійського Центру Мультимедії та Бібліотек (ACML) «Legal Deposit Database». Основна ідея проекту – сформувати ба-

¹⁰ Відповідні статті Закону 1954 р. врегульовували головним чином ситуацію з обов'язковими примірниками книг, а от що стосується аудіо- та відеоматеріалів, то ці питання у документі були виписані вкрай слабо.

¹¹ The Cabinet Information & Decision Support Center (IDSC).

¹² Стаття 160 Закону.

¹³ ПРА – International Intellectual Property Alliance (Міжнародний альянс інтелектуальної власності).

зу даних національної бібліографії Єгипту на електронних носіях та періодично видавати записи нових надходжень на CD і DVD-дисках¹⁴. Слід зазначити, що питання подання та збереження інформації на електронних носіях, а також аудіо- та відеоматеріалів вписані у Законі № 82 досить слабо. Це пояснюється не тільки відсутністю ефективних заходів з вдосконалення законодавства щодо надання та зберігання ОП відеофільмів, записів різних форматів аудіо, а й слабкою заінтересованістю єгипетських користувачів даними матеріалами. 14 державних та 6 приватних університетів Єгипту навіть наприкінці 2008 р. віддавали перевагу традиційним носіям інформації. Тому роль хранителів ОП аудіо- та відеоматеріалів в Єгипті певний час фактично виконували невеличкі державні та приватні архіви при телерадіокомпаніях, зокрема, при Dream TV, Al-Mehwar TV, Arab Radio and Television Network (ART), Orbit Network та ін.

Тривалий час законодавство Єгипту практично не мало норм, які б регламентували збереження ОП мультимедійних документів. Законодавець, в основному, акцентував увагу на зберіганні книг. Саме цим і опікувалася у 50-ті рр. Національна бібліотека Єгипту. І лише у 2002 р. ситуація з ОП мультимедійних матеріалів починає покращуватися. Документи, які не реєструвала Національна бібліотека Єгипту, як правило, потрапляли в поле зору іншого найбільшого бібліотечного центру – Бібліотеки Александрині¹⁵. Не маючи прав на отримання ОП мультимедійних та аудіовізуальних матеріалів, Александрійська бібліотека, її відділ – Спеціалізована бібліотека мистецтв, мультимедійних та аудіовізуальних матеріалів, інколи навіть перекривала за кількістю отриманих мультимедійних документів Національну бібліотеку Єгипту [3].

Однак, багато фахівців бібліотечної справи не тільки Близького Сходу, а й Європи прогрес у цій справі сприймали з певним скепсисом. Справа в тому, що якість отриманої мультимедії, з точки зору формування національного інтелектуального скарбу Єгипту, була досить низькою. Серед аудіовізуальних матеріалів Александрині переважали комерційні та банківські звіти, культурні та наукові розвідки, і за

своєю інформаційною насиченістю вони поступалися фондам Національної бібліотеки Єгипту. Перед однією з найбільших бібліотек країни постала проблема формування нових (за структурою та призначенням) фондів – мультимедійних, крім того доволі гострим залишилося питання відбору даних матеріалів за їх інформаційною цінністю. Не зважаючи на те, що законодавство Єгипту стосовно збереження ОП мультимедійних матеріалів є найрозвинутішим у регіоні, його положення, зокрема статті Закону № 82, виконуються не повністю. Та й старий Закон № 354 на нові реалії реагував досить «неохоче», адже поправки щодо аудіо- та відеозаписів вносилися у документ занадто повільно. Слід пригадати 1975 р., коли в офіційних виданнях та фаховій літературі почали лунати вимоги негайного вдосконалення законодавства щодо збереження єгипетських фільмів. Хоча й до цього з'являлися міністерські укази, наприклад 1964 р., щодо створення Центру арабського кінематографічного співробітництва¹⁶ в Єгипті, фахівці найбільших книгозбірень висловлювали занепокоєння недосконалістю юридичної бази для впорядкування збереження фільмів та аудіозаписів у країні. У 1968 р. з'явився урядовий указ про забезпечення Національної бібліотеки Єгипту копіями фільмів ще до отримання ліцензій на їх публічну демонстрацію. Однак, всі зусилля, що спрямовувалися на організацію повноцінного законодавчого врегулювання збереження мультимедії, виявилися недостатніми.

До 1975 р. збереження ОП копій фільмів та аудіозаписів визначав Закон № 354 із внесеними до нього у 1968 р. доповненнями. У цей час багато продюсерів фільмів різними способами обходили чинні нормативні акти. В результаті фільми спорадично потрапляли до Національної бібліотеки Єгипту. Нарешті у 1975 р. ухвалюється «Закон щодо художніх (артистичних) праць»¹⁷ – перший законодавчий акт, який стосувався безпосередньо збереження наукових, документальних та художніх фільмів. Цей Закон, по суті, був модифікацією Закону № 354. Стаття № 48 цього документа зобов'язувала продюсерів за власний кошт, до офіційної публічної демонстрації фільму, подавати копію картини до Головної адміністрації художніх (артистичних) робіт, котра підпорядковувалася Міністерству культури Єгипту. Контроль за виконанням даного Закону покладался на Центр

¹⁴ Сьогодні низку номерів «Legal Deposit Bulletin» можна знайти на сайті Національної бібліотеки Єгипту у форматі PDF.

¹⁵ Bibliotheca Alexandrina [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.bibalex.org>. – Title from the screen. Accessed 9.04.2012.

¹⁶ Centre of Arabic Cinematic Collaboration.

¹⁷ Artistic Works Law.

арабського кінематографічного співробітництва, Центр кіно та Національний кінематографічний центр, до складу якого входить Національний кінематографічний архів. Слід зауважити, що останній є репозитарієм для ОП арабських фільмів¹⁸ з 1975 р.

Закон стосовно художніх (артистичних) робіт Єгипту передбачав виконання таких обов'язкових процедур: надання продюсерами копій 35 міліметрових плівок, 6 трейлерів та декількох фотографій з фільму, перевірка фільму на предмет його якості та технічних характеристик, написання технічного звіту, із зазначенням назви фільму, характеристики плівки, кадрів, звуку тощо.

Слід зауважити, що єгиптяни не завжди чітко дотримуються Закону № 82 «Стосовно захисту прав на інтелектуальну власність». Його виконання гальмується навіть владними структурами. Тут спрацьовують різні чинники. Одним з них є бажання авторів книг та мультимедійних матеріалів замінити реєстрацію та відправлення обов'язкових примірників на ліцензію, яка б дозволяла використання та володіння тим чи іншим документом. Часто автори вважають цей закон збитковим для себе, тому різними способами ігнорують виконання його приписів. Крім того, дається взнаки відсутності продуманих та ефективних комп'ютерних каталогів, які слугують організації даних національних бібліографій. Ці системи або є примітивними і не відповідають потребам часу, або здійснюють дуже повільний комп'ютерний пошук. Видавці, науковці, котрі надсилають свої роботи як ОП, не мають змоги оперативно використовувати дані національної бібліографії оскільки оброблення обов'язкових примірників часто забieraє багато часу. Не сприяє виконанню положень законодавства про обов'язковий примірник в Єгипті, як і в інших арабських країнах, повільна і часто недостатньо організована конверсія даних, які раніше вносилися вручну, до спеціалізованих автоматизованих бібліотечних систем.

У випадку з Єгиптом варто наголосити, що не зважаючи на цензуру та комп'ютерне піратство, в країні проводиться значна робота, спрямована на захист авторських прав, захист художніх та наукових праць. Зокрема, Єгиптом підписана Бернська Конвенція¹⁹, Конвенція із захисту звукозаписів

¹⁸ Обов'язковими примірниками фільмів на CD та DVD-дисках (не на спеціальних стрічках) може комплектуватися і Національна бібліотека Єгипту.

¹⁹ У Єгипті Бернська Конвенція набула чинності 7 червня 1977 р.

(фонограм)²⁰ з 30 червня 1995 р. країна входить до Світової організації торгівлі. За звітами ПРА, де наводяться характерні порушення авторських прав, єгипетська економіка лише за останні роки внаслідок піратства як мультимедійної, так і друкованої продукції втратила 119 мільйонів доларів. Єгиптяни страждають не тільки від неефективного виконання зобов'язань щодо обов'язкових примірників документів, але й від несанкціонованого їх копіювання. Цілком зрозуміло, що інформаційні пірати Єгипту зовсім не зацікавлені аби друковані та мультимедійні видання офіційно реєструвалися в Національній бібліотеці.

Кидається в око і неупорядкованість норм законодавства Єгипту. Так, у Законі № 82 вписані зобов'язання видавців щодо ОП видань, а в іншому документі – Законі № 1 від 2001 р. «Стосовно Александрійської бібліотеки» зафіксовано спеціальні права Александрійської бібліотеки та її митні пільги, і зовсім юридично не закріплено, а лише згадано на бібліотечному сайті, що вона є депозитарієм для ОП дисертацій. Такі несистемні підходи до законотворення, на жаль, не дають змоги забезпечити чітку реалізацію директив про ОП документів в Єгипті. До того ж, на даний момент Закон № 82 не забезпечує належної організації зберігання цифрових документів.

Як вже відзначалося, ОП магістерських та докторських дисертацій Єгипту, захищених в університетах, надсилаються до Александрійської бібліотеки, де вони проходять реєстрацію, оброблення та каталогізацію. Хоча на сьогодні законодавство Єгипту належним чином не врегулює цього питання. Ознайомлення з порядком комплектування фондів Александрії дає підстави констатувати, що бібліотека є депозитарієм національних дисертацій²¹. Слід зазначити, що вона виконує дану місію в кооперації з Університетом Айн Шамс [3]. Згідно з існуючою практикою, звання магістра або доктора наук присвоюється тільки за умови надання Александрійській бібліотеці копії дисертаційного дослідження.

Загалом, директиви щодо ОП документів у

²⁰ Повна назва конвенції: Конвенція із захисту прав авторів звукозаписів від незаконного копіювання (Convention for the Protection of Producers of Phonograms Against Unauthorized Duplication of Their Phonograms). Більше поширена назва: Geneva Phonograms Convention (прийнята у 1971 р.). Набула чинності у Єгипті 23 квітня 1978 р.

²¹ <http://www.bibalex.org/Libraries/Presentation/Static/12700.aspx>

країнах Близького Сходу у своєму юридичному оформленні мають суттєві схожості. Як правило, перша глава такого закону присвячена визначенню понять «обов'язковий примірник» та «документна продукція». Друга та третя глави визначають сферу функціонування обов'язкового примірника. Тут інколи перераховуються друковані та цифрові документи, на які не поширюється дія закону або директиви²². Наступні статті (глави) в різній послідовності визначають місце (репозитарій), де власне зберігаються та реєструються документи, де надають опис функціонування Національної бібліотеки або спеціальних адміністративних депозитарних служб. Якщо є інформація про відповідальні служби, видавництва чи міністерства, тоді список цих закладів обов'язково подається²³. Ціла низка нормативних положень у таких законах стосується відповідальності фізичних чи юридичних осіб за невиконання положень чинного законодавства. У них чітко виписується така форма покарання, як штрафи, залежність штрафу від характеру і вартості об'єкта ОП, моменти рецидиву тощо.

Разом з тим варто зазначити, що в більшості країн регіону законодавство стосовно ОП документів розроблене досить слабо, воно, по суті, дублює положення Бернської конвенції з охорони літературних та художніх творів. Нормативні документи деяких країн, наприклад Йорданії, інколи навіть не містять основних визначень, зокрема таких, як «захист авторських прав» та «обов'язковий примірник документів». Як і в Єгипті, у них не існує окремо законів про ОП документів. Ці питання, як правило, врегульовуються окремими статтями законів про захист авторських прав. Крім того, такі директиви інколи не є обов'язковими до виконання. Вони містять лише згадку про те, що реєстрація творів

друку надає авторові певні привілеї²⁴, зокрема при судових позовах, коли розглядають порушення авторських прав або уточнюють авторство. Реєстрація обов'язкових примірників часто покладається на окремі структурні підрозділи, спеціальні служби, департаменти, підпорядковані міністерству культури²⁵, на національні бібліотеки, а збереженням мультимедійної інформації у більшості випадків опікуються міністерства інформації. Загальною вадою таких нормативних положень є й те, що процеси зберігання та оброблення документів у національних бібліотеках виписані недостатньо чітко.

Отже, на Близькому Сході правовому врегулюванню процесу забезпечення бібліотек обов'язковим примірником видань приділяється певна увага. Хоча, з огляду на зростання темпів інформатизації усіх сфер суспільного життя, ці питання повинні стати для фахівців регіону пріоритетними в їх діяльності.

Список використаних джерел

1. Авдиев В. И. История Древнего Востока / В. И. Авдиев. – М. : ГИПЛ, 1953. – 703 с.
2. Глухов А. Г. Судьбы древних библиотек: научно-художественные очерки / А. Г. Глухов. – М. : ТОО Либерия, 1992. – 160 с.
3. Annual Report 2002–2003 [Electronic resource]. – Alexandria : Bibliotheca Alexandrina, 2004. –95 p. – Access mode : http://www.bibalex.org/attachments_en/Publications/Files/Annual_Report_2002-2003.pdf. –Title from the screen. Accessed 20.04.12. See also: http://www.bibalex.org/Publications/BA_AnnualReports_EN.aspx?Dir=2. Accessed 20.04.12.
4. Egypt : Law No.82 of 2002 «Pertaining to the protection of intellectual property rights, copyrights and neighboring rights» [Electronic resource]. ? Access mode: <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=7296>. ? Title from the screen. Accessed 9.04.2012.
5. National Library and Archives of Egypt [Electronic resource]. – Access mode: www.nationalarchives.gov.eg/nae/home.isp – Title from the screen. Accessed 9.04.2012
6. Prime minister Decree No.497 of 2005 on issuing the executive regulations for Book III of Law No.(82) of 2002 on «The protection of intellectual property rights» [Electronic resource]. ? Access mode: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=205660. ? Title from the screen. Accessed 9.04.2012.
7. Ка:ну:нун ракмун 354 лисанатин 1954 / [Електронний ресурс] : WIPO Resources. – Access mode: <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=7297>. – Title from the screen. Accessed 19.04.12.

²⁴ Таку ситуацію можна спостерігати в Сирії.

²⁵ Маються на увазі насамперед Єгипет, Сирія та Йорданія. Наприклад, у Сирії авторськими правами та реєстрацією літератури займається Міністерство культури (Закон з охорони авторських прав Сирії № 12 від 27 лютого 2001 р.).

²² Дія закону не поширюється на друковані листівки, адресні та візитні картки, конверти з заголовком. До другої категорії входять так звані «адміністративні документи»: накладні, рахунки, акти, реєстри, виборчі бюлетені, рекламні матеріали для виборів, які не належать до «обов'язкових примірників». До третьої – документи комерційного характеру: тарифи, інструкції, етикетки, рекламні афіші, зразки товарів. Інколи до цього списку також відносять науково-дослідні роботи, що виконуються в рамках університетських програм, дипломні проекти та дисертації, публікація яких не передбачена.

²³ Зокрема, це чітко виписано в Законі Єгипту № 82 «Стосовно захисту прав на інтелектуальну власність» та в Законі Марокко № 68-99 «Про обов'язковий примірник видань» (Loi № 68-99 relative au depot legal).

УДК 027.021(477-25):070«2011»

Ольга Бодак,

керівник Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ,
канд. іст. наук

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в пресі: аналітичний огляд публікацій за 2011 р.

Висвітлення в засобах масової інформації діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), головної науково-інформаційної установи України, загальнодержавної книгозбірні, інформаційно-аналітичного центру, науково-дослідного інституту Національної академії наук України з бібліотекознавства, книгознавства, бібліографознавства та біографістики – важлива складова діяльності зі створення іміджу бібліотеки, оскільки саме ЗМІ є дієвим інструментом формування громадської думки, а преса – найбільш популярним і доступним різним прошаркам населення засобом отримання інформації.

Фонд Президентів України (ФПУ), як підрозділ бібліотеки, розпочав роботу зі створення електронного інформаційного ресурсу для представлення широкому загалу інформації про висвітлення діяльності НБУВ у пресі. Співробітниками відділу організації та використання документального фонду ФПУ ще у 2002 р. започатковано інноваційну технологію аналізу сучасного стану бібліотечної галузі України на основі контент-аналізу матеріалів газетної періодики. Розроблені методи опрацювання і систематизації текстів публікацій та програмні засоби обробки сформованих баз даних (БД) на основі ключових цитат дали змогу створити інформаційно-аналітичну систему (ІАС) «Імідж бібліотечної справи та бібліотек України в газетній періодиці», на основі якої проводилися бібліометричні та аналітичні дослідження. Джерельною базою для таких досліджень слугували нові надходження до газетного фонду НБУВ.

Починаючи з січня 2003 р., на базі ІАС формувалися щомісячні аналітичні огляди «Сьогодення українських бібліотек». Нині вони представлені на веб-сторінці НБУВ.

З 2007 р. прес-моніторинг було технологічно розширено завдяки включенню в процес дослідження електронних версій низки центральних та регіональних видань і, водночас, тематично звужено до моніторингу іміджу та діяльності НБУВ. ІАС отримала відповідну назву – «НБУВ у дзеркалі газетної періодики». Щорічно ФПУ готував аналітичні огляди публікацій про НБУВ.

У 2008 р. БД системи, нарівні з архівними примірниками періодики, стали джерелом для укладання до 90-річчя НАН України та НБУВ бібліографічного покажчика «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на сторінках газет (1918–2008)». Матеріали ІАС були використані при проведенні низки досліджень особливостей висвітлення українською пресою бібліотечної тематики та іміджу НБУВ у ЗМІ за різні періоди.

Згодом у ФПУ в якості середовища технології моніторингу ЗМІ було впроваджено систему автоматизації бібліотек «ІРБІС-64». Після оновлення програмного забезпечення у ФПУ створюється новий електронний інформаційний ресурс «НБУВ у дзеркалі газетної періодики», який нещодавно представлений широкому загалу в локальній мережі НБУВ.

У даній публікації аналізуються матеріали про НБУВ, виявлені протягом 2011 р. у традиційних ЗМІ та Інтернеті.

Останнім часом з метою підвищення оперативності та повноти аналізу інформаційних потоків, породжених пресою, до процесу моніторингу залучаються лише електронні версії періодичних видань України. Загалом до БД «НБУВ у дзеркалі газетної періодики» за 2011 р. внесено 68 записів з повними текстами публікацій. У них переважає

інформація, опублікована в центральних ЗМІ – 37 публікацій, у регіональних виданнях та Інтернеті вдалося знайти по 14 публікацій, 3 публікації були виявлені у зарубіжних виданнях. Якщо говорити про конкретні джерела, то найчастіше про НБУВ писали загальноукраїнські газети «Сьогодні» і «День». Серед регіональних видань, які презентували роботу Національної книгозбірні, можна назвати львівський «Високий Замок», «Вечерний Николаев», хмельницький «Проскурів», луцьку «Волинь», «Чернігівські відомості» та ін. Інформація про НБУВ також з'являлася на офіційних сайтах Верховної Ради України, Посольства Сполучених Штатів Америки в Україні, Рахункової палати України, Києво-Печерської лаври, на інтернет-порталах інформаційно-просвітницького блогу «Творчість та інновації в українських бібліотеках», «ГолосUA», «Культура», «Рідна країна», «Музеї України» та ін. Про діяльність НБУВ повідомлялося також у газеті «Новости Беларуси» (Мінськ) та на офіційному сайті Президентської бібліотеки імені Б. М. Єльцина (Санкт-Петербург).

Що характерно, у 2011 р. переважали публікації про бібліотечні фонди та їх формування, зокрема, про рідкісні та раритетні документи з фондів НБУВ, поповнення та збереження фондів. У багатьох матеріалах йшлося про організацію бібліотечної справи, культурно-просвітницьку діяльність книгозбірні. Із структурних підрозділів найбільш представленими у пресі були Інститут рукопису, Фонд Президентів України та відділ формування музичного фонду.

Зупинимося на основних особливостях висвітлення діяльності найбільшої книгозбірні України у ЗМІ.

Організація бібліотечної справи

Нині в Україні налічується 45 тис. бібліотек. Серед провідних – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека, Державна історична бібліотека та ін. Сьогоднішні вітчизняні бібліотеки – це сучасні інформаційні, культурні, освітні заклади. Вони роблять вагомий внесок в українське державотворення, у розвиток освіти, науки, культури («Урядовий Кур'єр», 30.09.2011).

Нові пріоритетні напрями діяльності НБУВ, її минуле і сучасне були предметом обговорення на щорічних читаннях, присвячених її засновнику та сподвижнику Володимирі Івановичу Вернадському, які 11 березня 2011 р. проходили в НБУВ. Роль

В. І. Вернадського у становленні бібліотеки переоцінити важко. Для нас назавжди залишиться загадкою те, як би він відреагував на процеси, що відбуваються в ній сьогодні. На переконання генерального директора НБУВ академіка О. С. Онищенко, «Вернадський не здивувався б. У своїх працях, ідеях він передбачав накопичення інформації та знання на всіх можливих тоді видах ресурсів і появу нових. Вернадський говорив про різке збільшення знання в суспільстві і бачив бібліотеку не лише як місце зберігання книги, а й як науково-інформаційний комплекс». Бібліотека не стоїть на місці. Сьогодні тут відбуваються серйозні процеси автоматизації, документи переводяться в електронну форму, модернізується система управління та робота з користувачами (світоглядний портал «Рідна країна», 12.03.2011).

Згідно зі статусом найбільшого інформаційного центру України, НБУВ за результатами тендера уклала угоду з «Elsevier B.V.» (Амстердам, Нідерланди) про доступ до баз даних зарубіжних наукових періодичних та наукометричних видань. Вартість угоди становить 375 тис. євро, або близько 4,01 млн грн. (сайт «Наші гроші», 13.12.2011). Загалом же, бюджетне фінансування діяльності та розвитку НБУВ у 2011 р. сягнуло майже 54 млн грн. («2000», 15–21.04.2011). Проте, Рахункова палата України на основі проведеного аудиту критично оцінила умови для становлення бібліотеки як головного науково-інформаційного центру держави (офіційний сайт Рахункової палати України, 04.10.2011). Тому серед пріоритетних завдань бібліотеки – максимальне задоволення інформаційних потреб сучасного суспільства, зокрема, накопичення і збереження інформації та надання вільного доступу до неї.

Преса відзначила і особистий внесок у розвиток бібліотеки, піднесення її наукового рівня та значущості як соціального інституту її генерального директора, академіка Національної академії наук України О. С. Онищенко («2000», 11.03.2011).

З'являлися в пресі й публікації, присвячені технічному стану бібліотеки. Зокрема, повідомлялося, що один з державних тендерів НБУВ буде пов'язаний з технічним обслуговуванням вогнегасників та їх зарядкою (портал «ТендерГід», 12.10.2011). Згадували журналісти й художнє оформлення НБУВ. Зокрема, йшлося про унікальний за своєю концептуальністю та майстерністю gobelen у фойє головного корпусу бібліотеки, який оформив художник І. С. Литовченко («Слово Просвіти», 29.07.2011).

Бібліотечні фонди

Звичайно ж, преса приділяла найбільшу увагу бібліотечним фондам НБУВ, в яких сьогодні зберігається близько 15 млн одиниць. Це книги, журнали, карти, ноти, образотворчі матеріали, рукописи, стародруки, газети. Саме тут, як писала газета «Сьогодні» (04.10.2011), зосереджене найповніше в Україні зібрання пам'яток слов'янської писемності та рукописних книг. До складу її фондів входять документи, починаючи від зародження писемності (клинописні тексти III тис. до н. е.), а також одне з найбагатших зібрань стародавніх пам'яток слов'янської писемності, рукописних книг XI–XVIII ст., історичних документів XVI–XVIII ст. Наприклад, 7 аркушів Київських глаголических листків (IX ст.), Оршанське Євангеліє XIII ст., Києво-Печерський Патерик (1553–1554) і відоме Пересопницьке Євангеліє (1556–1561). Особливої уваги заслуговують стародавні слов'янські книги, надруковані кирилицею, серед яких Острозька Біблія (1581), Граматика Мелетія Смотрицького, а також рідкісні видання XVIII–XX ст., зокрема, «Енеїда» Котляревського (1798), «Кобзар» Шевченка (1840), прижиттєві видання творів Пушкіна, Карпенка-Карого, Лесі Українки та ін.

У 2011 р. Україна на державному рівні відзначала 450-річчя Пересопницького Євангелія (1556–1561), тому зрозуміло, що цій події преса приділяла значну увагу. У замітках подавалася історія написання, особливості оформлення та зберігання реліквії. Пересопницьке Євангеліє – визначна рукописна пам'ятка давньоукраїнської мови та мистецтва XVI ст., один з перших українських перекладів канонічного тексту четвероєвангелія. За часів незалежності, як символ духовної спадкоємності та давньої культурної традиції України, Пересопницьке Євангеліє набуло значення «політичного символу нації». Воно використовується під час інавгурації усіх президентів незалежної Української держави («Нове життя», 02.09.2011).

Історію створення Пересопницького Євангелія, події, пов'язані з ним, історичні постаті, причетні до «біографії» цієї пам'ятки, сьогодні активно вивчають дослідники різних напрямів. Учені Інституту філософії, Інституту літератури, Інституту археології, Інституту української мови НАН України та Інституту рукопису НБУВ згуртували навколо себе вітчизняних і зарубіжних фахівців («Слово Просвіти», 03.11.2011). Пересопницьке Євангеліє розпочали писати в серпні 1556 р. мо-

нахи Свято-Троїцького монастиря села Двірці (тепер Львівська обл.) за розпорядженням ігумені Парасковії (княгині Анастасії Заславської), потім продовжили і закінчили роботу у місті Пересопниці (тепер Рівненська обл.) у монастирі Різдва Богородиці. З часу свого створення пам'ятка знаходилася в Пересопницькому монастирі. Пізніше Пересопницьке Євангеліє потрапило до рук гетьмана Івана Мазепи, який 17 квітня 1701 р. подарував його Переяславському кафедральному собору. З 1799 р. воно зберігалось в бібліотеці Переяславської семінарії, згодом – у Полтавській духовній семінарії та Полтавському історико-краєзнавчому музеї. На поч. XX ст., після Першої світової війни, рукопис було передано до музею-заповідника Києво-Печерської лаври. У роки Другої світової війни книга покидала Україну і перебувала в Уфі. Згодом повернулася на рідну землю, до Києва. 24 грудня 1948 р. за ініціативою відомого філолога і книгознавця Сергія Маслова, книгу передали на постійне зберігання до відділу рукописів Державної публічної бібліотеки УРСР (нині – Інститут рукопису НБУВ), де вона зберігається й сьогодні («Голос України», 02.04.2011; Хмельницька народна газета «Є», 13.05.2011; «Волинь», 14.05.2011; «Голос України», 04.08.2011; «Українське слово», 17.08.2011; «Україна молода», 26.08.2011; «Сьогодні», 29.08.2011; «Комсомольская правда в Україні», 30.08.2011; «Кримська Світлиця», 02.09.2011; «Поступ», 05.09.2011). «Співробітники Інституту рукопису, – розповідає заввідділу Інституту рукопису О. Степченко, – ретельно доглядають за Пересопницьким Євангелієм. Воно зберігається в кімнаті з відповідним температурно-вологісним режимом, лежить у сейфі в спеціально виготовленій, добре відполірованій дерев'яній скрині» («Бізнес», 22.08.2011). За красою й багатством оформлення Пересопницьке Євангеліє не має собі рівних серед українських рукописів («Персонал плюс», 11.05.2011). Для збереження книги прийдешнім поколінням Київська метрополія УПЦ профінансувала Інституту рукопису НБУВ її факсимільне видання та збереження оригіналу («Новини Полтавщини», 19.08.2011; «Музеї України», 26.08.2011; «7 днів», 01.09.2011; «Вечерний Николаев», 12.10.2011).

Не залишався поза увагою преси й Фонд Президентів України, структурний підрозділ НБУВ, заснований у 1996 р., де поряд з бібліотечними та архівними матеріалами про становлення, розвиток

інституту президентства в Україні зберігаються подарунки, презентовані президентам України в роки їхнього перебування на найвищій державній посаді. В ФПУ існує архівний, книжковий та музейний фонди. В архівному зберігаються листи, вітальні листівки, телеграми тощо; у книжковому – колекція книг з автографами та дарчими написами; у музейному – різні експонати, насамперед подарунки президентам країни, а також їхні особисті колекції, передані до ФПУ («Комсомольская правда в Україні», 24.01.2011; «Сегодня», 26.01.2011, 16.03.2011). Багато публікацій присвячено подарункам Президенту України Віктору Януковичу, які він отримав у свій 61-й день народження і передав на зберігання до ФПУ («Время», 11.07.2011; «Сегодня», 11.07.2011, 13.07.2011).

Повідомляла преса й про нові надходження до фондів НБУВ. Так, у 2010 р. київський фотограф Леонід Левіт подарував НБУВ 500 зроблених ним фотопортретів («Газета по-українськи», 23.08.2011). У грудні 2010 р. співробітники Чернігівської митниці передали до НБУВ 25 нотних видань початку ХХ ст. Раритети були затримані співробітниками Чернігівської митниці та прикордонниками на українсько-білоруському кордоні у квітні 2010 р. при спробі їх незаконного вивезення з країни («Чернігівські відомості», 05.01.2011). У рамках роботи VII Київської міжнародної книжкової виставки-ярмарку, присвяченої 20-й річниці незалежності України, яка відбулася 16–18 серпня 2011 р. в Українському домі, НБУВ передали добірку різножанрової літератури білоруських авторів. Відповідний сертифікат на 130 найкращих книг Білорусі генеральному директору НБУВ О. С. Онищенко урочисто вручили начальник Управління видавничої діяльності і книжкової торгівлі Міністерства інформації РБ О. Павлова і Надзвичайний і Повноважний Посол РБ в Україні В. Величко. До комплексу літератури, сформованого Міністерством інформації Білорусі, увійшла добірка найкращих літературних творів, енциклопедій, довідників, фотоальбомів та видань-лауреатів престижних національних конкурсів Білорусі, зокрема, конкурсу «Мистецтво книги». Відповідальний секретар Всесвітньої асоціації болгар Максим Страхов також передав до НБУВ добірку видань болгарських авторів («Новости Беларуси», 15.08.2011; «Українська літературна газета», 26.08.2011).

Писали в пресі й про збереження фондів НБУВ. Хоча в статтях, присвячених збереженню старо-

друків та рідкісних видань («Газета по-киевски», 08.02.2011; «Високий Замок», 09.02.2011), а також у публікації про збереження рідкісних видань бібліотеки Бібікових («Персонал плюс», 20.07.2011) подавалася, здебільшого, неперевірена та неточна інформація.

Міжнародна співпраця

Про високий статус НБУВ свідчить її міжнародна співпраця, яка проявлялася в спільних з іншими країнами заходах (конференції, зустрічі, презентації, виставки) та була висвітлена в пресі. Протягом багатьох років НБУВ надає допомогу Українській бібліотеці в Москві («Персонал Плюс», 19.01.2011). За підтримки Посольства Білорусі в Україні в лютому 2011 р. у НБУВ відбулася презентація повісті відомого білоруського письменника Володимира Короткевича «Дикая охота короля Стаха». Під час презентації демонструвався документальний фільм «Свет Короткевича» виробництва кіностудії «Беларусьфільм», функціонувала книжкова виставка, на якій було представлено більше 50 збірників, окремих творів, журнальних видань письменника з фондів НБУВ («Новости Беларуси», 15.02.2011).

28 вересня 2011 р. у рамках XXII Міжнародного фестивалю «КиївМузикФест-2011» у відділі формування музичного фонду НБУВ відбулася творча зустріч з відомим білоруським композитором, музикознавцем, редактором і видавцем Яугеном Паплавським, який презентував серію нотних видань «Музична спадщина Речі Посполитої» (2007–2011) – результат його 20-річної роботи в архівах Російської національної бібліотеки у Санкт-Петербурзі (портал «Культура», 17.10.2011).

У жовтні 2011 р. НБУВ відвідали Голова Верховної Ради України Володимир Литвин і Президент Національної Ради Республіки Австрія Барбара Праммер, яка прибула до України на чолі офіційної делегації австрійського парламенту. В. Литвин і Б. Праммер ознайомилися з роботою Австрійської бібліотеки, котра була заснована в НБУВ у 1992 р. і містить унікальну колекцію видань німецькою мовою. Перебуваючи в НБУВ, керівники парламентів України і Австрії взяли участь в урочистому відкритті книжково-інформаційної виставки «Україна – Австрія: культурні взаємодії» (офіційний сайт Верховної Ради України, 05.10.2011).

8 грудня 2011 р. НБУВ відвідав посол США в Україні Джон Теффт. Він взяв участь у презентації оцифрованих копій перших трьох українських

текстів, доданих до Світової цифрової бібліотеки (СЦБ). Київські глаголичні листки (одна з найдавніших глаголичних пам'яток старослов'янської писемності (IX ст.), Львівський Апостол (перше датоване видання на території сучасної України (1574 р.) і перше прижиттєве видання «Кобзаря» Т. Шевченка (1840 р.) становлять частину надзвичайно цінної бібліотечної колекції давніх і рідкісних книг. Бібліотека обрала ці фундаментальні тексти як перший український внесок у глобальний проект, спрямований на збереження і поширення найважливіших і найцінніших у культурному сенсі книг світу в цифровій формі.

СЦБ – спільний проект Бібліотеки Конгресу США, ЮНЕСКО та інших партнерів з усього світу, який було реалізовано у 2009 р. Партнерами проекту СЦБ стали і чотири українські бібліотеки – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника і бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія». Оглянувши багату колекцію стародруків і рукописних книг, Джон Теффт у своєму виступі підкреслив непересічне значення культурної спадщини України для всього світу, розповів про спільні проекти Посольства США в Україні та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, спрямовані на покращення доступу до інформації (сайт Посольства Сполучених Штатів Америки в Україні, 05.12.2011; сайт незалежного інформаційного агентства «ГолосUA», 08.12.2011; сайт інформаційно-просвітницького блогу «Творчість та інновації в українських бібліотеках», 12.12.2011).

12 грудня 2011 р. делегація НБУВ відвідала Президентську бібліотеку ім. Б. М. Єльцина (Санкт-Петербург). У рамках візиту відбулося підписання Угоди про співробітництво між двома книгозбірнями, яка передбачає організацію спільних проектів, створення електронних колекцій та проведення різних заходів (сайт Президентської бібліотеки імені Б. Н. Єльцина, СПб, 12.12.2011).

НБУВ представляла свої унікальні документи на міжнародних виставках. Зокрема, у грудні 2011-го – березні 2012 р. в приміщеннях Етнологічного зібрання муніципальних музеїв м. Фрайбурга (Німеччина) проходила виставка «Чорнобиль. Експедиції до втраченої землі» – унікальна можливість відчувати усю повноту поліського життя. На виставці було представлено

особливості місцевої народної архітектури, господарства, народних промислів (бортництва, рибальства, полювання, збирання ягід та грибів), народного одягу, прикрас, вишивки, ткацтва. Мало хто знає, що сам Чорнобиль і багато містечок, котрі потрапили до зони відчуження, традиційно були єврейськими. Завдяки матеріалам та документам, наданим для виставки Центром досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства Національного університету «Києво-Могилянська академія», Інститутом етнології Національної академії наук України, НБУВ, організаторам заходу вдалося показати основні віхи розвитку традиційної культури євреїв («ART.Ukraine» – 2011. – № 6–1(25–26): грудень – лютий).

Культурно-просвітницька діяльність

Багато матеріалів преси присвячено культурно-просвітницькій діяльності НБУВ. Деякі заходи вже згадувалися у розділі «Міжнародна співпраця». На інших коротко зупинимось, дотримуючись хронології. Найчастіше журналісти інформували своїх читачів про різні виставки, які влаштовувалися в Національній книгозбірні. У березні 2011 р. газета «День» повідомила про відкриття у НБУВ персональної виставки живопису Михайла Яремківа «Звуки квітів», у рамках якої відбулася і презентація довідника, присвяченого творчості художників Прикарпаття «Силуети рідного міста: на перетині історії та культури» (автор-упорядник М. Яремків, Тернопіль, 2011). Митець працює в жанрах натюрморту, пейзажу і жанрової композиції («День», 24.03.2011). У червні 2011 р. у НБУВ пройшла фотовиставка за підсумками II Міжнародного жіночого фотоконкурсу «Планета дітей». Це єдиний фотоконкурс, в якому беруть участь тільки жінки, а об'єктом їх фототворчості стають діти. Жінки 17 країн світу представили на ній дитячу фотографію («День», 03.06.2011).

Преса також згадувала виставку «В обороні української спадщини. До 120-річчя від дня народження Федора Ернста», яка пройшла у грудні 2011 р. в Українському домі. НБУВ була однією з установ, які надали свої документи для цієї експозиції. Зокрема, на виставці експонувалися унікальні рукописні документи з фондів Інституту рукопису НБУВ («День», 08.12.2011). Наприкінці 2011 р. в рамках урочистого відкриття XVI Міжнародних Могилянських читань відбулася презентація книги «Записки святителя Петра

Могили» – спільної роботи Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, Київської духовної академії та Інституту рукопису НБУВ. До видання увійшли фотокопія та розшифровка унікальної рукописної пам'ятки XVII ст. – особистого записника святителя Петра Могили, який містить записи різного характеру: богослуж-

бові твори, свідчення про чудеса, що відбувалися біля святинь Києво-Печерської лаври, господарчі документи, малюнки тощо (сайт Києво-Печерської лаври, 01.12.2011).

Ось так виглядала найбільша книгозбірня України у дзеркалі вітчизняної та зарубіжної преси 2011 р.

УДК 001.31:314/316

Юлія Половинчак,

зав. відділу Національної юридичної бібліотеки НБУВ,
канд. іст. наук

Синтезоване знання як відображення суспільних процесів

Рец. на: **Гранчак Т.** Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.

За аналогією з відомою притчею про чоловіка, котрий, риючи яму, переставав бачити навколо, дослідник, заглиблюючись у предмет свого дослідження і підвищуючи компетентність у певній сфері, ризикує, водночас, звузити свій науковий кругозір і втратити «перспективне бачення». Втім, здатність вийти за традиційні межі своєї галузі, побачити і сформулювати проблему «нелінійно», застосувати іншогогалузеві методи та підходи досить часто стає визначальним чинником для тих наукових досягнень, які ми характеризуємо не як сукупність кількісних змін, а здобуття якісно нового знання. В сучасних умовах глобалізації та інформатизації, прискорення темпів виробництва і поширення нової інформації, поряд з вузькою предметною спеціалізацією в науковому світі дедалі чіткіше простежується тенденція «розмивання» кордонів і взаємопроникнення різногогалузевих знань. Останнє, на жаль, трапляється рідко, оскільки вимагає від дослідника широкого наукового кругозору і ґрунтовних знань з декількох спеціальностей. Саме тому такого роду праці завжди привертають увагу і викликають підвищений інтерес. Відрадно, що наукові здобутки

вітчизняного бібліотекознавства нещодавно поповнила саме така праця – монографія Т. Гранчак «Бібліотека і політична комунікація», яка стала результатом комплексного підходу до аналізу ролі бібліотеки у сучасному суспільстві, синтезу знань з бібліотекознавства, історії, політології.

Книга присвячена висвітленню участі бібліотек та їх інформаційно-аналітичних структур у процесах політичної комунікації, аналізу можливостей бібліотечних установ щодо оптимізації та підвищення ефективності цих процесів – передумови забезпечення стабільного розвитку держави і суспільства. Без сумніву, нагальним наразі є розгляд соціально-політичного та інформаційного аспектів політичної комунікації, особливостей її функціонування, закономірностей і тенденцій її розвитку, окреслення пріоритетних напрямів діяльності бібліотек у системі політичної комунікації.

Отже, обрана для дослідження тема є актуальною з огляду на необхідність оновлення суспільного уявлення про роль, інформаційно-комунікаційний потенціал бібліотек, потребу окреслення ефективних шляхів виведення функціону-

вання бібліотеки на рівень навігатора соціально-комунікативних потоків.

Монографія чітко вибудована структурно, містить пояснювальні таблиці і схеми. Авторка переконливо обґрунтовує актуальність обраної теми, подає її розгорнуту історіографію, характеризує джерельну базу і методологію дослідження. Що характерно, робота виконана на основі опрацювання великого масиву фахової літератури, широкого кола джерел як вітчизняних, так і зарубіжних, багато з них вперше введено у вітчизняний науковий обіг.

У розділі «Бібліотека в системі політичної комунікації» показано значення ефективного функціонування системи політичної комунікації для стабільного розвитку держави і суспільства, розкривається місце і роль у політико-комунікативних процесах бібліотечних структур. Авторка аргументовано доводить, що бібліотеки виступають не лише каналом, а й суб'єктом політичної комунікації. При цьому звертається увага на те, що у контексті участі бібліотек у процесах політико-комунікативної взаємодії відбувається трансформація їх соціальних функцій, зокрема, зростає їх місце і роль у політичній комунікації.

Окремий розділ рецензованої праці присвячений розгляду участі бібліотеки у політичній комунікації в історичній ретроспективі. Тут простежуються особливості функціонування бібліотек в системі політичної комунікації країн Стародавнього світу, акцентується увага на нових різновидах бібліотек у контексті трансформації старих та появи нових форм політичної комунікації Середньовіччя і Відродження, аналізуються технічні зрушення й ускладнення системи політичної комунікації Нового часу та їх вплив на діяльність бібліотек, виокремлюються особливості системи політичної комунікації та бібліотек як її суб'єктів в умовах поширення електронних технологій. Ґрунтовний аналіз, здійснений на широкому історичному матеріалі, ретроспективний огляд функціонування політичної комунікації та бібліотек як учасників процесів політико-комунікативної взаємодії дали змогу Т. Гранчак зробити висновок про те, що бібліотеки від початку свого створення беруть участь у політико-комунікативних процесах, хоча поступово, з розвитком засобів та форм комунікації, відбувалась зміна їх функцій – від каналів передачі інформації до

суб'єкта політичної комунікації, розширення політико-комунікативної діяльності.

У наступному розділі роботи досліджуються актуальні проблеми функціонування політичної комунікації як інструмента взаємозв'язку між державою та громадянським суспільством на сучасному етапі. Варто наголосити, що зроблені Т. Гранчак висновки стосовно шляхів удосконалення такого взаємозв'язку, здатності бібліотек оптимізувати політико-комунікативну взаємодію між державою та її громадянами мають не лише наукове значення, вони можуть бути використані і у практичній діяльності бібліотечних установ, різних наукових та урядових структур.

У цьому контексті потрібно відзначити важливий науковий доробок авторки стосовно висвітлення досвіду політико-комунікативної взаємодії бібліотек з органами державної влади та елементами громадянського суспільства (четвертий розділ роботи). Висновки та узагальнення Т. Гранчак стосовно стратегічних напрямів діяльності бібліотек у системі політичної комунікації, її сучасних форм і методів побудовані на широкому фактографічному матеріалі і не викликають сумнівів.

У п'ятому розділі книги дослідниця увага сконцентрована на визначенні прогресивних тенденцій та перспективних напрямів участі бібліотек у політико-комунікативних процесах, які можуть використовуватися у практичній бібліотечній діяльності для вдосконалення обслуговування користувачів та активізації участі вітчизняних бібліотек у процесах суспільного життя.

Загалом викладені у монографії положення є чітко сформульованими і обґрунтованими, мають наукову новизну і практичне значення. Хоча, на наш погляд, позитиву рецензованої роботи додало б висвітлення перспектив міжбібліотечної кооперації у сфері політичної комунікації. Утім, висловлене побажання не має принципового характеру. Можливо означене питання є в подальших дослідницьких планах авторки.

Отже, монографія Т. Гранчак «Бібліотека і політична комунікація» є оригінальною, завершеною науковою роботою, яка безумовно становитиме інтерес для науковців, практиків у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, студентів, широкого загалу читачів, небайдужих до даної проблематики.

Учений інформаційного покоління: інновації, традиції та перспективи

Нинішнє інформаційне покоління вирізняється сприйняттям дійсності переважно крізь призму суто інформаційних технологій, різноманітних інтерактивних механізмів. І це зрозуміло, адже в кожному науковому осередку, в кожній установі, в кожному закладі освіти, культури використання Інтернету стало буденною необхідністю та виробничим обов'язком. Оперативність, пертинентність та уніфікація – ось основні якісні показники процесів наукотворення сьогодні.

Водночас можна чути нарікання стосовно неконтрольованого та бездумного використання інформації, яка є у відкритому доступі: сотні гігабайт інформації використовуються як готові рішення і вже немає потреби ретельно вивчати питання, задіюючи інтелектуальний потенціал. На наше глибоке переконання, сучасні інформаційні технології не просто полегшують життя науковців, а й роблять його значно знаннево-місткішим та науково-вмотивованішим. Підтверджують це і результати III міжнародної конференції молодих вчених «Учений інформаційного покоління: інновації, традиції та перспективи», що відбулася 17 травня 2012 р. у НБУВ.

За вже усталеною традицією, на конференцію прибули молоді науковці з усіх куточків України та ближнього зарубіжжя (зокрема Росії, Білорусі, Казахстану). Відкрив поважне зібрання генеральний директор НБУВ академік НАН України **О. С. Онищенко**. З вітальним словом до присутніх звернувся директор Українського мовно-інформаційного фонду, академік НАН України **В. А. Широков**. Аудиторія тепло вітала виступ українського поета, перекладача, літературного критика, громадсько-політичного діяча **Д. В. Павличка**, який передав до фондів бібліотеки нове десятитомне видання своїх творів.

Всі виступи учасників конференції були сповнені компетентного оптимізму та глибокого професійного бачення заявленої проблематики. Так,

зав. відділу бібліотекознавства Центральної наукової бібліотеки Білорусі ім. Якуба Колоса НАН Білорусі **Л. А. Авгуль** у своїй доповіді «Конференції молодих вчених та фахівців як ефективна форма роботи з молоддю» наголосила на важливості залучення талановитої молоді до наукової діяльності. На думку доповідачки, це має стати одним із пріоритетів у роботі усіх провідних інформаційно-бібліотечних установ. Такі наукові заходи, створюючи умови для виявлення та розвитку здібностей талановитої молоді, активно сприяють її професійному зростанню. А в кінцевому підсумку, будучи невід'ємною частиною системи підготовки та перепідготовки кадрів, вони справляють позитивний вплив на діяльність бібліотечної галузі загалом.

Мол. наук. співробітник НБУВ **Т. С. Медвідь** детально проаналізувала інноваційність технологічних підходів до диспетчеризації електронних інформаційних ресурсів НБУВ у процесі їх систематизації. Вона представила диспетчеризацію як процес здійснення компетентного забезпечення уніфікації та оптимізації проведення бібліотечно-інформаційної роботи. Доповідачка проаналізувала всі складники процесу диспетчеризації електронних ресурсів і наголосила, що це формальна та смислова підготовка документів до процесу систематизації. На завершення **Т. С. Медвідь** зазначила, що диспетчеризація проходження електронних інформаційних ресурсів – це формальна і водночас смислова підготовка електронних документів до процесу систематизації, головна мета якої – розподіл ресурсів за певними розділами або підрозділами знань. Тому саме диспетчеризація забезпечує централізований контроль і оперативне регулювання розподілу електронних інформаційних ресурсів, організовуючи своєчасне опрацювання електронних документів на етапі їх систематизації.

Доцент Рівненського державного гуманітарного

університету, канд. іст. наук **Л. Ф. Трачук** у доповіді «Еволюція бібліографічного інформування – від «інформаційно-бібліографічного обслуговування» до «електронного бібліографічного інформування споживачів» висловила думку, що електронне середовище, в якому формуються та поширюються бібліографічні ресурси, вимагає перегляду змісту термінів, котрі вживаються для позначення окремих процесів бібліографічної діяльності, зокрема, бібліографічного інформування споживачів. У різні періоди розвитку бібліографознавства цей процес викликав термінологічні дискусії, відображався в стандартах, довідкових та навчальних виданнях. Сьогодні існує потреба простежити розвиток терміна «бібліографічне інформування» від появи в середовищі діяльності органів науково-технічної інформації і до сучасного стану циркулювання в електронному бібліографічному середовищі.

Завідувач НДС «Центр економічних досліджень», канд. екон. наук **В. А. Кравченко** оприлюднив доповідь «Управління ризиками та змінами в процесі капіталізації інтелектуальної власності університетських вчених». Він наголосив, що реалізація завдань з модернізації соціально-економічної системи України покликана, насамперед, протистояти внутрішнім, регіональним та світовим кризам. У зв'язку з цим нагального вирішення потребує проблема ефективного використання потенціалу інтелектуальної власності університетських вчених. Адже саме їх знання, трансформуючись у форму передових технологій та ефективних інноваційних проєктів, сприяють підвищенню конкурентоспроможності держави на світовому ринку товарів і послуг. На думку доповідача, реалізація інноваційного потенціалу університетських науковців повинна передбачати дотримання такої пропорції розподілу доходів від використання ОПВ, за якою автору має належати половина від отриманих доходів; адміністрація університету має виявляти ризики комерціалізації інтелектуальної власності та вміти управляти ними. Варто також звернути увагу на інституційний аспект процесу комерціалізації продуктів інтелектуальної власності науковців, зокрема на те, що у трудових контрактах між ВНЗ та людьми, котрі приймаються до них на роботу (або наявними працівниками), як правило, не зазначається обсяг та критерії наукових праць, що мають бути створені науковцем. Потребують свого подальшого вирішення і питання організаційної адаптованості.

Зав. відділу НБУВ **Л. М. Галаган** у виступі

«Особливості функціонування електронних інформаційних ресурсів на сучасному етапі інформатизації державного управління» наголосила, що важливою метою будь-якої влади є боротьба за довіру людей. Але цієї мети вкрай важко досягти, не забезпечивши прозорості діяльності органів державного управління, не провівши комплексної інформатизації органів державної влади всіх рівнів та всіх суб'єктів державного і суспільного життя країни. Сьогодні в Україні, на жаль, немає жодного наукового, спеціалізованого інституту, центру, який би професійно займався науковою організацією управлінської праці, оптимізацією алгоритмів адміністрування, оптимізацією документопотоку і документообігів, проєктуванням оргструктур й операцій, оперограм і професіограм, карт ходу робіт, добору й розміщення персоналу управління. Саме тому так важливо активізувати поширення та використання в роботі даних систем цілого комплексу інноваційних електронних інформаційних ресурсів, що дасть змогу управлінським структурам перейти від використання паперового документообміну та паперових носіїв до комп'ютеризованих баз даних; створити розвинуту інфраструктуру засобів вільного доступу до послуг, які влада надає громадянам.

Представник НТБ НУ «Львівська політехніка» **С. А. Назаровець**, виступаючи з доповіддю «Алтиметрікс: новий підхід до оцінки якості наукових досліджень», зазначив, що усі створені онлайн-інструменти алтиметрікс наразі перебувають на стадії тестування та й саме нововведення залишається ще недостатньо емпірично перевіреною. Однак, у сучасних умовах, коли більшість наукометричних інструментів орієнтується саме на дослідження англійських документів, використання даних аналізу полілінгвістичних соціальних веб-сервісів видається доволі перспективним для налагодження нових каналів наукової комунікації українських вчених. Швидкість проведення розрахунків алтиметрікс відкриває широкі можливості для створення систем оцінювання та селекції наукових джерел у реальному часі. Замість того, щоб чекати роками висновків експертів, тепер користувач може швидко оцінити статтю, проаналізувавши повідомлення на блогах, мікроблогах, соціальних мережах, соціальних закладках. Бібліотеки, застосовуючи інноваційні інструменти алтиметрікс, мають змогу інформувати читачів про появу актуальних досліджень, про нові джерела наукової інформації та про той резонанс, який викликали у науковому співтоваристві веб-документи вчених

— користувачів бібліотеки. У перспективі таку оцінку вчені, наукові групи, установи зможуть використовувати як додаток до традиційної експертної оцінки та наукометричних показників.

У своєму виступі мол. наук. співробітник НБУВ **І. П. Перенесієнко** торкнувся питання соціальних інтернет-мереж як інструменту систематизаційної організації діяльності сучасної бібліотеки. Він, зокрема, відзначив, що соціальні мережі сьогодні стають доволі дієвим інструментом у діяльності бібліотек. Наприклад, робота на подібних сервісах використовується для популяризації читання, інформування громадськості про унікальні публікації тощо. Таким чином створюється потрібний імідж бібліотекам. Окрім того, що не менш важливо, соціальні мережі є досить зручним способом комунікації, оперативного обміну думками, зауваженнями, пропозиціями у самому бібліотечному середовищі.

Мол. наук. співробітник НБУВ **Ж. В. Самохіна** доповіла про результати маркетингових досліджень у наукових бібліотеках України. Вона відзначила, що аудиторія користувачів електронних ресурсів НБУВ постійно зростає. І хоча більшість з них вже має відповідні навички роботи з автоматизованою бібліотечно-інформаційною системою, актуальним залишається питання консультативної допомоги, орієнтування у просторі електронної інформації для забезпечення якісного та оперативного пошуку. Доповідачка повідомила, що завдяки проведенню маркетинговим дослідженням побудувала комплексну модель бібліотечно-інформаційного сервісу у науковій бібліотеці з розробленням пакету послуг, орієнтованих не на особливості бібліотечної технології, а саме на потреби користувачів.

Наук. співробітник Сибірської філії Російського інституту культурології Омського державного університету ім. Ф. М. Достоєвського **О. В. Петренко** у своїй доповіді «Інтернет і наукова діяльність: до вирішення проблеми достовірності та верифікованості історичної інформації в мережі Інтернет» зосередила увагу присутніх на тому, що

всесвітня інформаційна мережа Інтернет стала невід'ємною частиною життя сучасної людини. Поєднання інформаційних, освітніх, комунікативних, розважальних функцій мережі з доступністю її ресурсів з кожним днем збільшує лави інтернет-користувачів. Інтернет дедалі частіше стає пріоритетним джерелом найрізноманітнішої інформації: інноваційної, історичної, наукової, повсякденної тощо. Це робить мережу найсильнішим «зряд-дям» впливу на масову свідомість, засобом формування історичної, соціокультурної пам'яті. Звідси, з одного боку, існує небезпека свідомого зловживання цими особливостями мережі. З іншого – при фактичній відсутності якої б то не було «фільтрації» розміщених відомостей, високому рівню інформаційного шуму і відсутності навичок у розпізнаванні істинної чи помилкової інформації у багатьох користувачів можуть виникати неусвідомлено перекручені уявлення про світ, повсякденні та історичні події, людей, що їх оточують. На переконання доповідачки, не випадково дослідниками актуалізується проблема інтернет-культури (зокрема наукової), в першу чергу, фахівців, які активно використовують інформаційний та комунікативний потенціал мережі для проведення досліджень, апробації отриманих результатів.

Таким чином, учасники конференції проаналізували цілу низку актуальних питань як теоретичного, так і виробничо-прикладного характеру, що постають на порядок денний в умовах динамічної інформатизації усіх сфер суспільного життя. За результатами обговорення вдалося визначити основні пріоритетні напрями розвитку та використання інтернет-технологій у науково-дослідній та практичній бібліотечній роботі. Вагомі напрацювання в цій галузі будуть опубліковані на сторінках профільних періодичних видань.

Олег Сербін,
зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук
Володимир Удовик,
директор ФПУ НБУВ, канд. іст. наук

100-летний юбилей Библиотеки им. Врублевских Литовской академии наук

27 апреля – 4 мая 2012 г. Библиотека им. Врублевских Литовской академии наук (далее – БВ ЛАН) отмечала свой столетний юбилей. Чтобы должным образом ознакомить общественность с ее историей, работавшими в ней людьми, накопленными книжными и рукописными собраниями, основными направлениями деятельности в настоящее время, был организован цикл мероприятий. 27 апреля состоялось открытие выставки «Библиотека им. Врублевских Литовской академии наук, 1912–2012 гг.», где экспонировалось 160 иконографических и 70 архивных аутентичных документов, освещающих важнейшие этапы истории библиотеки. Центральные стенды посвящались Тадеушу Врублевскому, его родителям, Евстахию и Эмилии, а также их частной библиотеке. Т. Врублевский, адвокат по профессии, почти все свои средства тратил на книги, рукописи, художественные произведения, медали, монеты, другие музейные ценности. Он намеревался при подходящем случае открыть публичную библиотеку на основе своего частного собрания.

История публичной библиотеки началась в 1912 г., с регистрации Статута общественной библиотеки им. Врублевских. Незадолго до этого Т. Врублевский выделил средства на приобретение земельного участка для постройки библиотечного здания. Посетители выставки имели возможность увидеть, как оно строилось, как происходили изменения в обстановке читальных залов, в обустройстве рабочих мест со времени основания Библиотеки и до наших дней. Несколько стендов организаторы отвели членам Общества друзей Библиотеки им. Е. и Э. Врублевских, бывшим руководителям Библиотеки и выдающимся коллегам, их научным трудам. Специальный стенд презентовал программу ЮНЕСКО «Память мира», которая в этом году празднует свое 20-летие. Здесь экспонировались документы, внесенные в Литовский национальный реестр программы «Память мира» (в настоящее время их в Библиотеке имеется шесть). Было представлено и событие, положившее начало кардинальным переменам в Библиотеке: стараниями директора, д-ра

Открытие международной научной конференции «Научная библиотека в условиях культурных перемен и технологических инноваций»

Юозаса Марцинкявичюса 29 сентября 2009 г. Президиум Литовской академии наук возвратил Библиотеке ее прежнее имя Врублевских. Особый интерес у присутствующих вызвали фотографии, на которых запечатлены важнейшие этапы жизни Библиотеки, распространение практического и научного опыта, моменты отдыха сотрудников.

3–4 мая в Президиуме Литовской академии наук проходила международная научная конференция «Научная библиотека в условиях культурных перемен и технологических инноваций», в которой приняли участие гости из Польши, Латвии, Беларуси, Украины, Германии, России. Ее торжественное заседание открыли директор библиотеки, д-р **Сигитас Нарбутас** и президент Литовской академии наук, академик **Вальдемарас Разумас**. С теплыми поздравлениями, бесчисленными пожеланиями выступили коллеги из литовских и зарубежных научных и культурных учреждений. Многие сотрудники Библиотеки были награждены похвальными грамотами Министерства науки и образования Литвы за хорошую работу. Президиум Литовской академии наук отметил похвальными грамотами ветеранов Библиотеки. Праздничную программу увен-

чала демонстрация документального фильма режиссера Раймундаса Сипавичюса «Библиотеке им. Врублевских Литовской академии наук – 100 лет».

В дальнейшем работа форума проходила в четырех секциях. В первой из них руководители Национальной библиотеки Польши, д-р **Томаш Маковский**, Национальной библиотеки Литвы, проф. **Ренальдас Гудаускас**, Академической библиотеки Латвийского университета **Вента Коцере** поделились соображениями о месте библиотеки в государстве. О значении библиотек в реконструкции эволюции культуры говорила в своем выступлении проф. Университета им. Гете (г. Франкфурт-на-Майне) **Йоланта Гелумбецкайте**. На перспективах и тенденциях развития современной библиотеки акцентировали внимание присутствующих директор Библиотеки Вильнюсского университета **Ирена Кривене**, **Арвидас Кажукаускас** из Технической библиотеки Литвы, д-р **Дайва Нарбутене** из БВ ЛАН. Вопросы стратегии деятельности библиотек доминировали в докладе директора Российской национальной библиотеки, д-р **Антон Лихоманова**, директора Центральной научной библиотеки им. Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси (далее – ЦНБ АНБ) д-ра **Натальи Березкиной**, д-ра **Ольги Селюцкой** из Библиотеки по естественным наукам РАН (далее – БЕН РАН).

Докладчики со второй секции анализировали воздействие современных технологий на изменение и формирование научных библиотек. На эту тему огласили свои сообщения **Елена Кочукова** (БЕН РАН), **Ольга Смык**, **Елена Яцына**, **Марина Лазерко** (ЦНБ АНБ). Об опыте, накопившемся в этой сфере, говорили д-р **Наталья Захарова** (Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского), **Эмилия Банионите**, **Аушра Вашкявичене** (Ассоциация научных библиотек Литвы), **Оксана Сикорская** (ЦНБ АНБ). **Гене Дубинене** и д-р **Гинтаре Тауткявичене** (Библиотека Каунасского технологического университета) обсудили с присутствующими возможности обеспечения ученых базами данных, открытого доступа к результатам научных исследований. Д-р **Юлия Мохначева** (БЕН РАН), **Эгле Шегждене** и **Аудре Трумпене** (БВ ЛАН) раскрыли перспективы библиометрических исследований в научных библиотеках. Д-р **Александр Ивановский** (БЕН РАН) коснулся проблем использования УДК, представил опыт русских коллег. О взаимодействии библиотек и архивов рассказала д-р **Дайва Лукшайте** из Службы главного архивариуса Литвы, о возможностях и практике стандартизации –

Президент Литовской академии наук, академик В. Разумас и директор Библиотеки им. Врублевских Литовской академии наук д-р С. Нарбутас вручают почетную грамоту Ю. Марцинкявичюсу, который многие годы возглавлял Библиотеку

д-р **Нийоле Блюджювене** из факультета коммуникации Вильнюсского университета.

Участники третьей секции говорили о новейших исследованиях в области ресурсов документального наследия литуанистики в Литве и за рубежом. Д-р **Ольга Мастяница**, д-р **Вильма Жалтаускайте** (Институт истории Литвы), **Елена Чилиева** (Библиотека Российской академии наук) представили аудитории информацию о ресурсах источников в хранилищах Санкт-Петербурга. **Вальдис Мазулис** (Академическая библиотека Латвийского университета) и **Александр Стефанович** (ЦНБ АНБ) поделились опытом оцифровки и исследования отдельных коллекций письменности. Проф. Института литовского языка **Грасильда Блажене** ознакомила присутствующих с новейшими результатами исследований прусского языка по рукописным документам. Истории и состава отдельных рукописных фондов касались **Грета Леманайте-Депрати** (Ягеллонский университет), **Дануте Степонавичюте** (Библиотека Клайпедского университета), **Катажина Слойковска** (Архив Польской академии наук), **Регина Вайшвилене** (Медицинская библиотека Литвы), **Валентина Карпова** и **Лаура Молите** (Библиотека Вильнюсского университета), **Эрика Кулешене** (БВ ЛАН).

Участники четвертой секции конференции посетили свои выступления семье и окружению Тадеуша Врублевского, его отношениям с тогдашним государством. Д-р **Редя Гришкайте** (Институт истории Литвы) прочитала доклад на основе дневника Эмилии Бениовской-Врублевской, который хранится в БВ ЛАН. Д-р **Генрика Ильгевич**

Учасники конференції на пленарному засіданні

(Институт исследований культуры Литвы) основное внимание уделила Обществу друзей Библиотеки им. Е. и Э. Врублевских и его членам, а **Джюгинта Станкявичене** из Литовского государственного центрального архива рассказала о документах, касающихся библиотеки и упомянутого общества, которые хранятся в Литовском государственном центральном архиве. **Ришард Мацейкянец** (Фонд «Вильняус клодай») анализировал взгляды Т. Врублевского и его современников на литовскую государственность. Наследие литовских научных организаций и отдельных лиц, проблемам информативности рукописных источников были посвящены доклады проф. **Арвидаса Пацявичюса** (факультет коммуникации Вильнюсского университета), д-ра **Ромуалдаса Юзефовичюса** (Институт исследований культуры Литвы), д-ра **Неринги Маркаускайте** и **Расы Сперскене** (БВ ЛАН). Актуальные теоретические и практические вопросы, поднятые в докладах, дискутировались даже во время перерывов, коллеги активно делились опытом и мнениями.

Полностью все тексты выступлений будут напечатаны в издании, посвященном конференции.

В рамках конференции в Национальном музее Литвы состоялось открытие выставки «Исторические коллекции библиотеки им. Врублевских». На этом мероприятии Библиотеку с юбилеем поздравили министр культуры Литвы д-р **Арунас Гелунас**, вице-министр просвещения и науки Литвы д-р **Нерия Путинайте**, заместитель директора Национального музея Литвы **Жигинтас Бучис**. Стенды выставки уместили лишь небольшую часть объектов письменности и музеалий, до 1940 г. хранившихся в собраниях Государственной библиотеки им. Врублевских. Для них было характерно широкое разнообразие форм, видов, жанров, стилей и материалов. В экспозиции преобладали артефакты истории Великого Княжества Литовского и

Вильнюсского края. Присутствующие увидели 190 объектов: портреты (как исторических личностей, так и меценатов библиотеки, коллекционеров), пейзажи Вильнюса, религиозные сюжеты и лики святых, объекты письменности (книги, карты, привилегии, архивные документы относительно приобретения отдельных документов или коллекций), старые фотографии, каталог ранее хранившейся в библиотеке коллекции масоники и документы, касающиеся ее вывоза, произведения художников Ремеров, медали.

Отдельный стенд организаторы выставки отвели семье Врублевских. Он был заполнен экспонатами, которые в настоящее время хранятся в нескольких вильнюсских институциях памяти: Библиотеке им. Врублевских Литовской академии наук, Национальном музее Литвы.

Во время праздничного вечера в Музее прикладного искусства гости и участники конференции имели возможность ближе пообщаться друг с другом, а после конференции – ознакомиться с Национальным музеем «Дворец Великих князей литовских», посетить международную выставку «Крест – знак добродетели, стрела – победы... Сапеги – государственники, меценаты искусства и коллекционеры».

Юбилейные мероприятия завершились св. мессой за покойных сотрудников Библиотеки им. Врублевских в Вильнюсском Архикафедральном соборе-базилике св. еписк. Станислава и св. Владислава. По окончании мессы гости и участники конференции посетили место погребения семьи Т. Врублевского на кладбище Расу.

Праздничные мероприятия стали важным событием в культурной жизни Литвы. Юбилей послужил напоминанием литовской и зарубежной общественности о вековой истории Библиотеки, а также стал возможностью отдать дань почтения ее основателю Т. Врублевскому. Церемонии открытия выставок, конференция освещались в литовской печати и порталах Интернета, литовское телевидение подготовило специальный репортаж об этих событиях. Библиотечная общественность была рада случаю встретиться со старыми друзьями и приобрести новых, завязать контакты для дальнейшего сотрудничества с коллегами как с Запада, так и с Востока.

Рима Циценене,
зам. директора по научной работе
Библиотеки им. Врублевских
Литовской академии наук,
д-р гуманитарных наук

Володимиру Юхимовичу Омельчуку – 80

20 серпня 2012 р. виповнилося 80 років від дня народження Володимира Юхимовича Омельчука, відомого вченого в галузі історії, культурології, книгознавства, бібліографознавства, доктора історичних наук, професора, академіка Всеукраїнської академії історичних наук, заслуженого працівника культури України, завідувача відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Народився Володимир Омельчук у м. Фастові Київської області. Закінчив історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, аспірантуру Академії суспільних наук, захистив кандидатську та докторську дисертації. Упродовж багатьох років В. Ю. Омельчук досліджував питання соціально-економічної і політичної історії нашої країни, її державного управління, став знаним фахівцем у цій галузі, викладав у провідних вишах Києва.

У 1992 р. на запрошення Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського (нині Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського – НБУВ), в якій відбувалася докорінна структурна перебудова, розроблялася нова концепція Бібліотеки як загальнонаціональної інституції, загальнодержавного комплексного бібліотечно-інформаційного та науково-дослідного центру, покликано виконувати науково-інформаційні та соціокультурні функції, значно нарощувати наукові дослідження, спрямовані на вивчення унікальних фондів Бібліотеки, насамперед українські, Володимир Юхимович погоджується обійняти посаду завідувача відділу національної бібліографії, що входив до щойно створеного Інституту української книги.

Цей перехід докорінно змінює пріоритети наукової діяльності зрілого науковця, знаного історика. Із притаманними вченому ретельністю, ґрунтовністю та відповідальністю Володимир Юхимович поринув у опрацювання проблем національної бібліографії.

В. Ю. Омельчук вивчає наукову спадщину, архівні матеріали своїх попередників, фундаторів Національної бібліотеки України, які у далекі

20–30-ті роки ХХ ст. розробили і втілювали у життя ідеї національного книжкового фонду та національної бібліографії України, опікувалися створенням українського бібліографічного репертуару. Спираючись на творчі здобутки вітчизняної школи бібліографів стосовно репертуару української книги, переосмислюючи світовий досвід створення національних бібліографій, а також виходячи з потреб інформаційного забезпечення розв'язання нагальних економічних і політичних проблем, Володимир Юхимович розробляє сучасну концепцію створення національної бібліографії України та пропонує комплекс заходів щодо формування репертуару української книги. За результатами обговорення цієї концепції вчена рада Бібліотеки затверджує програму реалізації, створеного на її основі, довготермінового фундаментального наукового проекту. Отже, вагомою заслугою В. Ю. Омельчука є розроблення не лише концепції, а й плану, структури, методики створення національного репертуару українського друку, визначення конкретних етапів реалізації його складових, обґрунтування цілісної системи показників українського бібліографічного репертуару, формування електронних баз даних національної бібліографії. Разом зі спеціалістами у галузі автоматизації бібліотечно-інформаційних процесів вчений опрацьовує коло питань, пов'язаних з пе-

реведенням робіт на комп'ютерні технології, створенням баз даних, а також Національного банку даних друкованої української з дотриманням міжнародного комунікативного формату UNIMARC.

Володимир Юхимович запропонував і здійснив програму підготовки корпусного багатотомного серійного видання «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України: 1798–1923» як першого етапу реалізації державного проекту створення національної бібліографії України. Під його керівництвом і за безпосередньою участю опубліковано понад 30 видань серії «Національна бібліографія України», присвячених розкриттю змісту і складу бібліотечних фондів як документальної пам'яті людства. Найзначніші з них: 15 томів покажчика «Книга в Україні. 1861–1917: Матеріали до репертуару української книги»; 9 томів покажчика «Україномовна книга. 1798–1923»; ґрунтовне науково-бібліографічне видання «Українська революція і державність. 1917–1920 рр.», численні наукові каталоги, що розкривають унікальні фонди НБУВ, біобібліографічні покажчики, присвячені вченим та діячам культури.

В. Ю. Омельчук блискуче поєднує принципи історичного дослідження з методами бібліографічної евристики, розкриває джерелознавчу сутність бібліографічних видань. Це найбільш виразно проявилось під час підготовки фундаментальної бібліографічної праці «Українська революція і державність. 1917–1920 рр.», виданої під науковим керівництвом ученого до 10-річчя незалежності України. У процесі підготовки цього видання колективом укладачів опрацьовано колосальний масив публікацій про революційну добу в Україні: матеріали конгресів, з'їздів, конференцій, нарад, особисті архіви політичних, державних, наукових діячів, їхню епістолярну спадщину, десятки докторських і кандидатських дисертацій, монографій, брошур, сотні статей – кожну з 6848 позицій, включених до видання. Засобами бібліографії розкрито події Української революції, що за масштабом мають повне право посісти своє місце серед визвольних процесів народів Європи та світу, показано, як підкреслює В. Ю. Омельчук у вступній статті, що визначальним змістом національно-демократичної революції стала боротьба за відродження української нації в усіх без винятку виявах її існування та розвитку – економічному, політичному, державо-творчому, духовному.

Нині науковець очолює роботу авторських колективів з підготовки фундаментальних праць – бібліографій «Вернадськіана» і «Шевченкіана».

Виконання таких складних завдань супроводжується подальшим професійним зростанням колективу відділу. Його спеціалісти – не лише висококваліфіковані бібліографи-професіонали, їм притаманна глибока ерудиція в галузі історії, філології, етнології, економіки та інших наук, без знання яких неможлива кваліфікована бібліографічна діяльність. Володимир Юхимович зумів створити творчу, доброзичливу атмосферу у колективі відділу. Він керує підготовкою аспірантів та пошукувачів, які обрали свій шлях у бібліографознавстві та книгознавстві, активно працює в спеціалізованих вчених радах НБУВ. Його часто запрошують виступити опонентом науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади не лише України, а й Росії, зокрема провідні НДІ Москви.

В. Ю. Омельчук є членом редакційних колегій збірників наукових праць, наукових журналів (зокрема збірників «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Рукописна та книжкова спадщина України», «Історія Національної академії наук України. 1924–1928. Документи і матеріали» (К., 1998), «Історія Національної академії наук України. 1929–1933. Документи і матеріали» (К., 1998); журналу «Бібліотечний вісник»), а також численних бібліографічних праць, підготовлених спеціалізованими відділами НБУВ.

Володимир Юхимовичу властива відповідальність за власне слово, справу, людей, які його оточують, він щиро вболіває за кожне видання, за свій відділ, Бібліотеку. Як людина професійна, вимоглива, енергійна і водночас виважена, доброзичлива, справедлива, він користується великою повагою у колективі науковців, бібліотекарів, бібліографів-практиків, у науковій молоді.

Вітаючи нашого колегу зі славним ювілеєм, щиро бажаємо йому наснаги, нових творчих успіхів, міцного здоров'я, щастя в особистому житті.

*Колектив
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського*